

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Απασχόληση και κοινωνική δομή: Συγκριτική μελέτη Ελλάδας-
Πορτογαλίας- Ιρλανδίας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΦΛΩΤΣΙΟΣ

(ΑΜ: 0320Μ027)

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Ανδρέας Ν. Λύτρας, Καθηγητής, τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο
(Επιβλέπων)

Τρύφωνας Κωστόπουλος, Καθηγητής, τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον
Πανεπιστήμιο

Μιλτιάδης Κήπας, Αναπληρωτής Καθηγητής, τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον
Πανεπιστήμιο

Copyright © Ευάγγελος Φλώτσιος, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	6
Abstract	8
Εισαγωγή.....	10
Μέρος Πρώτο	14
Κεφάλαιο Πρώτο: Η Μαρξιστική προσέγγιση της οικονομικής κρίσης.....	14
1.1 Ο Καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής.....	14
1.2 Η δημιουργία υπεραξίας και η υπερσυσσώρευση	16
1.3 Η Μαρξιστική θεωρία των κρίσεων.....	18
Κεφάλαιο Δεύτερο: Οι Κοινωνικές τάξεις	20
2.1 Ο ταξικός προσδιορισμός στο πλαίσιο της Μαρξιστικής θεώρησης	20
2.2 Παραγωγική και μη παραγωγική εργασία	22
2.3 Η ταξική οριοθέτηση της μικροαστικής τάξης	25
Μέρος Δεύτερο	28
Κεφάλαιο Τρίτο: Η Οικονομική κρίση και η δομή της οικονομίας	28
3.1 Τα αίτια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα	28
3.2 Η δομή της Ελληνικής οικονομίας	31
3.3 Τα αίτια της Πορτογαλικής οικονομικής κρίσης	34
3.4 Τα βασικά στοιχεία της πορτογαλικής οικονομίας	37
3.5 Τα αίτια της Ιρλανδικής κρίσης	41
3.6 Η Ταυτότητα της Ιρλανδικής οικονομίας	43
Κεφάλαιο Τέταρτο: Σύγκριση Ελλάδας-Πορτογαλίας-Ιρλανδίας.....	48
4.1 Ανάλυση των καθεστώτων εργασίας.....	48
4.2 Ανάλυση της επιχειρηματικότητας.....	63
4.3 Η ανεργία των νέων.....	75
4.4 Ανάλυση μερικής απασχόλησης	78

4.5 Οι ώρες εργασίας	81
Επίλογος.....	83
Πηγές – Βιβλιογραφία	88
Παράρτημα	92

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τα ζητήματα της απασχόλησης και της κοινωνικής δομής την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, την Πορτογαλία και την Ιρλανδία. Επι της ουσίας αποτελεί συγκριτική μελέτη προκειμένου να αποσαφηνιστούν οι συνέπειες των μέτρων λιτότητας και των μνημονίων πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Η επιλογή αυτών των χωρών γίνεται με βάση την ένταξη στα διεθνή προγράμματα στήριξης, δηλαδή στην υπογραφή και την ενεργοποίηση των δανειακών συμβάσεων.

Στόχος είναι η σύγκριση και η ανάλυση των τριών χωρών που εφαρμόστηκαν τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής ώστε να κατανοήσουμε της αποκλίσεις και τον ρόλο των μνημονίων στην αποδόμηση της απασχόλησης και της κοινωνικής δομής. Επιπρόσθετα η αναζήτηση των συγκλίσεων και αποκλίσεων μεταξύ των περιπτώσεων που αναλύουμε πραγματοποιείται ώστε να αποτυπωθούν οι διαφορές και οι ομοιότητες στην κοινωνική δομή των χωρών και παράλληλα η παρατήρηση της διαβρωτικής πορείας που καταγραφεί κατά την περίοδο της κρίσης. Ειδική μνεία θα γίνει στην παράθεση και σύγκριση των στοιχείων της επιχειρηματικότητας για να προσδώσει ολοκληρωμένη εικόνα για της συνέπειες της κρίσης ειδικά στις μικρές επιχειρήσεις και στους αυτοαπασχολούμενους. Η εργαλειοποίηση των τεκμηρίων σε κάποιες περιπτώσεις έχουν ως ρόλο την απομυθοποίηση των ακριτομυθιών που χρησιμοποιήθηκαν την διάρκεια της κρίσης ώστε να παρουσιάσουν ως ευεργετικά τα μνημόνια για το κοινωνικό σύνολο.

Θεωρούμε απαραίτητο για την κατανόηση των παρών ζητημάτων την χρησιμοποίηση της έννοιας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής όπως την νοηματοδοτεί η μαρξιστική προσέγγιση καθώς μέσα από αυτήν γίνεται κατανοητό πως δημιουργείται η σύγχρονη κοινωνική δομή. Η ανάλυση των κοινωνικών τάξεων κρίνεται αναγκαία για την κατανόηση του τρόπου που δομούνται οι σύγχρονες κοινωνικές ομάδες. Παράλληλα παρουσιάζονται και να αναλύονται σε κάθε περίπτωση οι αιτίες της οικονομικής κρίσης αλλά και η δομή οικονομίας τους προκειμένου να κατανοήσουμε της διαφορές αλλά και τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν την οικονομία τους.

Το παρόν κείμενο αποτελεί κατά βάση ερευνητική εργασία ενώ ο τρόπος που επιλέχθηκε η ανάλυση και η πραγματοποίηση της είναι μέσα από τεχνικού τύπου επεξεργασίας. Για να μπορέσουμε να μελετήσουμε και να συγκρίνουμε τα ζητήματα που θέσαμε θεωρήσαμε αναγκαίο την επεξεργασία και την ερμηνεία των διαγραμμάτων, με την καταγραφή του συνόλου των καθεστώτων απασχόλησης αλλά και την ποσοστιαίες αναλογίες. Παράλληλα χρησιμοποιούνται διαγράμματα που απεικονίζουν της ποσοστιαίες αναλογίες της επιχειρηματικότητας ώστε να αποτελέσουν στοιχεία που θα χρησιμεύσουν για την σύγκριση μεταξύ των περιπτώσεων και την κατανόηση των συνεπειών της κρίσης. Επιπρόσθετα καταγράφονται διαγράμματα για την ανεργία των νέων, την μερική απασχόληση, το σύνολο των ωρών εργασίας προκειμένου να λειτουργήσουν προσθετικά και να αποσαφηνίσουν της επιπτώσεις των μνημονίων αλλά και να απομυθοποιήσουν κάποια αφηγήματα. Τα δεδομένα αυτά προέρχονται από τον Διεθνή Οργανισμό Εργασίας (ILO) αλλά παράλληλα χρησιμοποιήθηκαν και οι βάσεις της World Bank και του OECD

Λέξεις-κλειδιά: Απασχόληση, Κοινωνική δομή, Κοινωνική πόλωση, οικονομική κρίση, Ελλάδα, Πορτογαλία, Ιρλανδία

Employment and social structure: A comparative study of Greece- Portugal-Ireland

Evangelos Flotsios

Abstract

The present master's dissertation deals with the issues of employment and social structure during the economic crisis in Greece, Portugal and Ireland. In essence, it is a comparative study in order to clarify the consequences of the austerity measures and the memoranda on these issues. The selection of these countries is based on the inclusion in the international support programs, that is, on the signing and activation of the loan agreements.

The aim is to compare and analyze the three countries that implemented the fiscal adjustment programs in order to understand the discrepancies and the role of the memoranda in the deconstruction of employment and the social structure. In addition, the search for convergences and divergences between the cases we analyze is carried out in order to capture the differences and similarities in the social structure of the countries and at the same time the observation of the erosive course recorded during the crisis period. Special mention will be made of the citation and comparison of the elements of entrepreneurship to give a comprehensive picture of the consequences of the crisis, especially for small businesses and the self-employed. The instrumentalization of evidence in some cases has the role of demystifying the myths that were used during the crisis in order to present the memoranda as beneficial for society as a whole.

We consider it necessary for the understanding of the present issues to use the concept of the capitalist mode of production as given meaning by the Marxist approach, as through this it is understood how the modern social structure is created. The analysis of social classes is deemed necessary for understanding the way modern social groups are structured. At the same time, the causes of the economic crisis and the structure of their economy are presented and analyzed in each case in order to understand the differences and the basic elements that make up their economy.

The present text is basically a research paper, while the way the analysis was chosen and its realization is through a technical type of processing. In order to be able

to study and compare the issues we raised, we considered it necessary to process and interpret the diagrams, with the recording of all the employment regimes as well as the percentage ratios. At the same time, diagrams are used that illustrate the percentage proportions of entrepreneurship in order to be elements that will be used for the comparison between the cases and the understanding of the consequences of the crisis. In addition, diagrams are recorded for youth unemployment, part-time employment, total working hours in order to function additively and to clarify the effects of the memorandums and also to demystify some narratives. These data come from the International Labor Organization (ILO) but at the same time the bases of the World Bank and the OECD were also used.

Keywords: Employment, Social structure, Social polarization, economic crisis, Greece, Portugal, Ireland

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τα ζητήματα της απασχόλησης και της κοινωνικής δομής στην Ελλάδα, την Πορτογαλία και την Ιρλανδία την περίοδο της κρίσης και επικεντρώνεται στον έλεγχο του ρόλου των μνημονίων και των μέτρων λιτότητας για την διάβρωση της κοινωνικής δομής. Επι της ουσίας τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται προς διερεύνηση σε αυτήν την συγκριτική μελέτη είναι η ανάλυση των συνεπειών των μνημονίων ώστε να διαπιστώσουμε αν είχε καταλυτικό ρόλο για την διάβρωση της κοινωνικής δομής και της απασχόλησης. Παράλληλα θέτουμε επι τάπητος την σύγκριση των χωρών ώστε να παρατηρήσουμε και να κατανοήσουμε σε βάθος χρόνο της αποκλίσεις και της συγκλίσεις έπειτα από την εφαρμογή των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής. Θα εξεταστεί ο τρόπος που οξύνθηκε η κοινωνική πόλωση κατά την περίοδο της κρίσης έπειτα από την αποδιοργάνωση των καθεστώτων εργασίας ως απόρροια των συνεπειών των μνημονίων. Επιπρόσθετα ειδική μνεία θα γίνει στην επιχειρηματικότητα ώστε να αποτυπωθεί η νέα μορφή μετά από της συνέπειες των μέτρων λιτότητας.

Με τον τρόπο αυτόν έχουμε ως στόχο να εξαχθούν ουσιώδης συμπεράσματα για τον ρόλο των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής πάνω στα θέματα της απασχόλησης, της επιχειρηματικότητας και της αποδόμησης της κοινωνικής δομής.

Η επιλογή του θέματος της παρούσας εργασίας γίνεται επειδή τα χρόνια της κρίσης και έπειτα από την εφαρμογή των μνημονίων παρατηρείται να διαφοροποιείται και να αποδιοργανώνεται η κοινωνική δομή και η απασχόληση, έτσι θεωρήθηκε αναγκαίο η διερεύνηση της συσχέτισης αυτών των δυο παραγόντων. Επιπλέον είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον η παρατήρηση, η ανάλυση και η σύγκριση των στοιχείων που συλλέχθηκαν και επεξεργάστηκαν καθώς αποφέρουν σημαντικά ευρήματα για της επιπτώσεις αυτών των προγραμμάτων σε μια κρίσιμη περίοδο. Σημαντικό βέβαια είναι να συλλογιστούμε πέραν τον οικονομικών επιπτώσεων αλλά και των κοινωνικών ενώ παράλληλα προβάλλονται στην κοινή γνώμη ως η μονή πανάκια λύση με θετικό αντίκτυπο. Επι της ουσίας κρίθηκε απαραίτητο η εκπόνηση συγκριτικής μελέτης για την αποσαφήνιση και την αποδόμηση των αφηγημάτων που χρησιμοποιηθήκαν για την αιτιολόγηση και την αποδοχή αυτής της ιδιάζουσας κατάστασης από το κοινωνικό σύνολο.

Η μεθοδολογία της έρευνας που στηρίχθηκε η εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, βασίζεται κυρίως στην συλλογή και την τεχνική επεξεργασία τεκμηρίων που παρουσιάζονται σε διαγραμματικές απεικονίσεις. Η ανάλυση και η ερμηνεία αυτών των στοιχείων αποτελούν βασική προϋπόθεση για την εξαγωγή ουσιαστικών συμπερασμάτων. Τα στοιχεία που αποτελούν της άμεσες πηγές προέρχονται από τον Διεθνή Οργανισμό Εργασίας αλλά και της βάσεις δεδομένων του ΟΟΣΑ και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Τα διαγράμματα που χρησιμοποιήθηκαν καταγράφουν το σύνολο των καθεστώτων απασχόλησης αλλά και της ποσοστιαίες αναλογίες για να μπορέσουμε να εξάγουμε ασφαλές συμπεράσματα μέσα από την μέθοδο της σύγκρισης. Επιπρόσθετα εργαλειοποιούνται διαγράμματα σε ποσοστιαίες αναλογίες για την επιχειρηματικότητα ώστε να αποσαφηνίσουν της επιπτώσεις της κρίσης όσον αφορά την άσκηση της επιχειρηματικής δυνατότητας, ενώ προκύπτουν ενδιαφέρων στοιχεία για την νέα επιχειρηματική δομή που σχηματίζεται έπειτα από την εφαρμογή των μνημονίων. Παράλληλα θεωρήθηκε απαραίτητο να χρησιμοποιήσουμε πρόσθετα στοιχεία όπως την ανεργία των νέων την περίοδο της κρίσης, την μερική απασχόληση αλλά και το σύνολο των ωρών εργασίας προκειμένου να προσδώσουν μεγαλύτερη σαφήνεια στον κομβικό ρόλο των μνημονίων για την αποδόμηση και αλλοίωση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια και νοητικά διαρθρώνεται σε δυο μέρη. Το πρώτο μέρος απαρτίζεται από δυο κεφάλαια και έχει θεωρητική υπόσταση, ενώ η μέθοδος που χρησιμοποιείται είναι η βιβλιογραφική επισκόπηση καθώς θεωρήθηκε απαραίτητο η ανάλυση και η κατανόηση μείζων ζητημάτων για την περαιτέρω ανάπτυξη αυτής της συγκριτικής μελέτης. Αρχικά στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται σύμφωνα με την μαρξιστική προσέγγιση η έννοια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η θεωρία των κρίσεων αλλά και ο τρόπος που δημιουργείται η υπεράξια και η υπερσυσσώρευση στα πλαίσια αυτού του συστήματος. Αξίζει να σημειωθεί πως ο λόγος που κρίθηκε απαραίτητο να οροθετηθούν και να αναλυθούν τα παραπάνω ζητήματα σε αυτήν την μελέτη είναι πως μέσα σε αυτήν εργασία που έχει βασικό γνώμονα να εξετάσει την διάβρωση και της συνέπειες της κρίσης και των μνημονίων πάνω στην κοινωνική δομή, την απασχόληση και την επιχειρηματικότητα οφείλουμε να κατανοήσουμε τον τρόπο που διαμορφώνεται ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής στα πλαίσια αυτά αλλά και η δημιουργία των οικονομικών κρίσεων. Συγκεκριμένα μέσα από την ανάλυση του καπιταλιστικού

τρόπου παραγωγής έχουμε ως στόχο να αποσαφηνίσουμε τον τρόπο που αποδιοργανώνεται και μετασχηματίζεται μια νέα μορφή παραγωγής που εμπεριέχει στο εσωτερικό της ταξική κυριαρχία και την εκμετάλλευση. Παράλληλα μας βοηθάει να κατανοήσουμε τον τρόπο που διαμορφώνεται οι δυο κυρίες ταξικές ομάδες που αντιπαρατίθενται, δηλαδή την εργατική τάξη και τους κεφαλαιοκράτες. Η παρουσίαση και η ανάλυση της υπεραξίας και της υπερσυσσώρευσης θα προσδώσει μεγαλύτερη σαφήνεια τον βασικό σκοπό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που δεν είναι πέραν του κέρδους, βέβαια θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε τον τρόπο που παράγεται. Επιπρόσθετα θα παρουσιάσουμε κάποιες μαρξιστικές θεωρίες που αναλύουν τον τρόπο που δημιουργείται η οικονομική κρίση.

Στην συνέχεια στο δεύτερο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε και θα αναλύσουμε τον τρόπο που διαμορφώνονται οι κοινωνικές τάξεις κατά την μαρξιστική θεώρηση, ενώ ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει στην προσέγγιση του Πουλαντζά για την παράμετρο που θέτει σε σχέση με τον ρόλο της παραγωγικότητας της εργασίας. Επιπλέον η ανάλυση της θεώρησης του Wright για την μικροαστική τάξη κρίνεται απαραίτητη καθώς είναι επαρκής για την αποσαφήνιση των κοινωνικών τάξεων στον σύγχρονο καπιταλισμό. Ο σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι η κατανόηση του ρόλου και τον τρόπο που διαμορφώνονται οι τάξεις. Ασφαλώς στην παρούσα εργασία που πραγματεύεται τα ζητήματα της διάβρωσης της αποσχόλησης και της κοινωνικής δομής δεν θα μπορούσαμε να μην προβούμε στην ανάλυση και την ερμηνεία των κοινωνικών τάξεων.

Στο δεύτερο μέρος που αποτελείται από δυο κεφάλαια χρησιμοποιείται η μέθοδος της τεχνικής επεξεργασίας των δεδομένων καθώς προβάλλονται διαγραμματικές απεικονίσεις των ζητημάτων που έχουμε θέσει επι της ερευνητικής εργασίας. Προκειμένου να διευκολυνθεί η σύγκριση των περιπτώσεων για την αποσαφήνιση των συνεπειών της κρίσης αλλά και την διαφορετική τροπή των ερευνητικών ερωτημάτων που αποτυπώθηκαν σε κάθε χώρα, θεωρήσαμε αναγκαίο την παρουσίαση και την ανάλυση των αιτιών που προκάλεσαν την κρίση και την καταγραφή των οικονομικών και κοινωνικών δομικών στοιχείων. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τον κομβικό ρόλο της ανάλυσης όλων των ερμηνευτικών εκφάνσεων των αιτιών που προκάλεσαν την οικονομική κρίση και παράλληλα το οικονομικό οικοδόμημα που κατέχουν ώστε να μπορέσουμε να προβούμε σε ασφαλές συμπεράσματα για την διαφορετική εικόνα που παρουσιάζουν την περίοδο της κρίσης.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο θα συγκρίνουμε και θα αναλύσουμε μέσα από την απεικόνιση διαγραμμάτων σε απόλυτους αριθμούς και σε ποσοστιαία μορφή τα ερευνητικά ερωτήματα, όπως η διαπίστωση των επιπτώσεων της κρίσης, η κατανόηση και η διαπίστωση των αποκλίσεων και των συγκλίσεων μεταξύ των χωρών που εφαρμόστηκαν τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής. Παράλληλα θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε την διαβρωτική πορεία των καθεστώτων απασχόλησης και της επιχειρηματικότητας ώστε να παρατηρήσουμε την διάπλαση της κοινωνικής πόλωσης και της ανισότητας την περίοδο των μνημονίων ως απόρροια των μέτρων λιτότητας. Επιπρόσθετα θα επιχειρήσουμε να αποδημήσουμε αφηγήματα που χρησιμοποιήθηκαν αυτήν την περίοδο για την ευεργετικότητα των μνημονίων στην οικονομία και την κοινωνία.

Μέρος Πρώτο

Κεφάλαιο Πρώτο

Η Μαρξιστική προσέγγιση της οικονομικής κρίσης.

1.1 Ο Καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής.

Η έννοια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής αποτελεί ένα μέσο, νοητικό εργαλείο για την ανάλυση και την περιγραφή των δομικών σχέσεων που συνεχώς διαμορφώνεται μέσα στα πλαίσια της καπιταλιστικής οικονομίας. Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αποτυπώνει σε καθημερινή ζωτική βάση την ταξική κυριαρχία και την εκμετάλλευση. Γίνεται αντιληπτό πως μέσα από αυτόν τον τρόπο παραγωγής οι εργαζόμενοι που είναι άμεσα αποδέκτες και χειρίζονται τα μέσα παραγωγής αποξενώνονται, καθώς αυτοί που είναι φυσικοί κάτοχοι είναι οι κεφαλαιοκράτες. Επι της ουσίας αυτό που αναδεικνύεται στο καπιταλιστικό σύστημα από την διάσπαση κατόχου και χρήστη των μέσων παραγωγής είναι η μετατροπή των εργαζομένων σε μισθωτούς, που κατέχουν παρά μόνο την εργατική τους δύναμη ως ένα εμπόρευμα.¹

Στο νέο αυτό αστικό καπιταλιστικό σύστημα ο εργαζόμενος αποκτά διττή υπόσταση διότι είναι απαραίτητο στοιχείο για την οργανωτική λειτουργία του συστήματος. Συγκεκριμένα αποκτά τόσο την ελευθέρια υπό την οπτική του πολίτη αλλά ταυτόχρονα είναι ελεύθερος να διαχειρίζεται την εργατική δύναμη που κατέχει, όμως μέσα στα στενά πλαίσια του καπιταλισμού και των κυρίαρχων οικονομικών σχέσεων. Επιπλέον η καπιταλιστική ταξική κυριαρχία διατηρείται μέσω του κρατικού μηχανισμού και της ιεραρχικής γραφειοκρατικής διάρθρωσης, ώστε να δημιουργεί της απαραίτητες προϋποθέσεις για την αποδοχή και την αναπαραγωγή του συστήματος. Η κυρίαρχη ιδεολογία εντοπίζεται διάχυτη σε όλα τα επίπεδα εξουσίας που έχει ως στόχο την παγίωση της νέας πραγματικότητας. Ο τρόπος ζωής που διαμορφώνεται στηρίζεται στην συνεχή υλική απόλαυση, παράλληλα το αστικό οικοδόμημα έχει ως στόχο την διατήρηση του καπιταλιστικού τρόπου ζωής υπό ορούς ταξικής κυριαρχίας του κεφαλαίου.²

---

¹ Γιάννης Μηλιός, Δημήτρης Δημούλης και Γιώργος Οικονομάκης, *Η Θεωρία του Μαρξ για τον Καπιταλισμό: Πλευρές μιας θεωρητικής και πολιτικής ρήξης* (Αθήνα: Νήσος, 2005) σελ 13-16

² Μηλιός, κ.ά., ό.π., σελ.13-16

Η εργατική δύναμη οριοθετείται ως μια μορφή ικανοτήτων πνευματικών η φυσικών που κατέχει κάθε άνθρωπος και έχει αποτέλεσμα κάθε μορφή αξίας που παράγεται. Για να συντελεστεί με επιτυχία αυτή η προσφορά της εργατικής δύναμης στην αγορά απαιτούνται κάποιες απαραίτητες προϋποθέσεις, αρχικά είναι αναγκαίο ο κάτοχος της εργατικής δύναμης να είναι πραγματικά ελεύθερος και ισότιμος με τον αγοραστή προκειμένου να έχει την δυνατότητα να πουλήσει την εργατική δύναμη, παράλληλα αυτή η μορφή σχέσης που διαμορφώνεται έχει προσωρινό χαρακτήρα και εφήμερο καθώς σε αντίθετη περίπτωση αντικαθίσταται με την μορφή δουλείας. Επιπροσθέτως για να καταφέρει ο αγοραστής να βρει την εργατική δύναμη στην αγορά ως μια μορφή εμπορεύματος δημιουργείται ένα εξαναγκαστικό πλαίσιο ώστε να υποχρεώνονται οι ελεύθεροι εργάτες να πουλάνε το μοναδικό εμπόρευμα που διαθέτουν.³

Είναι κατανοητό πως δεν δημιουργείται από την φύση το στρώμα που έχει στην κατοχή του τα μέσα παραγωγής και αυτού που κατέχουν την εργατική δύναμη, δηλαδή την εργατική τάξη. Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αποτελεί μια ιστορική εξέλιξη και προϊόν μια ολόκληρης κοινωνικής αποδιοργάνωσης και αναδιοργάνωσης, δηλαδή η δημιουργία αυτής της κατάστασης αποτελεί μια διαδικασία μετασχηματισμού και ανατροπής παλαιότερων οικονομικών τρόπων παραγωγής, ενώ εμπεριέχει στο εσωτερικό την ταξική κυριαρχία και την εκμετάλλευση. Στο καπιταλιστικό σύστημα ο πυρήνας και η βάση του κεφαλαίου είναι η εύρεση της εργατικής δύναμης, αυτή η σχέση αλληλεξάρτησης αποτελεί την ιστορική βάση για την δημιουργία του νέου τρόπου παραγωγής. Αξίζει να αναφερθεί πως η εργατική δύναμη που προσφέρεται είναι πολύτιμη καθώς η επιβίωση και η ύπαρξη της καθιστά ταυτόχρονα εφικτή την αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Έτσι κατανοούμε πως στην σφαίρα της αγοράς και πώλησης της εργατικής δύναμης δημιουργείται μέσα σε αυτήν την νέα πραγματικότητα δυο νέες τάξεις, οι κεφαλαιοκράτες που έχουν στην κατοχή τους τα μέσα παραγωγής και η εργατική τάξη.⁴

---

³ Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Πρώτος, μτφ Παναγιώτη Μαυρομμάτη (Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2002, σελ 179-181

⁴ Ibid, σελ 182-184

1.2 Η δημιουργία υπεραξίας και η υπερσυσσώρευση

Στο καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής τον ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής δεν τον ενδιαφέρει το εμπόρευμα που θα παραχθεί, αλλά η αξία που θα προσδώσει σε αυτό καθώς αποσκοπεί να του αποφέρει το κέρδος. Οι κάτοχοι του κεφαλαίου αγνοούν συνειδητά τον τρόπο που παράγεται η υπεράξια και τείνουν να την ταυτίσουν με την μορφή του κέρδους ώστε να την παρουσιάσουν ως ένα μέρος που παράχθηκε από το συνολικό κεφάλαιο. Βέβαια ο μοναδικός τρόπος για να παραχθεί η υπεραξία είναι διαμέσου της χρήσης της ζωντανής εργασίας, δηλαδή της εκμετάλλευσης του εργατικού δυναμικού. Ωστόσο για να επιτευχθεί χρειάζεται και προϋποθέτει την χρήση του σταθερού κεφαλαίου, δηλαδή η εργασία του εργατικού δυναμικού και οι πρώτες ύλες, οι μηχανές να έρθουν σε μια ευθεία και εναρμονισμένη σχέση.⁵

Επι της ουσίας όμως οι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής το κέρδος όπως το ονομάζουν είναι η υπερεργασία που παράγεται και ενσωματώνεται στο εμπόρευμα, αλλά η εργασία αυτή που δαπανούν οι εργάτες δεν αμείβεται. Έτσι η υπεραξία είναι η αξία που απομένει και περισσεύει από το συνολικό κόστος του εμπορεύματος. Είναι σημαντικό αναφερθεί η ψευδαίσθηση που αναπαράγει ο καπιταλισμός στο γεγονός πως το κέρδος δηλαδή η υπεραξία δημιουργείτε από όλα τα μέρη του κεφαλαίου. Η υπεραξία δεν εμφανίζεται με την μορφή της ιδιοποίησης του χρόνου εργασίας αλλά ως ένα μέρος που απομένει υστέρη από την πώληση του εμπορεύματος. Σαφώς δεν πρέπει να ξεχνάμε πως στις παραγωγικές σχέσεις που δημιουργούνται, το εργατικό δυναμικό αντικειμενοποιείτε καθώς προσδίδει και διαθέτει την μοναδική αξία που έχει στην κατοχή του, δηλαδή την εργατική δύναμη έτσι τείνει να αντανακλάται ως ένα εμπόρευμα που είναι διαθέσιμο για αγορά από τον κεφαλαιοκράτη. Επιπλέον η υπεραξία και το κέρδος αποτελούν την ίδια εικόνα της πραγματικότητας, μόνο που διαμέσου της υπεραξίας αποκαλύπτεται η σχέση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας καθώς όπως αναφέραμε μέσα από την εκμετάλλευση και την υπερεργασία της ζωντανής εργασίας μπορεί να αναπαραχθεί η υπεραξία. Βέβαια γίνονται προσπάθειες να ανακατασκευαστεί η πραγματικότητα με το να παρουσιάζεται η δημιουργία του κέρδους μέσω του συνολικού κεφαλαίου χωρίς να παρουσιάζεται ο τρόπος.⁶

---

⁵Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Τρίτος, μτφ Παναγιώτη Μαυρομάτη (Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1978, σελ 60-69

⁶ Ibid, σελ 60-69

Το καπιταλιστικό σύστημα έχει ως στόχο την συνεχή ακόρεστη ανάπτυξη και συσσώρευση υπεραξίας. Κατανοούμε βέβαια πως η βασική κινητήρια δύναμη, η ουσία του καπιταλισμού είναι η διαρκής συσσώρευση και παραγωγή εμπορευμάτων έχοντας ως σκοπό την δημιουργία υπεραξίας. Η επιθυμία για ιδιοποίηση της υπεραξίας και την μεγιστοποίηση της έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή χωρίς όρια, προσπαθώντας ταυτόχρονα να ξεπεράσουν τα εμπόδια που θέτονται από την υπερπαραγωγή των εμπορευμάτων. Επιπρόσθετα προκειμένου να μεγιστοποιηθεί η υπεραξία που παράγεται αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Η χρήση νέων μεθόδων παραγωγής μειώνουν το κόστος παραγωγής και ταυτόχρονα μειώνουν την αξία της εργατικής δύναμης ώστε να επιτύχουν την αυξήσει του ποσοστού της υπεραξίας που μπορεί να οικειοποιηθεί ο καπιταλιστής. Όμως η παραγωγή και η συσσώρευση εμπορευμάτων δεν επαρκούν από μόνα του για την δημιουργία υπεραξίας καθώς το εμπόρευμα πρέπει να μετατραπεί σε χρήμα, έτσι το εμπόδιο που τίθεται στην καπιταλιστική διαδικασία παραγωγής είναι η επέκταση της αγοράς. Επι της ουσίας δημιουργείται μια δυσδιάκριτη σχέση μεταξύ της υπερπαραγωγής των εμπορευμάτων θεωρώντας ο καπιταλιστής πως ξεπερνώντας τα όρια της θα μεγιστοποιηθεί η υπεραξία και ταυτόχρονα πρέπει να αναλογιστούμε τα στενά όρια της αγοράς του προϊόντος.⁷

Στο καπιταλιστικό σύστημα η μείωση των κερδών διαμορφώνεται είτε μέσα από τον συναγωνισμό του κεφαλαίου που έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των μισθών των εργατών, είτε με την συνεχή υπερπαραγωγή των εμπορευμάτων χωρίς να αποφέρουν και να επιστρέφουν την αξία που προσδοκά ο καπιταλιστής. Η βασική επιδίωξη είναι η προσπάθεια να ξεπεράσουν τα όρια της παραγωγής όχι για να παράγουν εμπορεύματα αλλά για την επίτευξη ενός νέου κεφαλαίου που θα δημιουργείται από το κέρδος. Παράλληλα η δημιουργία των κερδών επιτυγχάνεται μέσα από την αντιστοιχία την ακόρεστης παραγωγής εμπορευμάτων και την περιορισμένη αγορά κατανάλωσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι η παραγωγή των εμπορευμάτων σταματάει όταν πραγματοποιείται η υπερσυσσώρευση και αυτό έχει ως

---

⁷Simon Clarke, *Marx's Theory of Crisis* (London: Macmillan, 1994) σελ 131-134

<https://doi.org/10.1007/978-1-349-23186-7>

αποτέλεσμα την έλλειψη της κερδοφορίας, έτσι προκειμένου να διαφυλάξει ένα μέρος του κεφαλαίου χρησιμοποιεί νέους μεθόδους και μέσα παραγωγής.⁸

1.3 Η Μαρξιστική θεωρία των κρίσεων

Ο Μαρξ πραγματεύεται και οριοθετεί την ύπαρξη των οικονομικών κρίσεων ως μια κατάσταση που οφείλεται σε έναν ειδικό καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, βέβαια αυτές οι συνθήκες που προκαλούν την πτώση του ποσοστού κέρδους και δημιουργούν την κρίση δεν έχουν καθολική και μόνιμη ισχύς αλλά αντίθετα έχουν προσωρινό χαρακτήρα. Παράλληλα η πτώση του ποσοστού κέρδους προκύπτει με την χρήση νέων μεθόδων τεχνολογίας όπου προκαλεί την μαζική παραγωγή εμπορευμάτων και δημιουργεί την υπερσυσσώρευση του κεφαλαίου, σαφώς προϋποθέτει οι υπόλοιποι παράγοντες να παραμείνουν σταθεροί για να προκύψει η πτώση του ποσοστού κέρδους. Αξίζει να επισημανθεί πως βασικός λόγος για να παρατηρηθεί πτώση του ποσοστού κέρδους είναι η αύξηση της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου, δηλαδή της οργανικής σύνθεσης όπου το σταθερό κεφάλαιο αυξάνεται σε σχέση με το μεταβλητό κεφάλαιο. Επιπρόσθετα η ταχύτερη αύξηση του σταθερού κεφαλαίου σε συνδυασμό με την παραγωγικότητα της εργασίας και παράλληλα την αδυναμία του βαθμού εκμετάλλευσης να εξισορροπήσει τις συνέπειες που προκαλεί η συνεχή αύξηση του σταθερού κεφαλαίου οδηγούν στην πτώση του ποσοστού κέρδους.⁹

Στην προσπάθεια να διευκρινιστεί και να οροθετηθεί ο τρόπος που δημιουργείται η οικονομική κρίση στο καπιταλιστικό σύστημα στα πλαίσια του μαρξισμού διατυπώθηκαν και αναλυθήκαν οι θεωρίες της υποκατανάλωσης και της υπερπαραγωγής. Σύμφωνα με τον Ένγκελς ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής διέπεται από αντιφατικότητα καθώς η τάση για ταχύτερη παραγωγή και συσσώρευση δεν εναρμονίζεται με την ζήτηση. Επιπρόσθετα η υπερπαραγωγή είναι συνδεδεμένη με την «αναρχία» της παραγωγής καθώς η παραγωγή και κατανάλωση καθορίζονται με διαφορετικούς όρους, παράλληλα η αναρχία που διαπλάθεται δεν είναι προϊόν λανθασμένων εκτιμήσεων του καπιταλισμού. Συγκεκριμένα στην καπιταλιστική αγορά ο ρόλος του ανταγωνισμού διαφέρει κατά τον Ένγκελς διότι ο καπιταλιστής δεν

⁸ Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Τρίτος.....σελ 323-328

⁹ Γιάννης Μηλιός, Δημήτρης Δημούλης και Γιώργος Οικονομάκης, *Η Θεωρία του Μαρξ για τον Καπιταλισμό: Πλευρές μιας θεωρητικής και πολιτικής ρήξης* (Αθήνα: Νήσος, 2005) σελ 131-133

επιθυμεί να μειώσει της τιμές εξαιτίας της πίεσης που δημιουργεί ο ανταγωνισμός η να ελαττώσει τους ρυθμούς παραγωγής αλλά αντίθετα στρέφεται στην χρήση νέων μεθόδων παραγωγής η στην συνεχή πίεση των εργαζομένων προκειμένου να μειωθεί το κόστος. Επιπλέον στρέφονται στην εύρεση νέων αγορών προκειμένου να διευρύνουν και να κατακτήσουν την αγορά άλλων, έτσι αντιλαμβανόμαστε πως η παραγωγή δεν προσαρμόζεται και δεν εναρμονίζεται στα όρια της αγοράς.¹⁰

Αξίζει να επισημανθεί πως μέσα στα πλαίσια της δημιουργίας των κρίσεων στο καπιταλιστικό σύστημα ο Kautsky θεώρησε πως η βαθιά αιτία που προκαλεί της κρίσεις είναι η τάση για υπερπαραγωγή. Επι της ουσίας διατύπωσε την αντίφαση που διέπει τον καπιταλισμό καθώς η μαζική παραγωγή χωρίς την επιθυμητή ζήτηση των εμπορευμάτων μέσα στην αγορά οδηγεί στην κατάρρευση του καπιταλισμού, δηλαδή η συνεχής πίεση για διεύρυνσης των ορίων της αγοράς στην πραγματικότητα δημιουργεί μεγαλύτερο ανταγωνισμό και δυσκολεύει την ευχέρεια για αγορά προϊόντων από τον πληθυσμό. Ωστόσο θεωρεί ότι η υπερπαραγωγή δεν διακρίνεται για την κυκλική τάση αλλά χαρακτηρίζεται για την κοσμική διάσταση καθώς οδηγεί στην κατάρρευση του. Επιπλέον η αδυναμία των καπιταλιστών να προσδιορίσουν την ποσότητα που χρειάζεται και μπορεί να καταναλωθεί στην αγορά αποτελεί ένας καίριος λόγος για την τάση δημιουργίας κρίσεων, ενώ αν αναλογιστούμε την πολυπλοκότητα του μηχανισμού μέσα στα πλαίσια της παγκόσμιας αγοράς ο κίνδυνος για την εμφάνιση κρίσεων είναι μεγαλύτερος. Παράλληλα η πίστωση, δηλαδή η πίστη παρόλο που αποτελεί σημαντικός λόγος για την ανάπτυξη του συστήματος σε περίοδο οικονομικών αναταραχών οξύνει την κατάσταση καθώς αποτελεί ένα εύθραυστο σημείο.¹¹

---

¹⁰ Simon Clarke, *Marx's Theory of Crisis* (London: Macmillan, 1994) σελ 15-18

<https://doi.org/10.1007/978-1-349-23186-7>

¹¹ Ibid, σελ 21-23

Κεφάλαιο Δεύτερο

Οι Κοινωνικές τάξεις

2.1 Ο ταξικός προσδιορισμός στο πλαίσιο της Μαρξιστικής θεώρησης

Οι κοινωνικές τάξεις διαμορφώνονται ανάλογα με το ισχύον ιστορικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο, καθώς παρατηρούμαι πως σε όλα τα συστήματα είτε στο δουλοκτητικό είτε στην φεουδαρχία οι άνθρωποι διαχωρίζονται σε τάξεις. Η κοινή συνιστάμενη είναι το στοιχείο της εκμετάλλευσης και η ύπαρξη ομάδων που για διαφορετικές αιτίες δημιουργούν ένα σώμα με κοινές πεποιθήσεις και συμφέροντα.

Στην περίπτωση του καπιταλισμού η δημιουργία των τάξεων προκύπτει ύστερα από την ταξική πάλη μέσα ένα συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής, δηλαδή η εργατική τάξη είναι στενά συνδεδεμένη με την διαδικασία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η βασική υπόθεση που χρησιμοποιείται στην Μαρξιστική θεώρηση για την οριοθέτηση και τον ορισμό των κοινωνικών τάξεων είναι κυρίως η σχέση του ατόμου με τα μέσα παραγωγής, δηλαδή αυτοί που είναι ιδιοκτήτες και κάτοχοι των μέσων παραγωγής αυτόματα εντάσσονται στην αστική τάξη. Ωστόσο, δεν αποτελεί το μοναδικό κριτήριο για την δημιουργία και τον ταξικό προσδιορισμό, καθώς η χρήση και η υιοθέτηση ως το μόνο ικανό κριτήριο θα προκαλούσε ασάφειες και πέραν αυτού θα αποτελούσε μια απλουστευτική προσέγγιση. Συνεπώς, βασικοί παράμετροι που λειτουργούν προσθετικά και βοηθούν στην εξειδικευμένη ανάλυση είναι ο ρόλος που κατέχει το άτομο στον καταμερισμό της εργασίας αλλά τους τρόπους και την ποσότητα του κοινωνικού πλούτου που ιδιοποιείται το άτομο.¹²

Με βάση τα παραπάνω κατανοούμε την προσέγγιση που ακολουθείται για τον ορισμό και την κατάτμηση του κοινωνικού συνόλου σε ομάδες, ωστόσο το κοινό στοιχείο που εστίασε ο Μαρξ που υπάρχει σε όλα τα κοινωνικά συστήματα με διαφορετικές μορφές είναι το στοιχείο της εκμετάλλευσης. Επομένως οι σχέσεις εκμετάλλευσης και οι σχέσεις κυριαρχίας που μεθοδικά δομούνται στον καπιταλισμό είναι ένα απαραίτητο στοιχείο για την αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Το κρίσιμο σημείο σε αυτήν την περίπτωση είναι ο τρόπος που το κεφάλαιο αναπλάθει της κατάλληλες δομικές διαδικασίες για την αποδοχή των σχέσεων κυριαρχίας αλλά και

---

¹² Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Κρίση και κοινωνική διαστρωμάτωση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*, (Αθήνα: Τόπος, 2014) σελ 193-194

της εργασιακής πειθαρχίας που είναι απαραίτητη για την λειτουργία της παραγωγικής διαδικασίας. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το κοινωνικό φαινόμενο της εκμετάλλευσης δεν αποτελεί μόνο έκφραση σε επίπεδο της οικονομικής σφαίρας, αλλά συντελείται παράλληλα σε όλα τα επίπεδα προκειμένου να υπάρξει η συναίνεση αλλά και η αναπαραγωγή του κεφαλαίου ώστε να γίνουν αποδεκτές μέσα από τους ιδεολογικούς μηχανισμούς οι σχέσεις κυριαρχίας και εκμετάλλευσης.¹³

Πέραν όμως από την συσχέτιση της τάξης με την παραγωγική διαδικασία, δηλαδή τον τρόπο που ομάδες αρχίζουν να έχουν ομοιογενή χαρακτηριστικά ανάλογα με την θέση που έχουν στον καταμερισμό της εργασίας, σημαντική είναι και η συσχέτιση των τάξεων με την δημιουργία και παρέμβαση στην ιστορική πραγματικότητα. Ενδεικτικό παράδειγμα που αποδεικνύει την συσχέτιση των τάξεων με την ιστορική διαδικασία είναι η αστική τάξη που κατάφερε να επηρεάσει σημαντικά την ιστορία της ανθρωπότητας. Βεβαία δεν είναι απαραίτητη η συσχέτιση αυτών των δυο παραμέτρων για την δημιουργία ομάδων καθώς υπάρχουν πολλά παραδείγματα ιστορικά που υποδηλώνουν την ύπαρξη ομάδων χωρίς να επηρέασαν η να καθόρισαν την ιστορική πραγματικότητα, όπως οι δούλοι στο δουλοκτητικό σύστημα που αποτελούσαν μια πολυπληθής ομάδα.¹⁴

Επιπρόσθετα σε αυτό το σημείο θα εξετάσουμε σύμφωνα με τον Μαρξ τον τρόπο που η εργατική τάξη θα καταφέρει να μετατρέψει και να απαγκιστρώσει την κοινωνία από τον καπιταλισμό. Συνεπώς καθοριστικοί παράγοντες που καθιστούν την εργατική τάξη σε ευθεία ρήξη με τον καπιταλισμό με ουσιαστικά αποτελέσματα είναι η δημιουργία και η οργάνωση σε ένα πολιτικό υποκείμενο. Η εργατική τάξη πρέπει να απόκτηση πολιτική υπόσταση και οργάνωση προκειμένου να έχει επιρροή στους μηχανισμούς εξουσίας που δημιουργούν και αναπαράγουν την κυρίαρχη οπτική που νομιμοποιεί της πρακτικές του καπιταλισμού. Ωστόσο πέραν από αυτήν την μορφή προϋπάρχει ως ένα συλλογικό κοινωνικό υποκείμενο που διαπλάθεται από την εκμετάλλευση που υφίσταται από τον καπιταλισμό. Παράλληλα η δεύτερη προϋπόθεση για την σταδιακή ρήξη και ανατροπή της αστικής τάξης είναι η παραδοχή και η αντίληψη των τρωτών σημείων του καπιταλισμού, δηλαδή είναι απαραίτητη η κατάκτηση της εξουσίας, καθώς μια προσπάθεια ανατροπής της παραγωγικής

---

¹³ Ibid, σελ 195-197

¹⁴ Ανδρέας Ν. Λύτρας, *Κοινωνία και εργασία, ο ρόλος των κοινωνικών τάξεων*, (Αθήνα: Παπαζήση, 2000) σελ 162-164

διαδικασίας στα πλαίσια της αγοράς δεν θα είχε τελεσφόρηση διότι αποτελεί βασικός πυλώνας ισχύος για την διατήρηση του καπιταλισμού.¹⁵

2.2 Παραγωγική και μη παραγωγική εργασία

Σε αυτό το σημείο θα εξετάσουμε την προσέγγιση του Ν. Πουλαντζά σχετικά με την διάσταση που προσπαθεί να αποδώσει στον προσδιορισμό της κοινωνικής τάξης, θέτοντας την διάσταση της παραγωγικής εργασίας ως ένα χρήσιμο εργαλείο. Για τον Πουλαντζά στην εργατική τάξη ανήκουν όσοι με άμεσο τρόπο παράγουν υπεραξία, δηλαδή παραγωγική εργασία έτσι κατανοούμε ότι σε αυτή εντάζει τους εργάτες του βιομηχανικού κεφαλαίου ενώ αντίθετα όσοι εργάζονται στο εμπόριο δεν δημιουργούν υπεραξία και δεν αποτελούν μέρος της παραγωγικής εργασίας. Επιπρόσθετα αντιλαμβάνεται ως αυτοσκοπό του καπιταλιστικού συστήματος την παραγωγή εμπορευμάτων, αλλά το ζητούμενο στον καπιταλισμό είναι η δημιουργία του κέρδους μέσω της υπεραξίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι ακολουθεί μια εσφαλμένη ανάλυση καθώς προσπαθεί να προσδιορίσει την εργατική τάξη με γνώμονα την παραγωγικότητα της εργασίας, αν και για τον Μαρξ η εκμετάλλευση και παραγωγή υπεραξίας δεν έχει να κάνει με την διάκριση μεταξύ του εργάτη του εμπορίου και της μεταποίησης, καθώς όλοι οι εργάτες είναι παραγωγικοί είτε είναι ένας δάσκαλος είτε ο μισθωτός εργάτης σε μια βιομηχανία.¹⁶

Η βασική υπόθεση του Ν. Πουλαντζά είναι η σύνδεση της παραγωγικής εργασίας με την άμεση παραγωγή υπεραξίας που έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία των υλικών στοιχείων που αυξάνουν τον υλικό πλούτο, ενώ απαραίτητο στοιχείο για την δημιουργία υπεραξίας είναι η εκμετάλλευση του εργατικού δυναμικού. Επιπλέον κατά την θεώρηση του, παραγωγική εργασία δεν είναι όσοι εξαρτώνται από την κυκλοφορία του κεφαλαίου και όσοι συμβάλουν στην ρευστοποίηση της υπεραξίας.¹⁷ Παράλληλα αντιλαμβάνεται και αναλύει την δημιουργία των τάξεων ως μια δομική σχέση στα πλαίσια της πολιτικής, ιδεολογικής, οικονομικής εξουσίας και των μέσων

---

¹⁵ Ανδρέας Ν. Λύτρας, *Κοινωνία.....* σελ 173-175

¹⁶ Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Κρίση και κοινωνική διαστρωμάτωση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*, (Αθήνα: Τόπος, 2014) σελ 201-203

¹⁷ Νίκος Πουλαντζάς, *Οι Κοινωνικές τάξεις στον σύγχρονο καπιταλισμό*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 2008) σελ. 268

παραγωγής. Θεωρεί αυτές της δυο παραμέτρους πως βρίσκονται σε πλήρης συσχέτιση μεταξύ τους, καθώς η χρήση της ιδεολογικής εξουσίας στις παραγωγικές σχέσεις μας δίνει την δυνατότητα να κατανοήσουμε την ιδεολογία ως μια κατάσταση ταξικής πάλης και όχι ψευδής συνείδησης. Στην πραγματικότητα οι τάξεις είναι φορείς των σχέσεων εξουσίας αλλά και της πάλης των τάξεων.¹⁸

Στο σημείο αυτό θα εξετάσουμε μέσα από το έργο του Μαρξ το ζητούμενο που αναλύει ο Πουλαντζάς, δηλαδή την συσχέτιση της παραγωγικής εργασίας ως κριτήριο για την ένταξη στην εργατική τάξη. Σύμφωνα με τον Μαρξ οι εργάτες του εμπορίου είναι όπως και οι υπόλοιποι μισθωτοί που εργάζονται στην βιομηχανία καθώς η εργατική δύναμη που αγοράζεται από τον έμπορο προέρχεται από το μεταβλητό κεφάλαιο, ενώ έχει ως στόχο την αξιοποίηση της εργασίας. Επιπρόσθετα ο μισθός τους εξαρτάται από τα έξοδα παραγωγής και αναπαραγωγής της ειδικής εργατικής τους δύναμη όπως συμβαίνει και με τους υπολοίπους εργάτες του βιομηχανικού κεφαλαίου. Πρέπει να κατανοήσουμε πως στην βιομηχανική παραγωγή η υπεράξια παράγεται άμεσα ενώ στο εμπορικό κεφάλαιο ένα μέρος της υπεραξίας ιδιοποιείται. Ενδεικτικά ένα μέρος της υπεραξίας προέρχεται από την απλήρωτη εργασία των μισθωτών. Συνοψίζοντας, αντιλαμβανόμαστε πως ο Μαρξ εντάζει στην εργατική τάξη όλους τους μισθωτούς εργάτες ανεξάρτητα σε ποια κατηγορία κεφαλαίου εκχωρεί την παραγωγική του δύναμη, ωστόσο υποδεικνύει τον διαφορετικό τρόπο που παράγεται η υπεράξια αλλά αυτό δεν αποτελεί το δυναμικό στοιχείο για την διαφοροποίηση και την κατάτμηση αυτών των μισθωτών σε διαφορετική τάξη.¹⁹

Αξίζει να αναλυθεί ο τρόπος που παράγει υπεραξία το εμπορικό κεφάλαιο προκειμένου να κατανοήσουμε πως οι μισθωτοί αυτού του κεφαλαίου δέχονται την ίδια εκμετάλλευση αλλά με διαφορετικό τρόπο σε σχέση με την παραγωγική εργασία. Επι της ουσίας το εμπορικό κεφάλαιο αποκτά ένα μέρος του κέρδους όταν η τιμή του βιομηχανικού εμπορεύματος δεν έχει πραγματοποιήσει όλη την υπεραξία, δηλαδή η τιμή που διαμορφώνει ο έμπορος έπειτα από την αγορά του εμπορεύματος είναι μεγαλύτερη από την τιμή που το απόκτησε. Αντίθετα στο βιομηχανικό κεφάλαιο η

---

¹⁸ Γιάννης Μηλιός, *Ο Μαρξισμός ως σύγκρουση τάσεων*, (Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις, 1996) σελ 59

¹⁹ Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Τρίτος, μτφ Παναγιώτη Μαυρομμάτη (Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1978, σελ 370-372

υπεραξία βρίσκεται μέσα στην αξία του εμπορεύματος όπου δημιουργείται από την υπερεργασία των μισθωτών.²⁰

Αναλύοντας την θεώρηση του Πουλαντζά πάνω στο κρίσιμο ζήτημα του ορισμού της παραγωγικής εργασίας ως βασικό κριτήριο για την ταξινόμηση των κοινωνικών τάξεων κατανοούμε πως οι μισθωτοί εργάτες της βιομηχανίας είναι παραγωγικοί καθώς παράγουν άμεσα υπεραξία. Σαφώς αυτή η ανάλυση διέπετε από αδυναμίες και αντιφατικότητες σε σχέση με το έργο του Μαρξ. Για μια ολοκληρωμένη εικόνα με βάση το έργο του θα παρατηρήσουμε ότι η παραγωγική εργασία είναι επι της ουσίας αυτός που παράγει υπεραξία και όχι απλώς η παραγωγή εμπορευμάτων. Έτσι παραγωγικός εργάτης είναι αυτός που δημιουργεί υπεραξία αλλά και αυτός που χρησιμεύει ως προς την αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου. Ενδεικτικό παράδειγμα που χρησιμοποιεί προκειμένου να αναδείξει πως παραγωγικός δεν θεωρείται μόνο όποιος παράγει άμεσα υπεραξία είναι ο δάσκαλος που ανήκει στον χώρο της εκπαίδευσης όμως είναι παραγωγικός εργάτης καθώς αποτελεί ένα μέσο αυτοαξιοποίησης του κεφαλαίου. Συνοψίζοντας αυτό το παράδειγμα αποσαφηνίζει πως η εργαλοποίηση του κεφαλαίου που κατέχει ο δάσκαλος για την δημιουργία υπεραξίας η την αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου τον καθιστά αυτόματα παραγωγικό εργάτη.²¹

---

²⁰ Ibid, σελ 363

²¹ Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Πρώτος, μτφ Παναγιώτη Μαυρομμάτη (Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2002, σελ 524-525

2.3 Η ταξική οριοθέτηση της μικροαστικής τάξης

Σε αυτό το σημείο θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε της μεσαίες τάξεις σύμφωνα με την προσέγγιση του E. Olin Wright, αρχικά όμως πρέπει να αποσαφηνίσουμε τους ιστορικούς παράγοντες που διαμόρφωσαν την ταξική δομή στα πλαίσια του καπιταλισμού ώστε να μορφοποιήσουμε τον ορισμό των κοινωνικών τάξεων. Οι μεσαίες τάξεις προσδιορίζονται μέσα από δυο πυλώνες προκειμένου καταλάβουμε την θέση και τον ρόλο που κατέχουν στην ταξική δομή του καπιταλισμού. Ο πρώτος παράγοντας είναι η σχέση των μεσαίων τάξεων με το σύστημα εξουσίας, δηλαδή ο Wright προσδιορίζει την έννοια του ελέγχου ως μια μορφή κοινωνικής σχέσης μεταξύ των ανθρώπων ενώ ο έλεγχος μπορεί να είναι η δυνατότητα να παίρνεις αποφάσεις η κατοχή κάποιου πόρου. Επιπλέον ο δεύτερος παράγοντας που μας βοηθάει να αναλύσουμε το παρών ζήτημα είναι το επίπεδο εξειδίκευσης των ανθρώπων που αποτελούν τα μεσαία στρώματα. Αξίζει να σημειωθεί πως οι παραπάνω παράγοντες λειτουργούν καθοριστικά για την ανάλυση των μεσαίων στρωμάτων, όμως για την οριοθέτηση των κοινωνικών τάξεων οφείλουμε να αναζητήσουμε τους ιστορικούς παράγοντες που διαμόρφωσαν τον καπιταλισμό σε συσχέτιση με την ταξική πάλη.²²

Παράλληλα η εύρεση και η καταγραφή των δομικών μετασχηματισμών που έχουν χρησιμοποιηθεί στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής αποτελούν σημαντικό εργαλείο για την ανάλυση των τριών διαστάσεων των ταξικών σχέσεων. Αρχικά, η πρώτη διάσταση είναι η απώλεια ελέγχου κατά την εργασιακή διαδικασία, δηλαδή η καταγραφή όλων των διαδικασιών που βοήθησαν στην καπιταλιστική ανάπτυξη και είχαν ως αποτέλεσμα την εξάρτηση της εργασίας από το κεφάλαιο. Ωστόσο πάρα την απώλεια ελέγχου και την εξάρτηση από το κεφάλαιο που οδηγεί αναπόφευκτα στην προλεταριοποίηση των εργαζομένων, όμως υπάρχουν οι προϋποθέσεις που μπορούν να λειτουργήσουν αντισταθμιστικά. Έτσι η επιτυχής αντίσταση των εργατών στην απώλεια ελέγχου πάνω στην εργασία, η συνεχής εύρεση και χρήση νέων τεχνολογιών δημιουργούν νέες δεξιότητες και οι νέοι τρόποι συσσώρευσης και οργάνωσης της εργασίας μπορούν να βοηθήσουν στην χαλάρωση του αυστηρού ελέγχου. Επιπρόσθετα η χρήση νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία έχουν ως αποτέλεσμα την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας καθώς καθιστούν αναγκαίο την εξειδίκευση του

---

²² Erik Olin Wright, *Class Structure and Income Determination*, (London: Academic Press, 1979), σελ 23

προσωπικού και ταυτόχρονα μπορούν να αφήσουν μεγαλύτερο χώρο ελέγχου επι της εργασίας. Συνοψίζοντας κατανοούμε ότι η απώλεια ελέγχου επι της εργασίας αποτελεί μια διάσταση των ταξικών σχέσεων και της ταξικής πάλης.²³

Στο σημείο αυτό θα εξετάσουμε την δεύτερη διάσταση που εντοπίζει ο Wright που είναι αποτέλεσμα της συνεχής αύξησης της παραγωγικής διαδικασίας και του ανταγωνισμού. Έτσι κατά την ανάπτυξη του καπιταλισμού παρατηρείται η διαφοροποίηση των λειτουργιών του κεφαλαίου, δηλαδή το κεφάλαιο αποτελείται από την κατοχή των μέσων παραγωγής, την νομική και την οικονομική κυριότητα. Αυτή η εξέλιξη έχει ως αποτέλεσμα την μίσθωση εξειδικευμένου προσωπικού με αυξημένα καθήκοντα προκειμένου να στελεχώσουν όλες της λειτουργίες του κεφαλαίου που παλαιότερα ενσάρκωνε ο καπιταλιστής. Συνεπώς η διάσπαση των λειτουργιών του ενοποιημένου κεφαλαίου έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία νέων τάξεων.²⁴

Επιπρόσθετα η τρίτη διάσταση είναι η σύνθετη ιεραρχία στην διαδικασία της καπιταλιστικής παραγωγής, η σύγχρονη μορφή εταιρείας απαρτίζεται από πολλά μέρη οικονομικής κυριότητας, δηλαδή εξειδικευμένη υπάλληλοι είναι επιφορτισμένη στην συμμετοχή και στον έλεγχο της συνολικής επένδυσης και συσσώρευσης. Παρατηρούμαι μια διαβάθμιση και ιεράρχηση ανάλογα με την θέση που κατέχει εντός της παραγωγικής διαδικασίας. Η θεώρηση του για την δημιουργία των ταξικών θέσεων έχει ως βάση την διάκριση των διαστάσεων της παραγωγικής διαδικασίας σε συνδυασμό με της κοινωνικές σχέσεις ελέγχου μέσα στην παραγωγή. Οι κοινωνικές σχέσεις ελέγχου διακρίνονται με βάση την ροή των επενδύσεων και την συσσώρευση, τον έλεγχο πάνω στην χρήση των μέσων παραγωγής και οι κοινωνικές σχέσεις εξουσίας, δηλαδή την εξασφάλιση της εποπτείας και της πειθαρχίας κατά την παραγωγική διαδικασία.²⁵

Αξίζει να επισημανθεί η προσέγγιση για την νέα μεσαία τάξη από τον G.Garchedi, καθώς ο σχηματισμός του μονοπωλιακού κεφαλαίου έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία νέας μεσαίας τάξης που ταυτόχρονα ο ρόλος και η θέση τους είναι αντιφατική. Αναλύοντας τον ρόλο και την θέση των νέων μεσαίων στρωμάτων κατανοούμε ότι η αντιφατικότητα που διέπει την τάξη τους είναι αποτέλεσμα της μη κατοχής ούτε νομικά ούτε οικονομικά των μέσων παραγωγής. Σαφώς κατά την

---

²³ Ibid, σελ 28-32

²⁴ Ibid, σελ 33

²⁵ Ibid, σελ 37

διάρκεια της εργασιακής διαδικασίας εμφανίζονται ταυτόχρονα είτε ως εκπρόσωποι του κεφαλαίου που επιτελούν της βασικές λειτουργίες, δηλαδή την παραγωγή και απόσπαση υπεραξίας, είτε επιτελούν την λειτουργία του συλλογικού εργάτη και εμφανίζονται ως καταπιεζόμενοι. Παράλληλα η νέα μεσαία τάξη ανάλογα με τον ρόλο που επιτελεί εμφανίζεται ως οικονομικά εκμεταλλεμένοι η ως εκμεταλλευτές που αποσκοπούν στην απόσπαση υπεραξίας για λογαριασμό του κεφαλαίου.²⁶

Επιπλέον η δημιουργία της ανώνυμης μετοχικής εταιρείας άλλαξε τον τρόπο παραγωγής, ενώ πλέον η οργάνωση και λειτουργία του κεφαλαίου σταμάτησε να οριοθετείται από ένα άτομο αλλά μετατράπηκε σε ένα συλλογικό συνεκτικό έργο. Επι της ουσίας οι μέτοχοι έγιναν κάτοχοι της νομικής κυριότητας και τα ανωτέρα διευθυντικά στελέχη απέκτησαν την δυνατότητα να ελέγχουν τα μέσα παραγωγής.²⁷

Συνοψίζοντας γίνεται κατανοητό πως η εννοιολόγηση της μεσαίας τάξης για τον Carchedi συσχετίζεται με της παραγωγικές σχέσεις, ενώ η χρηματική τους αμοιβή εξαρτάται από την αξία της εργατικής δύναμης που διαθέτουν και από την ανώτερη θέση που κατέχουν στην παραγωγική διαδικασία, δηλαδή τα ανωτέρα διευθυντικά στελέχη αμείβονται προνομιακά σε σχέση με έναν επόπτη της παραγωγικής διαδικασίας η ακόμα και έναν απλό εργάτη. Η διαφοροποίηση της νέας μεσαίας τάξης και της εργατικής δεν γίνεται υπό όρους μισθολογικών απολαβών αλλά σε συνάρτηση με την θέση και τον ρόλο που έχει στην παραγωγική διαδικασία, δηλαδή η αποδοχή εκ μέρους των μελών της νέας μεσαίας τάξης για την επιτέλεση των λειτουργιών του κεφαλαίου έχει αντίκτυπο την εκμετάλλευση και την παραγωγή υπεραξίας.

---

²⁶ Guglielmo Carchedi, *On the economic identification of social classes*, (London: Routledge, 1977) σελ 62-63

²⁷ Ibid, σελ 70-71

Μέρος Δεύτερο

Κεφάλαιο Τρίτο

Η Οικονομική κρίση και η δομή της οικονομίας

3.1 Τα αίτια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Στο σημείο αυτό θα επισημάνουμε τους βασικούς λόγους της οικονομικής κρίσης της Ελλάδας προκειμένου να κατανοήσουμε της δομικές αδυναμίες και της απουσίας στοχευμένης πολιτικής προκειμένου να αποσαφηνίσουμε το περιβάλλον και της πραγματικές αιτίες που προκάλεσαν την κρίση. Η αναπτυξιακή πορεία που διαδραμάτισε η Ελλάδα πριν την κρίση αποτελεί δημιούργημα της αυξανόμενης εγχώριας κατανάλωσης και στην χρηματοδότηση της από κεφάλαια του εξωτερικού. Η αδυναμία αποτελεσματικής αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης που προκλήθηκε από την παγκόσμια κρίση του 2008 οφείλετε στις στρεβλώσεις της ελληνικής οικονομίας και της μη χάραξης ουσιώδης και στοχευμένης πολιτικής για την αξιοποίηση του ξένου κεφαλαίου.²⁸

Παράλληλα, αξίζει να αναφέρουμε πως η παγκόσμια κρίση του 2008 που ξεκίνησε στην Αμερική δεν αποτελεί την πραγματική αιτία της Ελληνικής κρίσης αλλά το γεγονός για να έρθουν στην επιφάνεια τα προβλήματα και οι αστοχίες όχι μόνο της Ελλάδας αλλά και της παγκόσμιας κοινότητας. Επι της ουσίας από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και έπειτα η πτώση των επιτοκίων έδωσε την δυνατότητα στις τράπεζες να παρέχουν δάνεια με χαμηλό επιτόκιο, το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της εγχώριας ζήτησης και κατά δεύτερον την αύξηση των εισαγωγών. Επιπρόσθετα σημαντική επίπτωση στην ελληνική οικονομία έχει το έλλειμα που προκύπτει από το εμπορικό ισοζύγιο, καθώς το ελληνικό εμπόριο διακρίνεται από ανισοροπίες και λιγότερο ανταγωνιστικό σε σχέση με της χώρες του πυρήνα της ευρωζώνης. Στην πραγματικότητα το πλεόνασμα που δημιουργείται από της εμπορικές συναλλαγές των χωρών του πυρήνα οφείλετε από τα ελλείματα των χωρών της περιφέρειας. Το παράδοξο στην περίπτωση αυτή είναι η συνεχής εγχώρια ζήτηση και

---

²⁸Π.Τσακλόγλου, Γ. Οικονομίδης, Γ. Παγουλάτος, Χ. Τριαντόπουλος, Α. Φιλιππίδης, "Πως έφτασε η Ελλάδα στα Μνημόνια;", *διαΝΕΟσις*, 2016
https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/
Τελευταία πρόσβαση 20/06/2022

η παροχή άφθονων χρηματικών ροών κάτι που καλλιεργεί την εντύπωση της ραγδαίας οικονομικής μεγέθυνσης, όμως η αδυναμία να επιτευχθούν τα απαιτούμενα φορολογικά έσοδα λόγω της φοροδιαφυγής προκαλεί την αύξηση του δημοσίου χρέους. Επομένως πάρα τα δημοσιονομικά ελλείματα η εικόνα που πλάθεται οφείλεται από την εισροή ξένων κεφαλαίων που κατανέμεται στην Ελληνική οικονομία ανορθόδοξα σε παραγωγικές δραστηριότητες όπως οι κατασκευές. Κατανοούμε πως αυτή η περίπτωση δεν είναι μια κρίση χρέους αλλά κρίση ανταγωνιστικότητας που οφείλεται σε δομικά προβλήματα που αναπαράγονται λόγω της μη υλοποίησης μεταρρυθμίσεων.²⁹

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να επισημάνουμε μια διαφορετική προσέγγιση για τους λογούς που κατέληξε η Ελλάδα στην κρίση. Προτού αναφερθούμε στον βασικό παράγοντα που κατέστησε οικονομικά εξαρτημένη και αδύναμη την ελληνική οικονομία οφείλουμε να διευκρινίσουμε πως οι δημοσιονομικές πολιτικές που προκάλεσαν τα δημοσιονομικά ελλείματα αποτελεί σημαντικό στοιχείο ώστε να κατανοήσουμε την αδυναμία αντιμετώπισης και απορρόφησης των συνεπειών της κρίσης. Παράλληλα η ρίζα του προβλήματος εντοπίζεται στις εξωτερικές ανισορροπίες που έχει ως συνέπεια την σταδιακή υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας. Αξίζει να σημειώσουμε πως η αδυναμία εξόδου από την κρίση οφείλετε στο εμπορικό έλλειμμα, δηλαδή στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών καθώς η ελληνική οικονομία αποτυπώνει έλλειμμα στις συναλλαγές διότι εισάγει περισσότερο από ότι εξάγει. Επιπλέον το έλλειμμα έχει ως συνέπεια να μειώνει την επενδυτική θέση της χώρας ενώ οφείλει να δανειστεί από κεφάλαια του εξωτερικού για να καλύψει την διαφορά.³⁰

Οι επίσημες αστικές ερμηνείες οριοθετούν την ελληνική κρίση ως μια κρίση χρέους που οφείλετε στα δημοσιονομικά ελλείματα όπου δημιουργήθηκε λόγω της λανθασμένης κατανομής των πόρων αλλά και της εκτεταμένης φοροδιαφυγής και διαφθοράς. Η διατήρηση της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας οδήγησε στην εύρεση εξωτερικού δανεισμού όμως η αδυναμία να εξυπηρετηθεί οδήγησε στην έκρηξη του εξωτερικού χρέους. Επι της ουσίας το ελληνικό ζήτημα παρουσιάζεται σαν

---

²⁹ Ibid

³⁰ Μανόλης Γαλενιανός, "Η Ελληνική Κρίση: Αίτια και Επιπτώσεις", *ΕΙΛΑΜΕΠ*, 2015
http://crisisobs.gr/wpcontent/uploads/2015/01/%CE%95%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF_16_Manolis-Galenianos-GR.pdf
Τελευταία πρόσβαση 21/06/2022

ένα εσωτερικό πρόβλημα ενώ η παγκόσμια κρίση δεν αποτελεί την αιτία του προβλήματος. Μια διαφορετική προσέγγιση είναι η μαρξιστική οπτική που τοποθετεί το πρόβλημα της κρίσης σε δομικά χαρακτηριστικά, δηλαδή η κρίση είναι προϊόν που απαρτίζεται από την εσωτερική και εξωτερική διάσταση. Η εσωτερική διάσταση ταυτίζεται με τον ελληνικό καπιταλισμό που βρίσκεται σε μια διαρκή κρίση υπερσυσσώρευσης από το 2007 και έπειτα, ενώ η εξωτερική διάσταση αποτελεί την δυσμενή θέση που κατέχει ο ελληνικός καπιταλισμός στην ευρωζώνη, έτσι η έλλειψη ανταγωνιστικού κεφαλαίου επιδεινώνει την κρίση υπερσυσσώρευσης λόγω της υποδεέστερης θέσης που κατέχει μέσα στα πλαίσια της ευρωπαϊκής ενοποίησης.³¹

Η ανάλυση της περίπτωσης των αιτίων της ελληνικής κρίσης υπό την οπτική της εσωτερικής διάστασης μας δίνει την δυνατότητα να κατανοήσουμε ότι το κεφάλαιο αρχίζει να παρουσιάζει μείωση της κερδοφορίας όταν σταδιακά αρχίζει να υποχωρεί η ζωντανή εργασία που μέσα από αυτήν απορρέει η δημιουργία υπεράξιας και η υπερσυσσώρευση του κεφαλαίου. Η αντικατάσταση του μεταβλητού κεφαλαίου από το σταθερό κεφάλαιο σε συνδυασμό με την μείωση της εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης από της αρχές δεκαετίας του 1980 οπου εφαρμόστηκαν πολιτικές ενίσχυσης των εργατικών δικαιωμάτων και βελτίωσης των συνθηκών εργασίας είχε ως αποτέλεσμα την μείωση της καπιταλιστικής κερδοφορίας. Αξίζει να αναφέρουμε πως η μείωση της κερδοφορίας είναι η αιτία για την δημιουργία της «φούσκας» του χρηματιστήριου και των κατοικιών. Επιπρόσθετα η υιοθέτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών για την ανάκαμψη της κερδοφορίας του κεφαλαίου δεν απέφερε σημαντικά αποτελέσματα παρά μόνο την αύξηση του ποσοστού εκμετάλλευσης, την όξυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων και την αύξηση των ποσοστών ανεργίας. Η θεμελιώδης αίτια της κρίσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι η μειωμένη κερδοφορία και αυτή είναι που ρυθμίζει την κίνηση της οικονομίας.³²

Όσον αφορά την συμβολή της εξωτερικής διάστασης στην ελληνική κρίση, η ένταξη και η συμμετοχή του ελληνικού καπιταλισμού στην ευρωζώνη είχε ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας εξαιτίας της ανταγωνιστικότητας και της έλλειψης προστασίας. Η ένταξη στην ευρωζώνη είχε ως αποτέλεσμα η οικονομία της Ελλάδας να επιμεριστεί μεγαλύτερα βάρη καθώς τα

---

³¹ Όμιλος Μαρξιστικών Ερευνών, *Ο Μαρξισμός και η Ελληνική Οικονομική Κρίση*, επιμ. Μάγδα Κλαυδιανού, (Αθήνα: Gutenberg, 2013) σελ 22-25

³² Ibid, σελ 26-30

κεφάλαια που διέθετε ήταν λιγότερο ανταγωνιστικά, ενώ η απουσία προστασίας της οικονομίας από το κράτος οδήγησε στην αποδιοργάνωση της παραγωγικής δομής.³³

3.2 Η δομή της Ελληνικής οικονομίας

Σημαντικός πυλώνας για την ελληνική οικονομία για την ανάπτυξη και την συμβολή της στην αντιμετώπιση της κρίσης είναι η βιομηχανία τροφίμων και ποτών, καθώς αποτελεί ένα ανταγωνιστικό και δυναμικό κλάδο. Συγκεκριμένα ο κλάδος της βιομηχανίας τροφίμων το 2018 διέπετε από συνεχή αναπτυσσόμενη τάση παρά την ύπαρξη της κρίσης. Αξίζει να τονίσουμε πως η βιομηχανία τροφίμων αποτελεί το 25,5% του συνόλου των επιχειρήσεων της ελληνικής μεταποίησης, ενώ το σύνολο των επιχειρήσεων στον τομέα της μεταποίησης είναι 62.651 επιχειρήσεις. Παράλληλα όσον αφορά τον αριθμό των εργαζομένων στον κλάδο της μεταποίησης απασχολούνται συνολικά 358.211 εργαζόμενοι και από αυτούς η βιομηχανία τροφίμων απασχολεί το 1/3 συγκεκριμένα 35,1%. Επιπρόσθετα σημαντική είναι η παρουσία και η θέση που κατέχει στην παραγωγικότητα καθώς η αξία παραγωγής που αντιπροσωπεύει φτάνει στο 24,7% του συνόλου, ενώ η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία αγγίζει το 24,3%. Το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρήσεων των τροφίμων κατά το έτος 2016 ήταν πολύ μικρές επιχειρήσεις, δηλαδή απασχολούσαν μέχρι 9 άτομα, συγκεκριμένα αντιπροσωπεύει το 90% του συνόλου των επιχειρήσεων, ενώ όσον αφορά τον αριθμό εργαζομένων που απασχολούν παρατηρούμαι ότι το 34% κατανέμεται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις και ακολουθούν οι μεγάλες επιχειρήσεις με 23% και οι πολύ μεγάλες με 21%. Τα παραπάνω αποτυπώνουν την συμβολή της βιομηχανίας των τροφίμων στην αντιμετώπιση της κρίσης αλλά και το μέγεθος αυτού του κλάδου που διακρίνεται για της δυνατότητες ανάπτυξης.³⁴

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε την συμβολή του τουριστικού κλάδου στην ελληνική οικονομία το 2010 κατά την περίοδο της κρίσης καθώς αποτελεί βασικό πυλώνα για την ανάπτυξη και την εξισορρόπηση των συνεπειών της κρίσης. Συγκεκριμένα ο τουριστικός κλάδος αντιπροσωπεύει το 15,1% του ΑΕΠ δηλαδή

---

³³ Ibid, σελ 31-33

³⁴ IOBE, "Βιομηχανία Τροφίμων και Ποτών Facts & Figures", 2018
http://iobe.gr/docs/research/RES_05_B_05042019_REP_GR.pdf
Τελευταία πρόσβαση 3/7/2022

συνεισφέρει 34,4 δις €, ενώ όσον αφορά της θέσεις εργασίας που προσφέρει για απασχόληση είναι 446 χιλιάδες. Σημαντική είναι και η συμβολή από της εισπράξεις των τουριστικών δαπανών αφού αποτελεί το 5% των εσόδων από την έμμεση φορολογία, δηλαδή 1,4 δις €. Επιπλέον ένας ακόμα λόγος που καθιστά αυτόν τον κλάδο ιδιαίτερα σημαντικό είναι η εξωστρέφεια που διακατέχει τον τομέα αυτόν καθώς βοηθάει στην μείωση του ελλείμματος από της τρέχουσες συναλλαγές. Αξίζει να σημειώσουμε όμως την ιδιαιτερότητα του κλάδου αυτού διότι προκειμένου να προσδιορίσουμε την τουριστική δαπάνη οφείλουμε να κατανοήσουμε πως αποτελεί αγαθά και υπηρεσίες που προσφέρονται όπως τα καταλύματα, οι υπηρεσίες εστίασης, της μεταφορές και της πολιτισμικές δραστηριότητες.³⁵

Επιπρόσθετα ο τουρισμός κατά το έτος 2017 επιδεικνύει σημαντική αύξηση σε σχέση με την επίδραση στην οικονομία κάτι που αποδεικνύει πως είναι ένας από τους βασικούς πυλώνες της ελληνικής οικονομίας καθώς παρουσιάζει κάθε έτος ανοδική πορεία, ενώ είναι εμφανής η προσπάθεια ενίσχυσης των δομών και των υπηρεσιών. Η συνολική επίδραση του τουριστικού κλάδου στο ΑΕΠ ανέρχεται στα 40 με 48,5 δις, δηλαδή αντιπροσωπεύει μεταξύ του 22,6% και 27,3% του ΑΕΠ. Όσον αφορά το ισοζύγιο πληρωμών ο τουριστικός κλάδος το 2017 καταφέρνει να καλύψει το 89% από το έλλειμα του ισοζυγίου των αγαθών, ενώ σημαντική είναι και η επίδραση στην δημιουργία θέσεων εργασίας καθώς υπολογίζεται περίπου στους 630 χιλιάδες που απασχολούνται στον κλάδο του τουρισμού. Παράλληλα συγκριτικά με την χρονιά του 2016 παρατηρείται αύξηση των αφίξεων κατά 9,7% δηλαδή υπολογίζεται περίπου ο εισαγόμενος τουρισμός στα 27,2 εκ και αύξηση των εσόδων κατά 11,4% δηλαδή 14,2 δις.³⁶

Σημαντική είναι η συμβολή του αγροτικού τομέα στην οικονομία της Ελλάδας καθώς σε επίπεδο θέσεων εργασίας απασχολούνται 438 χιλιάδες άτομα το 2017, ωστόσο πρέπει να σημειώσουμε πως από το 2009 και μετα παρατηρείται μια μείωση 80 χιλιάδων ατόμων, ενώ λιγότεροι νέοι επιλέγουν να ενταχθούν στο εργατικό δυναμικό του αγροτικού κλάδου. Το 1995 ο πρωτογενής τομέας αντανάκλαει στο ΑΕΠ

---

³⁵ IOBE, "Η επίδραση του τουρισμού στην ελληνική οικονομία", 2012
http://iobe.gr/docs/research/res_05_e_01092012rep_gr.pdf

Τελευταία πρόσβαση 5/7/2022

³⁶ ΙΝΣΕΤΕ, "Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2017", 2018

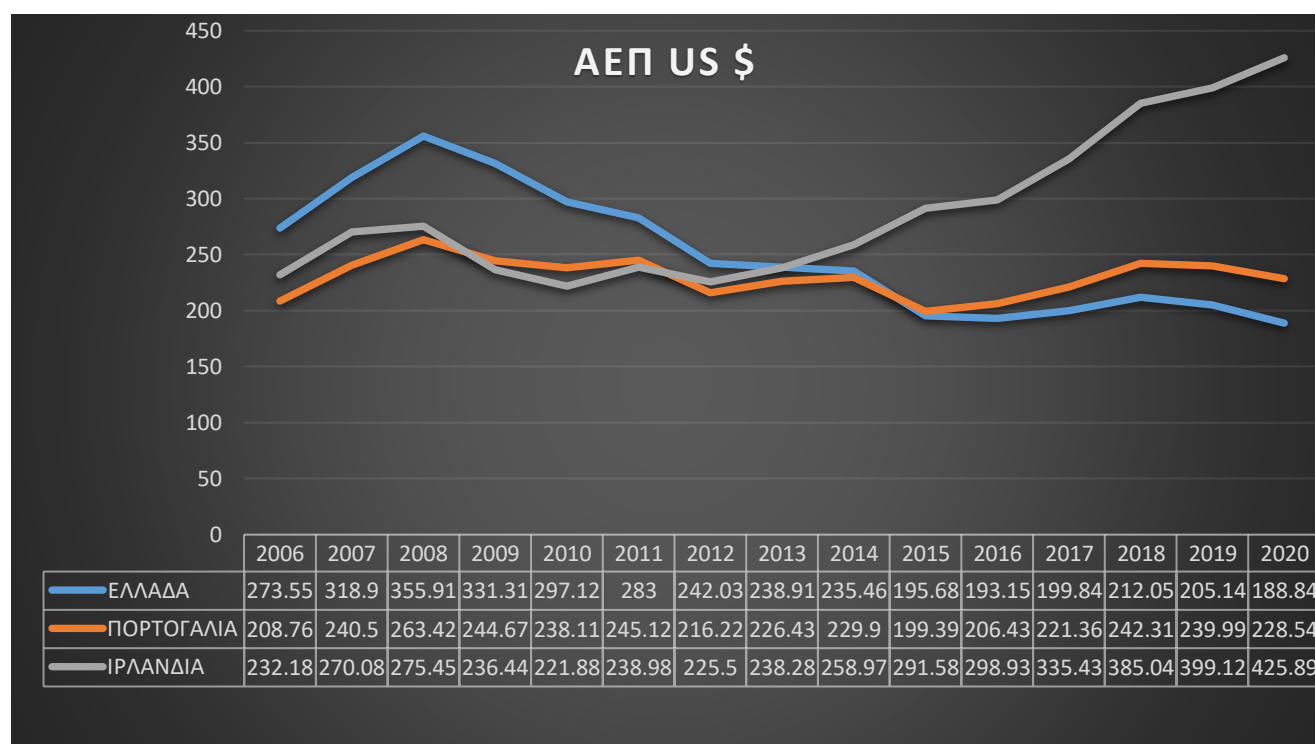
https://sete.gr/media/10888/2018_symvolhtourismou-2017.pdf

Τελευταία πρόσβαση 5/7/2022

το 7,4% της οικονομίας ενώ το 2017 μειώνεται στο 3,7%, ενώ όσο αφορά την προστιθέμενη αξία το 2017 αντιπροσώπευε σε 6,2 δις. Η συνολική αξία της αγροτικής παραγωγής προσεγγίζει το 2018 τα 11 δις, ενώ η γεωργική έκταση υπολογίζεται 5,15 εκατ. εκτάρια βέβαια σημαντικό είναι να αναφέρουμε πως το 1 εκτάριο είναι δέκα στρέμματα, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των εκτάσεων αποτελούνται από μόνιμοι βοσκότοποι. Τα παραπάνω στοιχεία βοηθούν να κατανοήσουμε τον ρόλο του αγροτικού κλάδου και την συμβολή στην οικονομία καθώς πάρα την μείωση που παρατηρείται σε αρκετούς δείκτες μετα την κρίση, όμως σε σύγκριση με την συμμετοχή του πρωτογενή τομέα στο ΑΕΠ βρίσκεται υψηλότερα σε σχέση με την ΕΕ, αυτό αποτυπώνει τον ρόλο και την θέση που κατέχει στην ελληνική οικονομία.³⁷

Διάγραμμα 1.1: ΑΕΠ US \$

ΠΗΓΗ: WORLD BANK

³⁷ IOBE, "Η συνεισφορά των εισροών στην αγροτική παραγωγή και το μέλλον του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα" 2020 http://iobe.gr/docs/research/RES_05_F_21102020_REP_GR.pdf
Τελευταία πρόσβαση 7/7/2022

Η εργαλειοποίηση του παραπάνω διαγράμματος που αποτυπώνει το ΑΕΠ έχει ως στόχο να αναδείξει την πορεία της οικονομίας την περίοδο της κρίσης προκειμένου να παρατηρηθούν οι μεταβολές και οι συνέπειες των μνημονίων που διαμορφώνονται στην οικονομία. Επι της ουσίας το ΑΕΠ της Ελλάδας παρουσιάζει την μεγαλύτερη διάβρωση και επιρροή από τα μνημόνια και την κρίση καθώς από το 2008 που καταγράφεται στα 355,9 δις καταλήγει το 2020 στα 188,8 δις με συνεχής μειώσεις και αυτό αποδεικνύει της συνέπειες στην οικονομία. Στην περίπτωση της Πορτογαλίας το ΑΕΠ ακολουθεί σχετικά πιο σταθερή πορεία με συνεχής ετήσιες αυξομειώσεις χωρίς ωστόσο της απότομες μεταβολές όπως παρατηρήσαμε προηγουμένως στην Ελλάδα. Οι μεταπτώσεις που παρουσιάζει αποτυπώνουν την αστάθεια και την αβεβαιότητα που προκαλεί η κρίση και τα μέτρα λιτότητας στην οικονομία. Αντίθετη εικόνα αποτυπώνεται στο ΑΕΠ της Ιρλανδίας καθώς αξίζει να σημειωθεί πως το 2009 παρατηρούμαι να επηρεάζεται η οικονομία της από την παγκόσμια κρίση ωστόσο από το 2015 και έπειτα ακολουθεί ραγδαία άνοδο με το υψηλότερο ΑΕΠ να καταγράφεται το 2020 στα 425,9 δις.

3.3 Τα αίτια της Πορτογαλικής οικονομικής κρίσης

Η πορτογαλική οικονομία της τελευταίες τρεις δεκαετίες έχει υποστεί διορθωτικές αλλαγές αλλά και προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει, όλα αυτά είναι αποτέλεσμα εσωτερικών και εξωτερικών λόγων. Συγκεκριμένα οι διορθωτικές αλλαγές που παρατηρούνται είναι η χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση και η συμμετοχή στην ΟΝΕ. Παράλληλα οι εξωτερικοί παράγοντες που επηρέασαν την οικονομία της και δημιούργησαν την οικονομική δυσπραγία είναι η ένταξη νέων χωρών στις παγκόσμιες αγορές, η παγκόσμια κρίση του 2008, και η μεγάλη ύφεση.³⁸

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να επισημάνουμε πως η δημοσιονομική πολιτική που ακολουθήθηκε από την πορτογαλία είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία μακροοικονομικών ανισορροπιών, καθώς μέχρι το 2000 η εγχώρια ζήτηση και η δημόσια κατανάλωση παρουσίαζαν έντονη αύξηση εξαιτίας της εύκολης πρόσβασης

---

³⁸ Jorge Cunha and Cláudia Rodrigues Braz, "Portugal's fiscal policy in a context of low growth and macroeconomic imbalances", *Banca d'Italia*, 2013
https://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/altri-atti-convegna/2013-fiscal-policy/Cunha_Braz.pdf
Τελευταία πρόσβαση 10/7/2022

και των χαμηλών επιτοκίων, όμως αυτό οδήγησε στην αύξηση του δημοσίου και ιδιωτικού χρέους. Αξίζει να σημειωθεί πως από το 2000 και έπειτα το ΑΕΠ ακολούθησε πτωτική πορεία, ενώ το έλλειμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών το 2008 έφθασε το 11,1% του ΑΕΠ. Οι διορθωτικές αδυναμίες και ανισορροπίες παρατηρούνται και στην μετατόπιση των πόρων από τον εμπορικό τομέα στον μη εμπορικό τομέα που έχει αποτέλεσμα στην αύξηση του χρέους, ενώ σημαντικός παράγοντας που συμβάλει στην διόγκωση του χρέους είναι η μείωση των δημοσίων επενδύσεων. Ωστόσο η απουσία δημοσιονομικών πολιτικών που έχουν στόχο την βιωσιμότητα της πορτογαλικής οικονομίας είναι το γεγονός ότι το δημοσιονομικό έλλειμα από το 1986 δεν μειώθηκε κάτω από το 3% του ΑΕΠ.³⁹

Παράλληλα στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990 και με την ένταξη στην ΟΝΕ η πορτογαλική οικονομία στην αρχή παρουσίασε εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξη, νομισματική σταθερότητα, μείωση του πληθωρισμού και πτώση των επιτοκίων. Ωστόσο η χρονιά ορόσημο είναι το 2002 καθώς η πορτογαλική οικονομία παρουσίασε τεράστια ελλείματα και εισήλθε σε ύφεση. Συγκεκριμένα ο πληθωρισμός ήταν υψηλός σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ ενώ το χρέος των νοικοκυριών βρισκόταν σε συνεχή αύξηση. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η ενίσχυση της ζήτησης και η αυξανόμενη κατανάλωση οφείλτε στην πτώση των επιτοκίων αλλά και στην δημοσιονομική πολιτική που εφαρμόστηκε. Ωστόσο το δημοσιονομικό έλλειμα το 2005 έφθασε το 6% ενώ αν συνυπολογίσουμε την μειωμένη παραγωγικότητα και την αύξηση των εισαγωγών αυτό έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία υψηλών ελλειμμάτων και χρέους.⁴⁰

Επι της ουσίας η πορτογαλική οικονομία με την είσοδο στην ευρωζώνη απώλεσε την δυνατότητα να χρησιμοποιεί την μέθοδο της νομισματικής υποτίμησης προκειμένου να εξισορροπεί την απώλεια της ανταγωνιστικότητας των εξαγόμενων προϊόντων, ενώ οφείλουμε να επισημάνουμε πως η υποτίμηση δεν σημαίνει πως είναι απαραίτητα ευνοϊκή καθώς μπορεί να προκαλέσει το πρόβλημα του εισαγόμενου πληθωρισμού. Επιπρόσθετα το εμπορικό έλλειμα που δημιουργήθηκε από την μαζική

---

³⁹ Ibid

⁴⁰ Andrea Éltető, "Portugal and Spain: Causes and Effects of the Crisis", *Baltic Journal of European Studies*, Vol 1, issue 2, (2011), σελ 34-38

εισαγωγή είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργήσει εξωτερικό χρέος και να καταστήσει την κατάσταση μη βιώσιμη.⁴¹

Η πορτογαλική οικονομία έχοντας γίνει μέλος της ένωσης κοινού νομίσματος δεν θα μπορούσε να εφαρμόσει μεθόδους όπως η νομισματική υποτίμηση για την αντιμετώπιση της έλλειψης της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων, έτσι προκειμένου να κρατήσει ζωντανή την εξωτερική ανταγωνιστικότητα θεώρησε ότι θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω της ενίσχυσης των παραγωγικών επενδύσεων και αυτομάτως θα προκαλούσε αύξηση της ποιότητας. Ωστόσο η μείωση των επιτοκίων είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της φούσκας των ακίνητων, ενώ η επιθυμητή στόχευση των παραγωγικών τομέων ήταν ισχνή. Αξίζει να σημειωθεί η μεταβολή της πορτογαλικής κοινωνίας σε επίπεδο κοινωνικό και πολιτισμικό καθώς την δεκαετία του '70 ταυτίζεται με την δυνατότητα αποταμίευσης και έλλειψης ρίσκου, ενώ σήμερα σκιαγραφείται από ένα μοτίβο δαπανών και δημιουργίας χρέους. Παράλληλα η τάση ανάπτυξης των μη εμπορεύσιμων τομέων οφείλετε στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, ακόμα πρέπει να αναλογιστούμε πως οι περισσότερες επιχειρήσεις των μη εμπορεύσιμων τομέων βρισκόταν σε καθεστώς μονοπωλίου και αυτό αποτυπώνει την μεγαλύτερη αύξηση τιμών σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ. Επιπλέον η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 ήταν ένας σημαντικός παράγοντας για την επιδείνωση της κατάσταση στην πορτογαλία, ενώ η αντικατάσταση του κράτους από της ιδιωτικές επενδύσεις στην οικονομία δεν είχε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Συνεπώς η έλλειψη ανταγωνιστικότητας και η περιορισμένη παραγωγικότητα οδήγησε στην αύξηση του εξωτερικού ελλείματος, του ιδιωτικού και δημοσίου χρέους.⁴²

---

⁴¹Graça João Carlos, Lopes João Carlos, Marques Rafael, "The European sovereign debt crisis: The Portuguese case", *economic sociology the european electronic newsletter*, Vol. 12, Iss. 3, (2011), page 39-40

<http://hdl.handle.net/10419/155976>

Τελευταία πρόσβαση 12/7/2022

⁴² Ibid, σελ 40-41

3.4 Τα βασικά στοιχεία της πορτογαλικής οικονομίας

Η πορτογαλική οικονομία το 2012 βασίζεται κυρίως στην συνεχή αυξανόμενη δυναμική του τομέα των υπηρεσιών, όπως άλλωστε συμβαίνει και στις πιο αναπτυγμένες οικονομίες. Επι της ουσίας η δασοκομία, η γεωργία και η αλιεία συμβάλουν στην οικονομία το 2,2% στο ΑΕΠ, σαφώς οφείλουμε να αναλογιστούμε πως το 1960 αντιπροσώπευε το 24% και αυτό αναδεικνύει την στροφή που έχουν κάνει παγκοσμίως οι χώρες για τον τρόπο που δομείται και παράγεται η οικονομία, ενώ όσον αφορά την απασχόληση μόνο το 10,5% του πληθυσμού εργάζεται σε αυτούς τους τομείς οικονομίας. Ο τομέας της βιομηχανίας, των κατασκευών, ενέργειας και διαχείρισης υδάτων συμβάλουν το 23,4% στο ΑΕΠ ενώ απασχολούνται 25,6% του πληθυσμού, ενώ αντίθετα το κομμάτι των υπηρεσιών αντιπροσωπεύει το 79,3% της οικονομίας και απασχολεί το 63,9% των εργαζομένων, αυτό αποδεικνύει την τεράστια δυναμική αυτού τομέα καθώς αν αναλογιστούμε πως το προηγούμενο έτος αντιπροσώπευε το 74,5% του ΑΕΠ δείχνει την ουσιαστική συμβολή και τον ρόλο που κατέχει.⁴³

Σημαντική είναι η αλλαγή του κλάδου της μεταποίησης καθώς έπειτα από τον εκσυγχρονισμό παρατηρήθηκε η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, η δημιουργία νέων κλάδων όπως η βιομηχανία αυτοκίνητων, ηλεκτρονικών, ενέργειας, φαρμάκων, ενώ η αύξηση του τομέα των υπηρεσιών οφείλετε στο μεσογειακό κλίμα που διαθέτει καθώς βοηθάει στην ανάπτυξη του τουριστικού κλάδου. Αξίζει να σημειωθεί η συμβολή του κλάδου των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας καθώς η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας το 2012 από της ανανεώσιμες πηγές έφθασε το 38% της συνολικής παραγωγής. Παράλληλα το μέγεθος της φοροδιαφυγής στην πορτογαλία υπολογίζεται ιδιαίτερα υψηλό για αναπτυγμένη οικονομία, συγκεκριμένα φθάνει το 23% ενώ οι κλάδοι που συμβάλουν κυρίως σε αυτό το στοιχείο είναι η γεωργία, ο τομέας των υπηρεσιών, η εστίαση και οι κατασκευές.⁴⁴

---

⁴³ Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στην Λισσαβόνα, "Η οικονομία της Πορτογαλίας και οι διμερείς οικονομικές-εμπορικές σχέσεις Ελλάδας-Πορτογαλίας", Ετήσια Έκθεση 2012

<http://sev4enterprise.org.gr/wp-content/uploads/2014/05/AGORES-STOXOI-3.pdf>

Τελευταία πρόσβαση 13/7/2022

⁴⁴ Ibid, σελ 4-5

Στο σημείο αυτό καλό είναι να αναφέρουμε το κοινωνικό κόστος του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, δηλαδή της συνέπειες που προκάλεσε στην απασχόληση, στην διαμόρφωση μισθών και ανεργίας. Το 2012 η ανεργία έφθασε 15,7% δηλαδή αντιπροσώπευε 710.700 εργαζομένους, ενώ οι νέοι 15-24 χρονών αποτελούν την κύρια ομάδα πληθυσμού που αντιμετωπίζει πρόβλημα επαγγελματικής αποκατάστασης, συγκεκριμένα αντιπροσωπεύαν το 37,8%. Επιπλέον με βάση το φύλο οι άνδρες οριακά αποτελούν τον μεγαλύτερο πληθυσμό ανεργίας, ενώ όσον αφορά την απασχόληση παρατηρήθηκε μείωση κατά 4,2% για το 2012. Επιπρόσθετα στο εξωτερικό εμπόριο οι εξαγωγές αγαθών κατά το έτος αυτό αυξάνονται κατά 5,8% ενώ οι εισαγωγές μειώθηκαν κατά 5,1%, αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μείωση του εμπορικού ελλείματος στα 10,9 δις ευρώ, αντίστοιχα το προηγούμενο έτος (2011) το εμπορικό έλλειμμα κατέληξε στα 16,4 δις. Παράλληλα βασικοί προορισμοί των εξαγόμενων αγαθών της Πορτογαλίας είναι η Ισπανία με 22,5%, η Γερμανία 12,3%, η Γαλλία 11,8% και η Αγκόλα 6,6%, ενώ το 2012 οι εξαγωγές αφορούσαν κατά βάση μηχανές και συσκευές, οχήματα και υλικό μεταφορών, ορυκτά-καύσιμα, κοινά μέταλλα, πλαστικά-ελαστικά, χημικά.⁴⁵

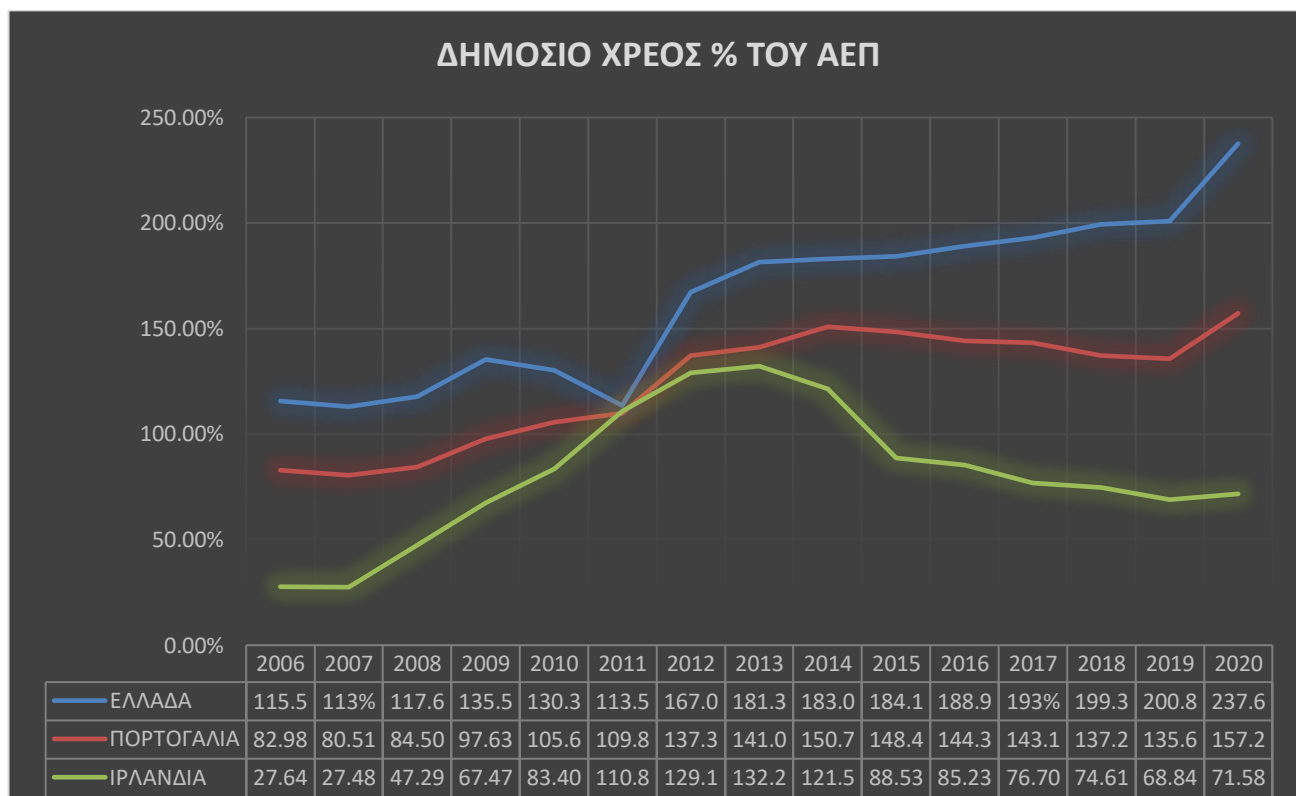
Η σημασία και ο ρόλος του τομέα του τουρισμού καθώς αποτελεί ένας κόμβος εξαγωγικών υπηρεσιών φανερώνεται από την σταθερή αύξηση των εσόδων, κατά το έτος 2018 τα έσοδα από αυτόν τον κλάδο ξεπέρασαν τα 15 δις ενώ αντίστοιχα το 2015 έφθασαν 11,4 δις με σταθερή ετήσια αύξηση των εσόδων. Παράλληλα ο τουριστικός κλάδος συμβάλει το 8% του ΑΕΠ και αντιπροσωπεύει το 18% των εξαγόμενων αγαθών και υπηρεσιών. Όσον αφορά την ανεργία υπολογίζεται το 2018 στο 7% δηλαδή ο πληθυσμός των ανέργων φθάνει τους 280 χιλιάδες, ενώ αξιοσημείωτη είναι η πτωτική πορεία της ανεργίας μέσα στα χρόνια καθώς το 2014 είχε καταλήξει στο 13,9%. Αξίζει να αναφερθεί πως η πορτογαλική αγορά εργασίας διακρίνεται κυρίως κατά την περίοδο του 2018 από ευέλικτες μορφές εργασίας, δηλαδή η μερική απασχόληση αντιπροσώπευε το 22,3% του συνολικού εργατικού δυναμικού, ενώ το 1994 έφθανε το 9,5% και στην ΕΕ το 14,2%, αυτό αποτυπώνει την τεράστια αλλαγή των μορφών εργασίας μέσα στα χρόνια για την κοινωνία της Πορτογαλίας αλλά και την τεράστια διαφοροποίηση από της υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Ακόμα σημαντική αναφορά είναι οι απολαβές του εργατικού δυναμικού καθώς για το 2018 ο κατώτατος μισθός ήταν 580 ευρώ, παράλληλα ο μέσος εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας είναι 42,4 ώρες, ενώ

---

⁴⁵ Ibid, σελ 8-10

παρατηρείται μια δυσανάλογη μορφή απολαβών με βάση το φύλο, δηλαδή υπάρχει έντονα το μισθολογικό χάσμα.⁴⁶

Διάγραμμα 1.2: Δημόσιο χρέος % του ΑΕΠ

ΠΗΓΗ: ΟΟΣΑ

Στο σημείο αυτό θα αναλύσουμε το παραπάνω διάγραμμα που αποτυπώνει το δημόσιο χρέος ως ποσοστό στο ΑΕΠ. Βασικός στόχος είναι η κατανόηση της διαφορετικής πορείας της οικονομίας αλλά και οι επιπτώσεις της κρίσης αλλά και των μνημονίων ως προς το δημόσιο χρέος που διαπλάθεται αυτήν την περίοδο. Αξίζει να σημειωθεί πως το σημείο σύγκλισης των τριών περιπτώσεων είναι το 2011 που

⁴⁶Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στην Λισσαβόνα, "Η οικονομία της Πορτογαλίας και οι διμερείς οικονομικές-εμπορικές σχέσεις Ελλάδας-Πορτογαλίας", Ετήσια Έκθεση 2018

<https://agora.mfa.gr/infofiles/%CE%95%CF%84%CE%AE%CF%83%CE%B9%CE%B1%20%CE%95%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7%20%CE%A0%CE%BF%CF%81%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1%202018%202%20pt.pdf>

Τελευταία πρόσβαση 13/7/2022

παρουσιάζουν περίπου πανομοιότυπο δημόσιο χρέος ως προς το ποσοστό του ΑΕΠ ενώ ακολουθούν διαφορετική πορεία. Συγκεκριμένα το δημόσιο χρέος της Ελλάδας την περίοδο της κρίσης αυξάνεται ραγδαία με αποτέλεσμα να καταγραφεί το 2020 στο 237,6% του ΑΕΠ αυτό αποδεικνύει την αποσύνθεση της οικονομίας και της συνέπειες που αποτυπώνονται από την αδυναμία να μειωθεί το δημόσιο χρέος. Παράλληλα το δημόσιο χρέος στην περίπτωση της Πορτογαλίας ακολουθεί ανοδική τάση ωστόσο από το 2014 και έπειτα χαρακτηρίζεται από σταθερότητα και αυτό αποδεικνύει την διατήρηση της συνοχής στην οικονομία έπειτα από την συνέπειες της κρίσης. Όσον αφορά την Ιρλανδία το δημόσιο χρέος πριν την κρίση καταγράφεται στο 27,64% του ΑΕΠ ενώ αυτό που αξίζει να σημειώσουμε είναι η τεράστια αύξηση με κομβικό σημείο το 2013 να φτάνει στο 132,2%, αυτό αποτυπώνει τον διαβρωτικό ρόλο της κρίσης στην οικονομία. Επιπρόσθετα το 2020 καταγράφεται 71,58% με εμφανή τάση μείωσης και προσέγγισης της κατάστασης που επικρατούσε πριν την κρίση.

3.5 Τα αίτια της Ιρλανδικής κρίσης

Αρχικά πριν αναφερθούμε στα αίτια που προκάλεσαν την οικονομική κρίση της Ιρλανδίας οφείλουμε να επισημάνουμε την τεράστια οικονομική ανάπτυξη και παραγωγικότητα από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 μέχρι και το 2007. Ενδεικτικά η απασχόληση σημείωσε τεράστια αύξηση καθώς από 1,1 εκατομμύρια έφθασε το 2007 στα 2,1 εκατ. απασχολούμενους, ενώ σημαντικός είναι και ο ρυθμός ανάπτυξης που σημείωσε αφού έφθανε ετησίως κατά μέσο όρο 6,3%.⁴⁷

Επι της ουσίας η κρίση της Ιρλανδίας οφείλετε σε ένα μείγμα ανισορροπιών μεταξύ της κατασκευαστικής δραστηριότητας και των λανθασμένων πολιτικών που ακολουθήθηκαν πάνω στην φορολογία και της δαπάνες. Οι κατασκευαστικές δραστηριότητες αποτελούν κεντρικό πυλώνα της οικονομίας και αποτυπώνεται από το σύνολο των εργαζομένων που απασχολείται, συγκεκριμένα το 2007 το 13,3% απασχολείται στις κατασκευές. Επιπλέον η ραγδαία ζήτηση και κατασκευή κατοικιών ιδιαίτερα από το 2002 και έπειτα οφείλετε στην αύξηση του πληθυσμού και του εισοδήματος και παράλληλα τα χαμηλά επιτόκια για την παροχή στεγαστικών δανείων, αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης και των τιμών. Αξίζει να σημειωθεί ότι η παγκόσμια κρίση δεν έχει τόσο μεγάλο μερίδιο ευθύνης για την κρίση στην Ιρλανδία καθώς από το 2007 είχε παρατηρηθεί η κατάρρευση του κατασκευαστικού κλάδου και την μείωση των τιμών των κατοικιών. Η κατάρρευση της κατασκευαστικής δραστηριότητας αποτυπώνεται από την παράλληλη μείωση της απασχόλησης σε αυτόν τον τομέα και της αύξησης της ανεργίας.⁴⁸

Παράλληλα η κατάρρευση της κατασκευαστικής δραστηριότητας πέραν την αύξηση της ανεργίας, είχε ως συνέπεια ακόμα την μείωση των κρατικών εσόδων από την φορολογία. Η βάση της Ιρλανδικής οικονομίας ήταν τα έσοδα από την φορολογία των κατασκευαστικών δραστηριοτήτων, όμως στο σημείο που κατέρρευσε αυτός ο κλάδος είχε ως συνέπεια την δημιουργία ελλειμμάτων και την αδυναμία να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά της συνέπειες της παγκόσμιας κρίσης. Επιπρόσθετα η τραπεζική κρίση αποτελεί ένα σημαντικό εσωτερικός παράγοντας για την αδυναμία

---

⁴⁷ Karl Whelan, "Ireland's sovereign debt crisis", *UCD Centre for Economic Research Working Paper Series*, No. WP11/09, 2011, page 4

<http://hdl.handle.net/10419/72203>

Τελευταία πρόσβαση 14/07/2022

⁴⁸ Ibid, σελ 5-6

αντιμετώπισης της κρίσης καθώς από 2003 και μετά οι ιρλανδικές τράπεζες άρχισαν να αυξάνουν με ποιο γρήγορους ρυθμούς τον δανεισμό ακινήτων επεκτείνοντας τα στεγαστικά δάνεια αλλά και της κατασκευές ακινήτων.⁴⁹

Η ιρλανδική οικονομία επήλθε σε δυσμενή θέση εξαιτίας τριών εσωτερικών παραγόντων, την απώλεια ανταγωνιστικότητας των μισθών, την τραπεζική κρίση και η φορολογική δομή που ήταν βασισμένη κυρίως από τα έσοδα από την κατασκευαστική δραστηριότητα και τους εταιρικούς φόρους. Οι παραπάνω λόγοι στην ουσία αλληλοσυνδέονται μεταξύ τους και ταυτόχρονα αποτελούν τους παράγοντες που κατέστησαν ευάλωτη την οικονομία να αντιμετωπίσει την παγκόσμια κρίση. Η απώλεια της ανταγωνιστικότητας των μισθών συνδέεται με την ιδιαίτερη φορολογική πολιτική που ακολουθήθηκε καθώς από 1987 προκειμένου να έρθουν οι κυβερνήσεις σε συμφωνία με τα συνδικάτα για τον περιορισμό των βασικών μισθών παραχωρούσαν φορολογικές ελαφρύνσεις και παράλληλα αύξηση των δαπανών. Επι της ουσίας η φορολογική δομή στηρίχθηκε στους εταιρικούς φόρους και στην έκρηξη της κατασκευαστικής δραστηριότητας, δημιουργώντας παράλληλα ένα επισφαλές σύστημα σε μια οικονομική ύφεση, χαρακτηριστικό στοιχείο των συνέπειων από τους ευάλωτους φόρους είναι πως το 2008 τα φορολογικά έσοδα μειώθηκαν 14% ενώ αντίστοιχα τα έσοδα από τους εταιρικούς φόρους και οι φόροι στις κατασκευαστικές εταιρίες μειώθηκαν 36%.⁵⁰

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί πως η διατήρηση των μισθών σε χαμηλά επίπεδα οφείλεται πέραν των διαπραγματεύσεων από την κυβέρνηση, αλλά και στα υψηλά επίπεδα ανεργίας, ενώ μέχρι το 2008 οι ωρομίσθιοι είχαν αυξηθεί 36%. Η απώλεια της ανταγωνιστικότητας των μισθών καθυστέρησε να επηρεάσει την επέκταση της απασχόλησης λόγω της έκρηξης της κατασκευαστικής δραστηριότητας. Παράλληλα η ένταξη της Ιρλανδίας στην ζώνη του ενιαίου νομίσματος είχε ως συνέπεια την έκρηξη των ακινήτων και στην επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας των μισθών καθώς τα χαμηλά επιτόκια και η εξάλειψη του συναλλαγματικού κινδύνου βοήθησε στο να οδηγηθεί η οικονομία σε τέλμα.⁵¹

---

⁴⁹ Ibid, σελ 7-9

⁵⁰ Patrick Honohan, "What went wrong in Ireland?", *Trinity College Dublin*, 2009
<https://www.tcd.ie/Economics/staff/phonohan/What%20went%20wrong.pdf>

Τελευταία πρόσβαση 16/7/2022

⁵¹ Ibid, σελ 6-7

3.6 Η Ταυτότητα της Ιρλανδικής οικονομίας

Η ένταξη της Ιρλανδίας στην ευρωπαϊκή κοινότητα το 1973 αποτελεί ένα κομβικό σημείο για την αλλαγή της δομής της ιρλανδικής οικονομίας, καθώς η έλευση του ελεύθερου εμπορίου θα σηματοδοτούσε σημαντικές συνέπειες για τις εμπορικές σχέσεις. Η αναδιοργάνωση της οικονομίας έχει ως αποτέλεσμα την κατάρρευση ορισμένων επιχειρήσεων και τομέων. Η Ιρλανδική οικονομία μέχρι το 1973 χαρακτηριζόταν από χαμηλή παραγωγικότητα και βιοτικό επίπεδο, καθώς ο βασικός πυλώνας ήταν ο γεωργικός τομέας που ήταν σε άμεση εξάρτηση από το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον η βιομηχανία χαρακτηρίζεται από μικρή κλίμακα με βασικό στόχο την μείωση δασμών προκειμένου να επιτύχει βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την δημιουργία ενός εξαγωγικού μοντέλου. Αξίζει να σημειωθεί η συμβολή του γεωργικού τομέα στην οικονομία αλλά και η σταδιακή μείωση καθώς το 1970 αντιπροσωπεύει το 17% του ΑΕΠ ενώ το 1999 με συνεχή σταδιακή μείωση μόλις το 4%, όσον αφορά την βιομηχανία παρατηρείται μια σταθερή πορεία καθώς από το 36% το 1970 κατέληξε στο 38% η συμβολή στο ΑΕΠ το 1999. Αντίθετη πορεία ακολουθεί ο τομέας των υπηρεσιών καθώς συμβάλει στο ΑΕΠ το 1970 το 47% ενώ παρατηρείται σταθερή ανοδική συμβολή καθώς το 1999 αντιπροσωπεύει το 58%. Επιπρόσθετα ο μεταποιητικός τομέας με την είσοδο στην ΕΕ έχει αλλάξει ριζικά καθώς από τομείς με χαμηλή ειδίκευση βασισμένη σε εγχωρία κεφάλαια έχει μετατραπεί σε εταιρείες υψηλής τεχνολογίας όπως τα ιατρικά όργανα, τα χημικά και το λογισμικό βασισμένη σε ξένα κεφάλαια. Οι παραπάνω υποτομείς του μεταποιητικού κλάδου αντιπροσωπεύουν τα τρία τέταρτα της παραγωγής και το ένα τρίτο της απασχόλησης.⁵²

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί πως η μετάβαση της ιρλανδικής κοινωνίας από αγροτική σε μια κοινωνία της γνώσης οφείλεται στην απελευθέρωση του εμπορίου και την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Η νέα αυτή δομή οικονομίας που αναπτύχθηκε είχε ως επίκεντρο την προσφορά κινήτρων για την προσέλκυση ξένου κεφαλαίου που θα είχε ως στόχο την ώθηση εταιριών σε νέες τεχνολογίες. Τα μέτρα που εφαρμόστηκαν και κατέστησαν την Ιρλανδία ως έναν σημαντικό προορισμό ξένων επενδύσεων είναι οι φοροαπαλλαγές και οι επιδοτήσεις, παράλληλα ο μηδενικός φόρος

⁵² Padraid McGowan, "Ireland - experiences in EMU", 2000

<https://www.bis.org/review/r001208b.pdf>

Τελευταία πρόσβαση 20/7/2022

στα κέρδη εξαγωγών των εταιριών. Σημαντικό ρόλο έχει η ένταξη της στην ευρωπαϊκή κοινότητα το 1973 που βοηθάει στην μείωση των εμπορικών φραγμών, ενώ οι κυβερνητικοί χειρισμοί για την συγκράτηση των μισθών προκειμένου να μην αυξηθεί το βιομηχανικό κόστος δημιουργεί το πλαίσιο για την προσέλκυση ξένου κεφαλαίου.⁵³

Παράλληλα οι χαμηλοί φορολογικοί συντελεστές σε συνδυασμό με την ποιοτική εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού αποτελούν ενθαρρυντικούς παράγοντες για ξένες επενδύσεις, γενικότερα η προσαρμογή των δεξιοτήτων στις απαιτήσεις των πολυεθνικών την καθιστούν κατάλληλο χώρο για τα ξένα κεφάλαια. Χαρακτηριστικά στοιχεία που αποδεικνύουν την ανάπτυξη είναι η αύξηση των εξαγωγών καθώς το 1963 αποτελούν το 34% του ΑΕΠ ενώ το 2002 το 94%. Επιπρόσθετα η μείωση της ανεργίας είναι ένας ενθαρρυντικός παράγοντας για την οικονομία, συγκεκριμένα το 1994 η ανεργία καταγράφεται στο 14,7% ενώ το 2000 φτάνει κάτω από 4%.⁵⁴

Στο σημείο αυτό καλό είναι να επισημάνουμε πως η Ιρλανδία είναι μια ανοικτή οικονομία που προσελκύει κατά μέσο όρο κάθε χρόνο 230 νέες ξένες επενδύσεις και δημιουργούν 10.000 θέσεις εργασίας. Οι εταιρίες αμέσων ξένων επενδύσεων καταγράφονται κάπου στις 1.400 συνολικά και απασχολούν 229.057 εργαζομένους. Τα κύρια στοιχεία των πολυεθνικών που αποφασίζουν να επενδύσουν αφορούν μεγάλες εταιρίες στην πληροφορική, την φαρμακευτική, την παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών και την ιατρική τεχνολογία. Οι κύριοι παράγοντες που συνέβαλαν στο να δημιουργηθεί ως βασικό κέντρο ξένων επενδύσεων είναι η χαμηλή φορολογία, η μόρφωση του εργατικού δυναμικού και η συμμετοχή στην ευρωζώνη. Αξίζει να σημειωθεί πως οι θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν το 2012 έφτασαν τις 136.000 ενώ 2019 385.000 αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μείωση της ανεργίας στο 9%.⁵⁵

Επιπρόσθετα σημαντικό ρόλο για την ανάκαμψη έχει ο εξαγωγικός χαρακτήρας της Ιρλανδίας καθώς πρόκειται για μια ανοιχτή οικονομία που οι εξαγωγές ξεπερνούν το 100% του ΑΕΠ. Ωστόσο για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της παραγωγής και των

---

⁵³ Αθανάσιος Χ. Παπανδρόπουλος, "Πώς η Ιρλανδία έγινε κοινωνία της γνώσης", *Ναυτεμπορική*, 2007
<https://m.naftemporiki.gr/story/156511>

Τελευταία πρόσβαση 22/07/2022

⁵⁴ Ibid

⁵⁵ Μιχάλης Μητσός, Οντίν Λιναρδάτου, "Ξένες επενδύσεις, παιδεία και εξωστρέφεια: Πως σώθηκε η Ιρλανδία", *διαΝΕΟσις*, 2019

<https://www.dianeosis.org/2019/06/ireland-fdi/>

Τελευταία πρόσβαση 23/07/2022

εξαγωγών οφείλουμε να επισημάνουμε πως παράγονται τρόφιμα για 36 εκατομμύρια ανθρώπους. Ακόμα αποτελεί την δεύτερη μεγαλύτερη εξαγωγική δύναμη σε υπολογιστές, η πέμπτη σε αγροτικά προϊόντα στον κόσμο και η δεύτερη σε ιατρικό υλικό στην Ευρώπη.⁵⁶

Διάγραμμα 1.3: Γεωργία, δασοκομία και αλιεία % του ΑΕΠ

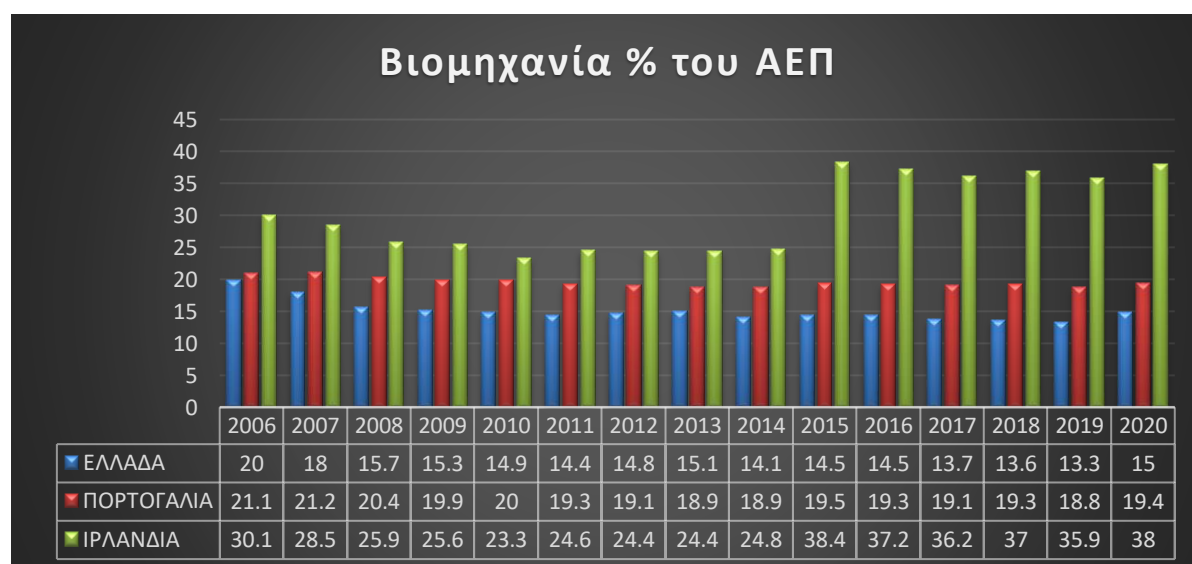
ΠΗΓΗ: WORLD BANK

Το παραπάνω διάγραμμα υποδηλώνει την συμβολή του πρωτογενή τομέα στην οικονομία των περιπτώσεων που εξετάζουμε προκειμένου να κατανοήσουμε τον τρόπο που δομείται το ΑΕΠ αλλά και την ροπή που παρατηρείται στις αναπτυγμένες οικονομίες για την ιδιαίτερη ανάπτυξη του τριτογενή τομέα. Αρχικά στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούμαι το 2006 να αντιπροσωπεύει το 3,2% του ΑΕΠ, όμως κατά την διάρκεια της κρίσης ο πρωτογενής τομέας φαίνεται να διογκώνεται και να συμβάλει στην οικονομία καθώς αποτυπώνει μια ισχνή αύξηση, συγκεκριμένα το 2020 στο 4,2%. Επι της ουσίας μπορούμε να τεκμηριώσουμε πως στην διάρκεια της κρίσης ο πρωτογενής τομέας αυξάνει την συμβολή στην οικονομία. Η Πορτογαλία αντίθετα παρουσιάζει μικρές αυξομειώσεις όπου το 2006 πριν την παγκόσμια κρίση βρίσκεται στο 2,3% ενώ το 2020 καταλήγει στο 2,1%. Η συμβολή του πρωτογενή τομέα στην

⁵⁶ Ibid

παρούσα περίπτωση παρουσιάζει σταθερότητα ενώ ακολουθεί την τάση των πιο αναπτυγμένων οικονομιών. Επιπλέον στην περίπτωση της Ιρλανδίας παρατηρούμαι αρκετές αυξομειώσεις ενώ ο πρωτογενής τομέας καταγράφει σε ετήσιες μετρήσεις κάτω από το 1%. Ενδεικτικά το 2006 παρουσιάζεται στο 0,9% ο πρωτογενής τομέας ενώ αξίζει να σημειώσουμε έπειτα από αυξομειώσεις το 2020 καταλήγει στο 0,9%. Συμπερασματικά αξίζει να αναφέρουμε πώς και στις τρεις περιπτώσεις ο πρωτογενής τομέας στο ΑΕΠ είναι αρκετά ισχνός και ακολουθούν την τάση των πιο αναπτυγμένων χωρών. Επιπρόσθετα παρουσιάζεται αναλυτικά ο τρόπος που διαμορφώνεται ο πρωτογενής τομέας ως προς το ΑΕΠ την περίοδο της κρίσης ώστε να κατανοήσουμε τον ρόλο των μνημονίων και την διαβρωτική πορεία που κατέγραψε.

Διάγραμμα 1.4: Βιομηχανία % του ΑΕΠ

ΠΗΓΗ: WORLD BANK

Στο σημείο αυτό θα αναλύσουμε την κατανομή του δευτερογενή τομέα ώστε να παρατηρήσουμε της διακυμάνσεις την περίοδο της κρίσης προκειμένου να αποσαφηνιστούν οι συνέπειες στην οικονομία, παράλληλα αποτελεί εργαλείο σύγκρισης για να αποτυπωθεί η οικονομική δομή των χωρών. Ακόμα αξίζει να σημειώσουμε πως ο παραπάνω πίνακας συμπεριλαμβάνει της κατασκευές στον δευτερογενή τομέα. Στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούμαι το 2006 ο δευτερογενής τομέας να βρίσκεται στο 20%, βέβαια αυτό που αποτελεί σημαντικό

είναι η μείωση που καταγραφεί από την παγκόσμια κρίση και έπειτα ενώ το 2019 φτάνει στο 13,3% που αποτελεί την μικρότερη συμβολή αυτού του τομέα στο ΑΕΠ. Ο λόγος που διαπλάθεται αυτή η κατάσταση είναι απόρροια των συνεπειών της κρίσης ενώ ουσιαστικά συμβάλει στην ραγδαία αύξηση του τριτογενή τομέα. Τα παραπάνω στοιχεία αποδεικνύουν την οικονομική δομή της Ελλάδας καθώς ο βασικότερος πυλώνας που συμβάλει στην οικονομία είναι το κομμάτι των υπηρεσιών. Παράλληλα η Πορτογαλία παρουσιάζει σταθερότητα όσον αφορά της μεταβολές στον παρών τομέα, ωστόσο την περίοδο της κρίσης διαφαίνεται να αλλοιώνεται καθώς αποτυπώνεται μικρή μείωση. Ενδεικτικά το 2006 καταγράφεται στο 21,1% ενώ ύστερα από αυξομειώσεις καταλήγει το 2020 στο 19,4%. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρατηρείται στην Ιρλανδία καθώς αποφαίνεται με σαφήνεια την περίοδο της κρίσης να αλλοιώνεται η οικονομική δομή καθώς ο δευτερογενής τομέας υποχωρεί. Συγκεκριμένα το 2006 καταγράφεται στο 30,1% ενώ το 2010 φτάνει στην μικρότερη ένδειξη με 23,3% για να επανέλθει από το 2015 με ταχύτατους ρυθμούς στην διόγκωση του δευτερογενή τομέα καταλήγοντας το 2020 στο 38%. Οι απότομες μεταβολές υποδηλώνουν τον κεντρικό ρόλο που διαδραματίζει στην οικονομία της Ιρλανδίας ο δευτερογενής τομέας ενώ αποτέλεσε την περίοδο της κρίσης το σημείο που διαβρώθηκε.

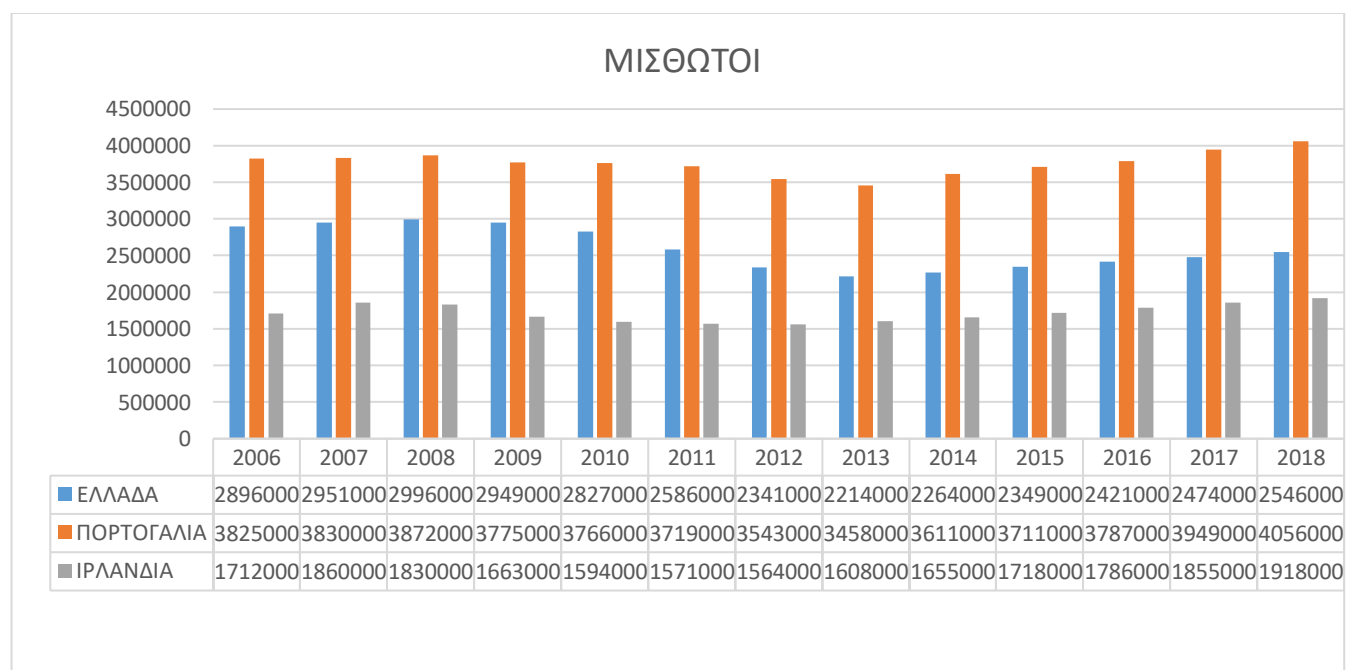
Κεφάλαιο Τέταρτο

Σύγκριση Ελλάδας-Πορτογαλίας-Ιρλανδίας

4.1 Ανάλυση των καθεστώτων εργασίας

Στο σημείο αυτό θα επιχειρήσουμε να συγκρίνουμε και να αναλύσουμε τα καθεστάτα εργασίας στις χώρες που εφαρμόστηκαν τα μέτρα λιτότητας προκειμένου να αποτυπωθεί και να διαπιστώσουμε της επιπτώσεις που είχαν στην αποσύνθεση της κοινωνικής δομής. Επιπρόσθετα τα στοιχεία που θα χρησιμοποιηθούν έχουν ως στόχο την σύγκριση μεταξύ των χωρών ώστε να κατανοήσουμε της διαφορές μεταξύ τους αλλά και την πορεία έπειτα από την εφαρμογή των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής.

Διάγραμμα 2.1: Μισθωτοί

ΠΗΓΗ: ILO Status in Employment

Η εργαλειοποίηση του παραπάνω διαγράμματος σε μορφή απόλυτων αριθμών πράττεται προκειμένου να αποτυπωθούν οι συνέπειες της παγκόσμιας κρίσης αλλά και των μέτρων λιτότητας που εφαρμόστηκαν μέσα από τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής. Ειδικότερα στην περίπτωση της Ελλάδας οι μισθωτοί μέχρι το 2008

ακολουθούν σταθερή ανοδική πορεία, έπειτα μέχρι και το 2013 καταγράφεται αξιοσημείωτη μείωση των θέσεων εργασίας των μισθωτών, στην συνέχεια μέχρι το 2018 ακολουθεί σταθερή ανοδική πορεία χωρίς ωστόσο να επανέλθει στην κατάσταση πριν την οικονομική κρίση. Αξίζει να σημειωθεί πως ενδιάμεσα από το 2008 που καταγράφεται η υψηλότερη ένδειξη απασχόλησης των μισθωτών και το 2013 με την χαμηλότερη καταγραφή απολύθηκαν 780.000 εργαζόμενοι, αυτό αποδεικνύει με σαφήνεια της συνέπειες της κρίσης και των μέτρων λιτότητας, ωστόσο αν συνυπολογίσουμε και την αύξηση της φορολογίας με την παράλληλη μείωση δαπανών για κοινωνικές υπηρεσίες το μέγεθος του προβλήματος γίνεται δυσανάλογο. Όσον αφορά την προσπάθεια να καλλιεργήσουν στην κοινή γνώμη πως τα μέτρα λιτότητας θα έχουν θετικό αντίκτυπο στην οικονομία και την κοινωνία δεν αποδεικνύεται καθώς και μακροπρόθεσμα η απασχόληση δεν έχει επανέλθει στα επίπεδα προ κρίσης. Επι της ουσίας μπορούμε να ισχυριστούμε πως η προσπάθεια δημιουργίας αυτού αφηγήματος καταρρίπτετε διότι αποφαίνεται με σαφήνεια οι συνέπειες των μέτρων λιτότητας.

Όσον αφορά την περίπτωση της Πορτογαλίας παρατηρούμαι σταθερή ανοδική πορεία μέχρι το 2008 ενώ ύστερα μέχρι το 2013 ακολουθεί πτωτική πορεία, έπειτα μέχρι το 2018 καταγράφει ανοδική τάση καταφέροντας μάλιστα να ξεπεράσει τον αριθμό των μισθωτών προ κρίσης και εφαρμογής των μέτρων λιτότητας. Αξίζει να σημειωθεί πως παρατηρείται μια παρόμοια εικόνα με την Ελλάδα καθώς στο ίδιο διάστημα μεταξύ του 2008 και 2013 καταγράφεται η χαμηλότερη και η υψηλότερη ένδειξη μισθωτών. Σε αυτό το διάστημα 414.000 μισθωτοί έχασαν την δουλειά τους και αυτό καταδεικνύει της άμεσες συνέπειες της κρίσης και των μνημονίων. Μπορούμε να ισχυριστούμε με βεβαιότητα την αποσύνθεση των οικονομικών και κοινωνικών δομών της Πορτογαλίας καθώς είναι αισθητές οι συνέπειες των μέτρων λιτότητας. Επιπρόσθετα αξίζει να αναφερθεί πως οι μισθωτοί από το 2017 όχι μόνο κατάφεραν να επανέλθουν σε επίπεδα πριν την κρίση αλλά άρχισαν να αυξάνονται οι θέσεις εργασίας. Βεβαια και σε αυτήν την περίπτωση συνειδητοποιούμε της καταστροφικές συνέπειες αλλά όχι τόσο έντονη και συνεχής όπως στην Ελλάδα. Οφείλουμε να επισημάνουμε πως η απότοκη αυτή αύξηση της κοινωνικής ομάδας των μισθωτών από μόνη της θα σήμαινε την επανέναρξη μιας νέας κοινωνικής πραγματικότητας και την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, όμως σε ένα περιβάλλον πιο ολιστικό και αναλυτικό η παράλληλη μείωση των υπολοίπων ομάδων δηλαδή των αυτοαπασχολούμενων και των εργοδοτών υποδηλώνει την παραγωγή της κοινωνικής πώλωσης και των ανισοτήτων

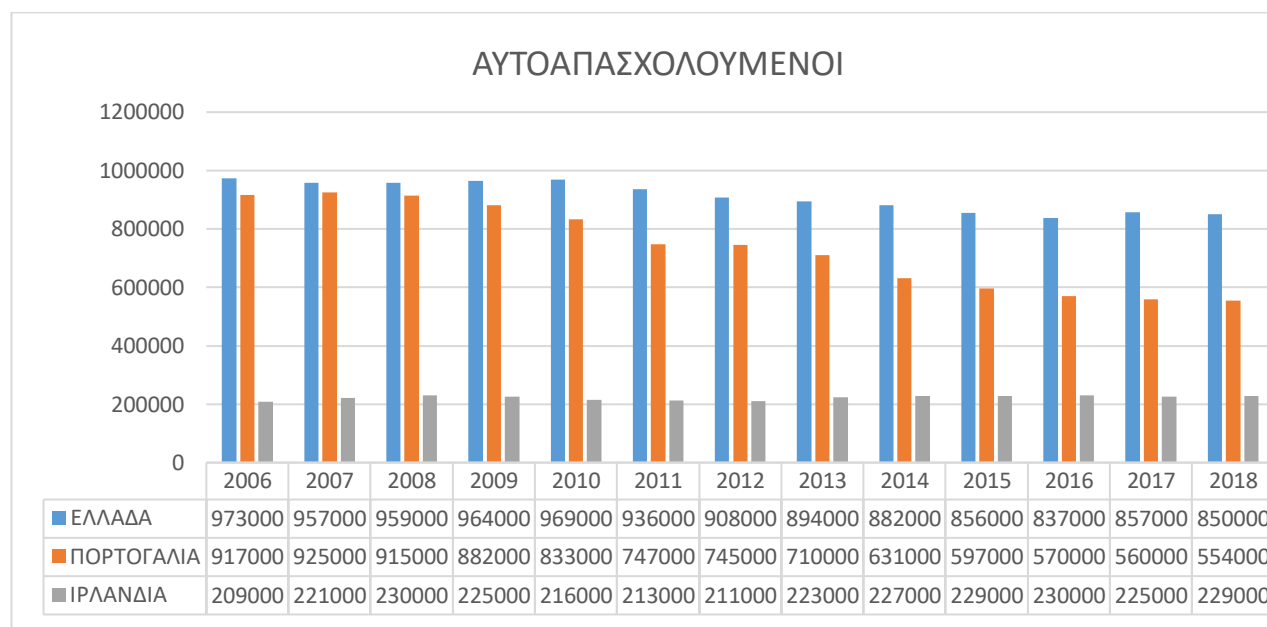
μέσα από την χρήση και την εφαρμογή των μνημονίων. Είναι ενδιαφέρον να τονίσουμε πως ο καπιταλισμός είναι ένα αντιφατικό σύστημα που προκαλεί κρίσης εξαιτίας της υπερσυσσώρευσης του πλούτου με κύρια χαρακτηριστικά την αναπαραγωγή της εκμετάλλευσης και της ανισότητας, έτσι οφείλουμε να συλλογιστούμε πως μέσα στην περίοδο της κρίσης αυτά τα στοιχεία οξύνονται και μεγεθύνονται ως απόρροια των πολιτικών λιτότητας που εφαρμόζονται.

Παράλληλα, όσον αφορά την Ιρλανδία παρατηρούμαι από το 2008 σταθερή μείωση των θέσεων εργασίας των μισθωτών, ενώ το 2013 και έπειτα ακολουθεί ανοδική τάση καταφέροντας μάλιστα να ξεπεράσει τον αριθμό των μισθωτών πριν την κρίση. Καλό θα ήταν να τονίσουμε πως μεταξύ του 2007 και 2012 οι μισθωτοί μειώθηκαν κατά 296.000, κάτι που αποδεικνύει την βαθιά τομή που χάραξε η κρίση και η εφαρμογή μέτρων λιτότητας. Επιπρόσθετα αποφαίνονται οι συνέπειες της κρίσης στην οικονομία ενώ η προσπάθεια δημιουργίας του αφηγήματος σχετικά με την ευεργετικότητα των μέτρων λιτότητας καταρρίπτεται καθώς στην περίπτωση των προσφερόμενων θέσεων εργασίας παρατηρείται μια μεγάλη πτώση. Ωστόσο παρατηρούμαι στην παρούσα περίπτωση να έχει κοινά χαρακτηριστικά με την περίπτωση της Πορτογαλίας καθώς παρουσιάζει αύξηση των μισθωτών με εμφανή τάση για επαναφορά της πραγματικότητας προ κρίσης, όμως ιδιάζουσα κατάσταση που συμβαίνει στην προκείμενη περίπτωση είναι πως τα μνημόνια προκαλούν ταυτόχρονα την ίδια περίοδο την μείωση των εργοδοτών ενώ οι αυτοαπασχολούμενοι παραμένουν περίπου στα ίδια επίπεδα. Η τοποθέτηση των στοιχείων σε μια σφαιρική ανάλυση μας αποδεικνύει την αλλοίωση της κοινωνικής δομής και παράλληλα την μεγιστοποίηση της κοινωνικής πόλωσης και στην περίπτωση της Ιρλανδίας μέσα από την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας.

Συμπερασματικά γίνεται αντιληπτό πως η ένταση και η διάρκεια των συνέπειων της κρίσης και των μέτρων λιτότητας που εφαρμόστηκαν διαφέρουν σε κάθε χώρα πάνω στο ζήτημα των θέσεων εργασίας των μισθωτών. Συγκεκριμένα στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρείται με μεγαλύτερη ένταση και διάρκεια, ενώ το μέγεθος των μισθωτών που απώλεσαν την εργασία τους είναι αισθητά μεγαλύτερο. Επιπλέον αυτό που είναι κοινό και απαντάει στο ερώτημα αν η κρίση και η λιτότητα επηρέασαν την οικονομική και κοινωνική δομή των χωρών, μπορούμε να πούμε πως σκιαγραφείται έντονα οι άμεσες συνέπειες στην δυνατότητα εργασίας, ενώ αποδομείται η προσπάθεια

να καλλιεργήσουν θετικό αντίκτυπο περί αποδοτικών αποτελεσμάτων μέσα από την χρήση των μνημονίων.

Διάγραμμα 2.2: Αυτοαπασχολούμενοι

ΠΗΓΗ: ILO Status in Employment

Το παραπάνω διάγραμμα έχει ως στόχο να αναδείξει την αλλοίωση που έχει υποστεί η κοινωνική ομάδα των αυτοαπασχολούμενων από την κρίση αλλά και τα σκληρά μέτρα λιτότητας προκειμένου να καταγραφεί η πορεία αυτής της ομάδας μέσα στην κρίση ώστε να αναδυθούν οι συνέπειες που προκάλεσαν στην κοινωνική δομή των χωρών. Αρχικά, όσον αφορά την περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούμαι πως μέχρι το 2011 δεν φαίνεται να επηρεάζεται σημαντικά η ομάδα των αυτοαπασχολούμενων, δηλαδή το 2006 πριν την κρίση καταγράφεται στους 973.000 όπου αποτελεί και την μεγαλύτερη ένδειξη, αυτό που παρατηρείται είναι μερικές αυξομειώσεις μέχρι το 2011. Επιπλέον από το 2012 ακολουθεί μια σταθερή πτωτική πορεία ενώ το 2016 καταγράφεται στους 837.000, αυτό αποτελεί την μικροτερη ένδειξη. Αξίζει να σημειώσουμε πως στο διάστημα που παρατηρείται η μεγαλύτερη και μικροτερη καταγραφή οι αυτοαπασχολούμενοι μειώθηκαν κατά 136.000, αυτό αποδεικνύει την τεράστια αλλαγή που σημειώνεται στην κοινωνική δομή και βέβαια σκιαγραφείται έντονα τα αποτελέσματα των μέτρων λιτότητας που εφαρμόστηκαν καθώς φαίνεται να

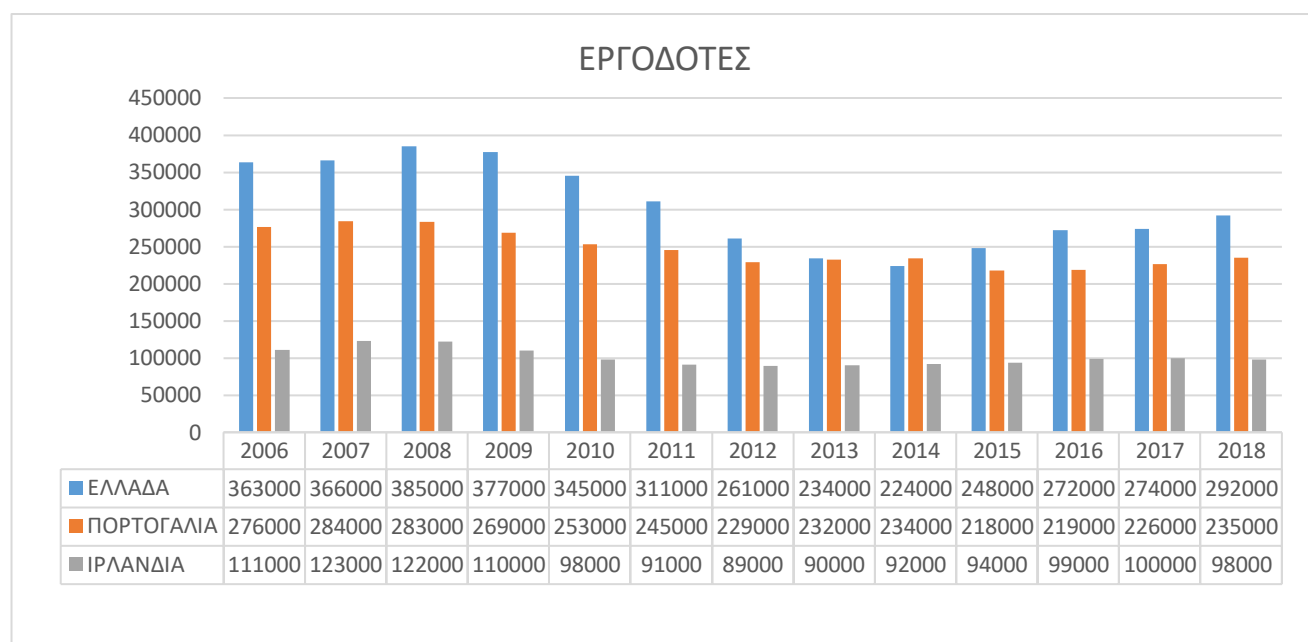
διαβρώνουν της κοινωνικές ομάδες σε βάθος χρόνου. Θα μπορούσαμε να πούμε πως οι συνέπειες των μνημονίων είναι απτές καθώς αφήνουν το στίγμα όχι μόνο κατά την περίοδο που εφαρμόζονται τα μέτρα αλλά συνεχίζουν να διαμορφώνουν την κοινωνική δομή σε χρονική συνέχεια.

Παράλληλα η Πορτογαλία το 2007 αριθμεί 925.000 αυτοαπασχολούμενους και είναι η χρονιά που καταγράφεται η μεγαλύτερη απόλυτη τιμή, βέβαια παρατηρούμαι κάθε χρόνο την σταθερή πτωτική πορεία που ακολουθεί με κορυφή το έτος 2018 που καταγράφεται στους 554.000 όπου είναι η χαμηλότερη ένδειξη. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως μέσα σε αυτό το διάστημα οι αυτοαπασχολούμενοι μειώθηκαν κατά 371.000 αυτό αποδεικνύει την μεγάλη αλλαγή που αναπλάθεται στην εσωτερική κοινωνική δομή της Πορτογαλίας έπειτα από την κρίση αφήνοντας το αποτύπωμα της να διαμορφώσει της κοινωνικές ομάδες. Επιπρόσθετα σε σύγκριση με την Ελλάδα η ομάδα των αυτοαπασχολούμενων στην περίπτωση αυτή διαβρώθηκε και επηρεάστηκε σχεδόν κατά τρεις φορές περισσότερο και αποδεικνύει της τεράστιες συνέπειες των μέτρων λιτότητας.

Όσον αφορά την περίπτωση της Ιρλανδίας παρατηρούμαι αντίθετη πορεία σε σχέση με της παραπάνω χώρες που εφαρμόστηκαν τα μνημόνια. Συγκεκριμένα το 2006 καταγράφονται 209.000 αυτοαπασχολούμενοι και αποτελεί την χαμηλότερη ένδειξη ενώ στην συνέχεια διακρίνουμε συνεχής αυξομείωσης με την μεγαλύτερη καταγραφή να σημειώνεται το 2008 αλλά και το 2016 με 230.000. Αξίζει να σημειωθεί ότι το διάστημα 2007 μέχρι το 2012 που αποτελεί μια δύσκολη περίοδος για την Ιρλανδική οικονομία η κοινωνική ομάδα των αυτοαπασχολούμενων ακολούθησε μια πορεία με αυξομειώσεις χωρίς όμως να φτάσει στα επίπεδα του 2006 που ήταν χαμηλότερα. Επιπλέον αντιλαμβανόμαστε πως η συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα δεν επηρεάστηκε από την εργαλειοποίηση των μνημονίων.

Τελειώνοντας συνειδητοποιούμε με εξαίρεση την Ιρλανδία πως η κρίση και τα μέτρα λιτότητας καθόρισαν και αυτήν την κοινωνική ομάδα καθώς οι συνέπειες είναι απτές και σε βάθος χρόνου, δηλαδή ήταν καθοριστικές και διαβρωτικές για την κοινωνική δομή η εργαλειοποίηση των μνημονίων. Επιπρόσθετα τα στοιχεία είναι καταλυτικά για την απομυθοποίηση για της ευεργετικές ιδιότητες των μέτρων λιτότητας διότι αντιλαμβανόμαστε το μέγεθος των συνεπειών για την κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα.

Διάγραμμα 2.3: Εργοδότες

ΠΗΓΗ: ILO Status in Employment

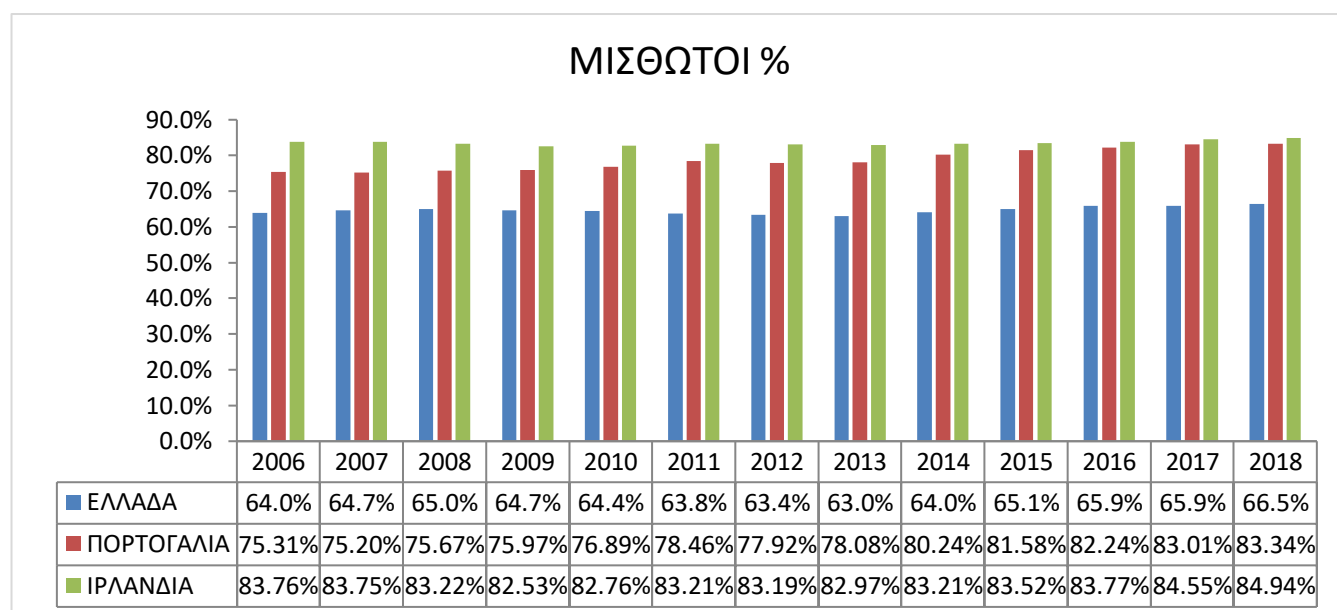
Η χρήση του παραπάνω διαγράμματος έχει ως σκοπό να αναδείξει την διάβρωση της ομάδας των εργοδοτών έπειτα από την έλευση της κρίσης και την εφαρμογή των μνημονίων. Ακόμα θέτουμε ως ερευνητικό στόχο την σταχυολόγηση για την διαφοροποίηση της κοινωνικής δομής αλλά και η αποδόμηση των αφηγημάτων σχετικά με της ευεργετικές επιδράσεις πάνω στην οικονομική και κοινωνική δομή. Αρχικά στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούμαι το 2008 να φτάνουν τους 385.000 εργοδότες όπου αποτελούν την υψηλότερη ένδειξη ενώ στην συνέχεια ακολουθεί συνεχή καθοδική πορεία όπου το 2014 καταγράφηκε η χαμηλότερη ένδειξη με 224.000, στην συνέχεια υπάρχει σταθερή ανοδική πορεία όμως χωρίς να επανέλθει στα επίπεδα πριν την κρίση. Ωστόσο αξιοσημείωτο είναι η τεράστια διάβρωση της κοινωνικής ομάδας των εργοδοτών καθώς αναμεσα στα χρόνια που καταγράφηκε η υψηλότερη και η χαμηλότερη ένδειξη μειώθηκαν κατά 161.000 οι εργοδότες, πέραν αυτού η αδυναμία να επανέλθει η κοινωνική δομή στα πλαίσια κανονικότητας όπως πριν την κρίση αποδεικνύει την αποσύνθεση που έχει συντελεστεί λόγω των μέτρων λιτότητας που λειτουργήσαν καθοριστικά στην μόνιμη αποδιοργάνωση. Είναι σημαντικό να αποσαφηνίσουμε πως το μεγαλύτερο μέρος των εργοδοτών που επηρεάστηκαν από την κρίση και τα μέτρα λιτότητας είναι οι πολύ μικρές επιχειρήσεις

καθώς μειώθηκαν περίπου κατά 4 ποσοστιαίες μονάδες. Βέβαια η προσπάθεια ανίχνευσης ποιο μέρος των εργοδοτών αλλοιώθηκε είναι ουσιώδης προκειμένου να εντοπίσουμε και να αποδείξουμε με τα παραπάνω στοιχεία τον ισχυρισμό πως η λιτότητα έχει δυσμενείς συνέπειες για της μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Παράλληλα η Πορτογαλία ακολουθεί ένα παρόμοιο μοτίβο βέβαια χωρίς να εντοπίζουμε την τεράστια διαφοροποίηση που παρατηρήθηκε παραπάνω, όμως είναι αρκετά αισθητή η μείωση των εργοδοτών. Συγκεκριμένα από το 2007 και ύστερα παρατηρούμαι σταθερή καθίζουσα πορεία μέχρι το 2012, ενώ στην συνέχεια ακολουθεί συνεχής μεταβολές με αυξομειώσεις χωρίς ωστόσο να καταφέρει να επανέλθει στα επίπεδα πριν την κρίση. Ενδεικτικό γεγονός των συνεπειών της λιτότητας και της κρίσης είναι η μείωση των εργοδοτών κατά 66.000 στο διάστημα 2007-2015 όπου καταγράφονται οι ακραίες τιμές του συγκεκριμένου μεγέθους. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως αυτή η μεγάλη μείωση των εργοδοτών καταρρίπτει τον μύθο πως η λιτότητα βοηθάει την ανάπτυξη της οικονομίας και της επιχειρηματικότητας. Τα παραπάνω στοιχεία αποκαλύπτουν με σαφήνεια τον ρόλο που διαδραμάτισαν η χρήση των μέτρων λιτότητας καθώς αποδιοργάνωσαν πλήρως την κοινωνική δομή λειτουργώντας ως ένας αποσταθεροποιητικός παράγοντας.

Στην περίπτωση της Ιρλανδίας παρατηρούμαι αισθητά πιο αισιόδοξη εικόνα σε σχέση με της υπόλοιπες, πιθανόν η αίτια εντοπίζεται στους λόγους που προκάλεσαν την οικονομική κατάρρευση της Ιρλανδικής οικονομίας. Αυτό που μας προβληματίζει πάρα την ταχύτατη ανάκαμψη της οικονομίας από το 2014 και μετά, παρατηρούμαι την αδυναμία του μεγέθους των εργοδοτών να επανέλθει στην κατάσταση προ κρίσης, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως δημιουργείται σταδιακά μια κοινωνία δυο ταχυτήτων που ενισχύει την κοινωνική πόλωση και ανατροφοδοτεί την κοινωνική αποδιοργάνωση. Καθοριστικό σημείο που αποτυπώνει το χρονικό πλαίσιο της διάβρωσης της κοινωνικής ομάδας των εργοδοτών είναι το διάστημα μεταξύ 2007 – 2012 όπου μειώθηκαν κατά 34.000. Τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής διαδραμάτισαν καταλυτικό ρόλο για την αναδιαμόρφωση της κοινωνικής δομής με οριζόντιο και μόνιμο πρόσημο, δηλαδή στις παραπάνω περιπτώσεις μπορεί να διαφέρουν στο μέγεθος της πίεσης που δέχτηκαν οι κοινωνικές ομάδες όμως το κοινό στοιχείο είναι το αρνητικό πρόσημο με εμφανές διαβρωτικό χαρακτήρα.

Διάγραμμα 3.1: Μισθωτοί %

ΠΗΓΗ: ILO Status in Employment

Στο παραπάνω διάγραμμα παρουσιάζεται η δομή της κοινωνικής ομάδας των μισθωτών σε μορφή ποσοστού στο διάστημα μεταξύ του 2006 και 2018. Η επιλογή αυτού χρονικού πλαισίου γίνεται με κριτήριο την παγκόσμια κρίση αλλά και την πραγμάτωση των μέτρων λιτότητας ώστε να αποτυπωθούν οι συνέπειες στην κοινωνική δομή. Βασικός στόχος είναι η σύγκριση μεταξύ των χωρών καθώς είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε της ομοιότητες και της διαφορές σε χρονική διάρκεια έπειτα από την εφαρμογή των μέτρων. Ακόμα η σταχυολόγηση της διαβρωτικής πορείας της κοινωνικής δομής ως μια συνέπεια της οικονομικής κρίσης.

Είναι προφανές πως η Πορτογαλία έχει υποστεί την μεγαλύτερη διάβρωση της κοινωνικής δομής εξαιτίας της κρίσης και των μνημονίων. Αρχικά παρατηρούμαι πως και στις τρεις περιπτώσεις πριν την κρίση το ποσοστό των μισθωτών να είναι μικρότερο ενώ στην συνέχεια ακολουθεί σταθερή ανοδική πορεία, αυτό αποτελεί μια ομοιότητα μεταξύ των χωρών. Στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρείται μια αύξηση 2,5 ποσοστιαίων μονάδων καθώς το 2006 καταγράφηκε στο 64% ενώ το 2018 παρατηρείται στο 66,5%, βέβαια μεσολαβούν κάποιες αυξομειώσεις ωστόσο είναι εμφανής η αλλοίωση της κοινωνικής δομής χωρίς να παρατηρήσουμε τεράστιες διαφοροποιήσεις. Αξίζει να σημειωθεί η τεράστια μείωση των μισθωτών που

παρουσιάσαμε παραπάνω δεν κατέστη δυνατή ώστε να μειώσει το μέγεθος ως προς την ποσοστιαία κατανομή αυτής της κοινωνικής ομάδας, βέβαια οι λόγοι για να εξηγήσουν αυτό το φαινόμενο είναι η υψηλή ανεργία και η μετανάστευση των νέων . Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε ότι δεν αποτελεί ισχύ το μέγεθος των μισθωτών στην Ελλάδα αλλά σε σύγκριση με τις πιο αναπτυγμένες οικονομίες κυμαίνεται σε μικρότερα επίπεδα. Γίνεται αντιληπτό πως τα καθεστώτα εργασίας σε αυτήν την περίπτωση ορίζονται ως μια ιδιαίτερη κατάσταση, ωστόσο είναι εμφανής η διάβρωση της κοινωνικής δομής αν και μεταβάλλεται αργά και σταθερά. Επιπλέον οι συνέπειες των μνημονίων γίνονται αντιληπτές προσπαθώντας να ενισχύσουν την εξαρτώμενη εργασία προκειμένου να δομήσουν μια κοινωνία γεμάτη ανισότητα.

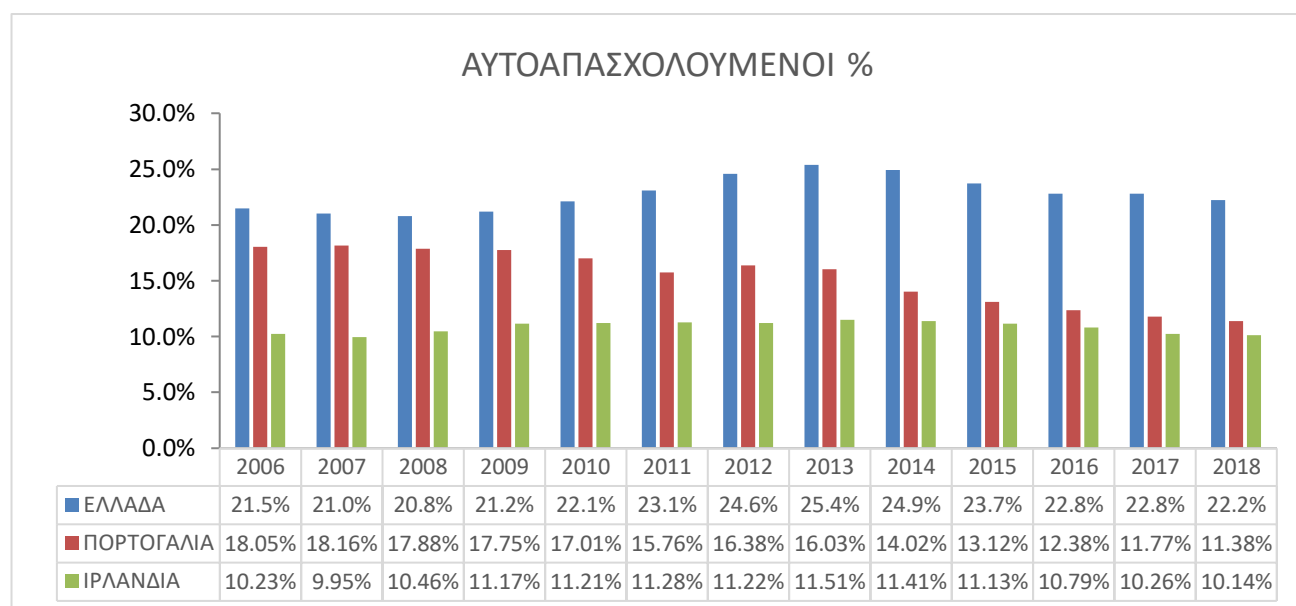
Όσον αφορά την περίπτωση της Πορτογαλίας αποτυπώνεται με σαφήνεια πόσο καθοριστικά λειτούργησε η χρήση των μνημονίων και η εφαρμογή των μέτρων λιτότητας στην διάβρωση της κοινωνικής δομής. Συγκεκριμένα παρατηρούμαι το 2006 να καταγράφονται οι μισθωτοί στο 75,31% ενώ ακολουθεί ετήσια σταθερή άνοδος ώστε να φτάσει το 2018 στο 83,34%. Είναι εμφανές πως αυτή η ποσοστιαία μεταβολή 8 μονάδων είναι απόρροια των μέτρων λιτότητας ώστε να λειτουργήσει αποσταθεροποιητικά. Επιπρόσθετα παρατηρούμαι ότι το συγκεκριμένο μέγεθος των μισθωτών τείνει ως προς την εικόνα που παρουσιάζουν η πιο αναπτυγμένες οικονομίες, δηλαδή μια κοινωνία δυο ταχυτήτων με κυρία χαρακτηριστικά την υψηλή εξαρτημένη εργασία και την ισχυρή δυνατότητα να γίνεις εργοδότης. Παράλληλα η Πορτογαλική δομή των μισθωτών παρουσιάζει σύγκλιση και ομοιότητα με τα χρόνια με εκείνη της Ιρλανδίας. Μπορούμε να απαντήσουμε με βεβαιότητα στο ερευνητικό ερώτημα που τίθεται σχετικά με την διάβρωση της κοινωνικής δομής καθώς αποτυπώνεται καθαρά ο ρόλος των μνημονίων. Ακόμα αξίζει να σημειωθεί πως παρουσιάζει μεγαλύτερη μεταβολή σε σύγκριση με την Ελλάδα αν και η τελευταία όπως είδαμε παραπάνω έχει γίνει αποδέκτης μεγαλύτερων συνεπειών από την εφαρμογή των μνημονίων. Εύλογα θα περιμέναμε μεγαλύτερη τόνωση της μισθωτής εργασίας στην Ελλάδα καθώς μεγάλο μέρος των αυτοαπασχολούμενων και των εργοδοτών αδυνατεί να ανταποκριθεί στις φορολογικές επιβαρύνσεις. Αξίζει να αναφερθεί πως η ποσοστιαία διαφοροποίηση μεταξύ της Ελλάδας και της Πορτογαλίας το 2006 ήταν 11,3% ενώ το 2018 στο 16,8%, αυτό αποτυπώνει την τεράστια διαφορά της κοινωνικής δομής μεταξύ των χωρών.

Παράλληλα παρατηρούμαι στην περίπτωση της Ιρλανδίας μια κοινωνική δομή τεταμένη με στοιχεία πόλωσης, ενώ η κρίση και τα μνημόνια φαίνεται να λειτουργούν

ως προ την διόγκωση του φαινομένου. Τα στοιχεία αποτυπώνουν το ποσοστό των μισθωτών το 2006 στο 83,76% ενώ στην συνέχεια ακολουθεί σταθερή πορεία με μικρές διακυμάνσεις ώστε να διαμορφωθεί το 2018 στο 84,94%. Το μέγεθος των μισθωτών παρουσιάζει ταυτόσημα στοιχεία με της πιο αναπτυγμένες οικονομίες καθώς η εξαρτημένη εργασία βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα. Στην συγκεκριμένη περίπτωση η χρήση των μνημονίων λειτούργησε επικουρικά στην ίδια αναδυόμενη τάση που εμφανίζει η κοινωνική δομή. Αξίζει να αναφέρουμε την τεράστια διαφοροποίηση της κοινωνικής δομής μεταξύ της Ελλάδας και της Ιρλανδίας καθώς πριν την κρίση το ποσοστιαίο μέγεθος που τους διαφοροποιούσε στους μισθωτούς ήταν 19,76% ενώ το 2018 καταγράφεται στο 18,44%. Ενώ σχετικά με την Πορτογαλία παρουσιάζουν σύγκλιση ιδιαίτερα μετά την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας όπου είχαν καταλυτικό ρόλο για την αναδιαμόρφωση της κοινωνικής δομής και την όξυνση της κοινωνικής πόλωσης. Βέβαια γίνεται αντιληπτό ότι η κοινωνική ομάδα των μισθωτών της Ιρλανδίας δεν φαίνεται να αλλοιώνεται από την ένταξη στα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής καθώς παρουσιάζει σταθερή πορεία ενώ φαίνεται να ενισχύεται η εξαρτημένη εργασία και να οξύνεται η ανισότητα μέσα από την συνεχή διόγκωση της μισθωτής εργασίας και παράλληλη μείωση των υπόλοιπων ομάδων. Τα παραπάνω στοιχεία μπορούν να ερμηνευτούν ως εργαλείο αποδόμησης κάποιων μύθων που αναπλάθουν την εντύπωση στην κοινή γνώμη ότι διογκώνεται η ανισότητα στην Ελλάδα καθώς συγκριτικά με της υπόλοιπες περιπτώσεις η μισθωτή εξαρτημένη εργασία κυμαίνεται σε χαμηλότερα επίπεδα και η δυνατότητα ανέλιξης είναι πιο ρεαλιστική.

Διάγραμμα 3.2: Αυτοαπασχολούμενοι %

ΠΗΓΗ: ILO Status in Employment

Η εργαλειοποίηση του παραπάνω διαγράμματος έχει ως στόχο να συγκρίνει της μεταβολές του μεγέθους των αυτοαπασχολούμενων μεταξύ των χωρών προκειμένου να γίνουν αντιληπτές οι συνέπειες των μνημονίων στην κοινωνική δομή. Αρχικά παρατηρούμαι στην Ελλάδα πως πάρα την εφαρμογή ενός σκληρού μνημονίου που έχει σημαντικές επιπτώσεις στην κοινωνική και οικονομική δομή φαίνεται η κοινωνική ομάδα των αυτοαπασχολούμενων να μην επηρεάζεται και να αλλοιώνεται. Ενδεικτικό είναι πως μέσα σε μια δύσκολη περίοδο παρουσιάζει και μια μικρή αύξηση. Οι αυτοαπασχολούμενοι στην Ελλάδα πριν την κρίση το 2006 καταγράφονται στο 21,5%, βέβαια η εφαρμογή των μέτρων λιτότητας δεν λειτουργήσαν αρνητικά ώστε να οδηγηθούν στην μείωση αλλά αντίθετα παρατηρούμαι κάποιες αυξομειώσεις ενώ το 2013 καταγράφεται το υψηλότερο μέγεθος στο 25,4%, στην συνέχεια ακολουθεί σταδιακή μείωση όπου το 2018 έφθασε στο 22,2%. Αξίζει να αναφερθεί πως δεν αποτυπώνεται αρνητική διάβρωση της συγκεκριμένης ομάδας από την εφαρμογή των μνημονίων, ενώ σε σύγκριση με της υπόλοιπες χώρες διαφαίνεται πως στην συγκεκριμένη περίπτωση οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν μια αξιόλογη κοινωνική ομάδα στην κοινωνική δομή. Βέβαια μπορεί να μην αποτυπώνονται οι συνέπειες των μνημονίων μέσα από την ποσοστιαία μείωση των αυτοαπασχολούμενων όμως δεν σημαίνει ότι δεν διαφοροποίησε τον τρόπο και την ποιότητα ζωής αυτών των

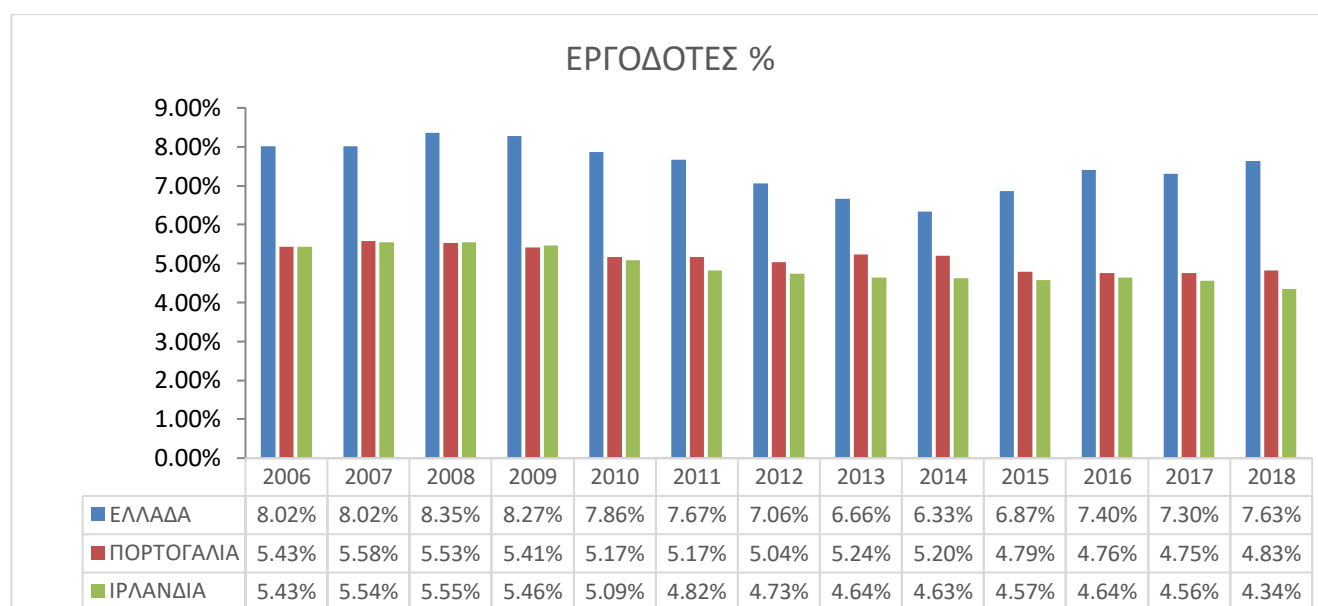
ανθρώπων, δηλαδή προκειμένου να συνεχίσουν να ασκούν το επάγγελμα τους ανεξάρτητοι προτιμούν είτε να δουλεύουν περισσότερο είτε να μειώσουν της υλικές απολαύσεις και την κατανάλωση.

Σημαντική είναι η ανάλυση των αυτοαπασχολούμενων στην Πορτογαλία καθώς παρατηρείται τεράστια διαφοροποίηση του μεγέθους με μεγάλη μείωση αυτής της κοινωνικής ομάδας. Αρχικά το 2006 καταγράφονται με 18,05% όπου αποτελεί ένα αξιόλογο μέγεθος συγκριτικά με της πιο αναπτυγμένες οικονομίες που κυμαίνονται περίπου στο 5%, γίνεται κατανοητό βέβαια πως ακολουθεί μια σταθερή πτωτική πορεία ώσπου το 2018 έφθασε να αντιπροσωπεύει το 11,38% της κοινωνικής δομής. Η επίδραση των μνημονίων και η εργαλειοποίηση των μέτρων λιτότητας φαίνεται να επηρέασαν ως προ την διάβρωση της κοινωνικής δομής και της μείωσης των αυτοαπασχολούμενων. Βεβαια οι συνέπειες των μνημονίων αποτυπώνονται με σαφήνεια και μπορούμε να ισχυριστούμε πως ο βασικός στόχος αυτών των προγραμμάτων ήταν η αναδιαμόρφωση της κοινωνικής δομής με έμφαση της τόνωσης της μισθωτής εργασίας ώστε να δημιουργηθεί μια κοινωνία γεμάτη ανισότητα. Επιπρόσθετα παρατηρείται μια αντίθετη πορεία συγκριτικά με την Ελλάδα καθώς φαίνεται να επηρεάζεται περισσότερο η συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα καθώς μειώνεται σταθερά με χρονική διάρκεια, ενώ θεωρητικά η Πορτογαλία έχει βγει από τα μνημόνια παρουσιάζοντας ανάπτυξη και οικονομική μεγέθυνση.

Παράλληλα η περίπτωση της Ιρλανδίας αποδεικνύει την τεταμένη κοινωνική πραγματικότητα ακόμα και πριν την κρίση και την εφαρμογή των μνημονίων. Η κοινωνική ομάδα των αυτοαπασχολούμενων το 2006 καταγράφεται στο 10,23% ενώ ακολουθεί μια πορεία με σταθερότητα με κάποιες αυξομειώσεις ώστε να φθάσει το 2018 στο 10,14%. Επι της ουσίας δεν φαίνεται να επηρέασαν τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής την κατανομή της κοινωνικής δομής της Ιρλανδίας καθώς παρατηρείται με συνέπεια σε βάθος χρόνου η σταθερότητα της αυτοαπασχόλησης. Βεβαια το παραπάνω μέγεθος αποδεικνύει την προϋπάρχουσα κοινωνική πολωση ενώ τα μνημόνια λειτούργησαν ως ένας ενισχυτικός παράγοντας για την διατήρηση και την διαφοροποίηση ανεξάρτητων εργασιών. Επιπλέον σε σύγκριση με την Πορτογαλία αρχικά παρατηρείται πριν την κρίση μεγάλη απόκλιση μεταξύ τους αλλά μέσα από την χρήση των μέτρων λιτότητας ακολουθούν παρόμοια κατανομή και σύμπτυξη μεταξύ τους.

Συμπερασματικά μπορούμε να αποδημήσουμε τον μύθο που ενστερνίζονται πως η Πορτογαλία μπορεί να δείξει τον δρόμο στην Ελλάδα για να βγει από τα μνημόνια και να πετύχει τους στόχους καθώς με βάση τα στοιχεία ως προς την ποσοστιαία κατανομή των αυτοαπασχολούμενων όσον αφορά αυτό το ζήτημα φαίνεται τα μνημόνια να επηρέασαν αρνητικά την δομή της Πορτογαλίας ενισχύοντας την κοινωνική ανισότητα και την πόλωση.

Διάγραμμα 3.3: Εργοδότες %

ΠΗΓΗ: ILO Status in Employment

Η παρουσίαση και η ανάλυση της διαμόρφωσης της ομάδας των εργοδοτών έχει ως στόχο να προσδιορίσουμε την αλληλεπίδραση των μνημονίων πάνω στην κοινωνική δομή και την διάβρωση της κοινωνικής ομάδας των εργοδοτών. Παράλληλα να συγκρίνουμε τις επιλεγμένες χώρες προκειμένου να κατανοήσουμε την κοινωνική δομή τους αλλά και την πορεία που ακολουθούν κατά την περίοδο της κρίσης.

Αρχικά στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούμαι να καταγράφονται οι εργοδότες το 2006 στο 8,02%, αυτό το ποσοστό σε σύγκριση με της πιο αναπτυγμένες οικονομίες όπου οι εργοδότες βρίσκονται περίπου στο 2% αποτελεί ένα αξιοσημείωτο μέγεθος καθώς φαίνεται να εμπεριέχει η δυνατότητα για ανέλιξη και αυτονομία. Επιπρόσθετα φαίνεται να ακολουθούν κάποιες αυξομειώσεις ενώ το 2008

καταγράφεται η μεγαλύτερη ένδειξη με 8,35% ενώ το 2014 σημειώνεται η μικρότερη τιμή με 6,33% ενώ στην συνέχεια ακολουθεί σταθερή αύξηση όπου το 2018 να φτάνει στο 7,63%. Όσον αφορά την διάβρωση της κοινωνικής ομάδας των εργοδοτών παρατηρούμαι κυρίως μικρή πτώση όμως αποτελεί καθοριστική για να αναδείξει τον ρόλο των μνημονίων καθώς τα μέτρα λιτότητας λειτούργησαν καθοριστικά για την σταθερή διάβρωση της κοινωνικής δομής με τάση προ την τόνωση της ανισότητας. Αξίζει να σημειωθεί πως κατά την περίοδο της κρίσης δεν φαίνεται να υπάρχει τόνωση της ομάδας των εργοδοτών αλλά αντίθετα επικρατεί γενικότερα πτώση των ομάδων που επικρατεί η αίσθηση της ελευθερίας και της αυτονομίας και παράλληλα άνοδο της εξαρτημένης μισθωτής εργασίας. Μπορούμε να ισχυριστούμε με βεβαιότητα τον καίριο ρόλο των μέτρων λιτότητας για την αποδόμηση της κοινωνικής δομής και της σημαντικές επιπτώσεις στην καθημερινότητα των ανθρώπων.

Παράλληλα η Πορτογαλία φαίνεται να επηρεάστηκε ελάχιστα όσον αφορά το μέγεθος των εργοδοτών, βέβαια στην παρούσα περίπτωση καταγράφονται το 2006 5,43% που αποτελεί ένα ισχύο ποσοστό με εμφανής τάση προσεγγίσεις των δεδομένων των μεγάλων αναπτυγμένων οικονομιών. Συγκεκριμένα διακρίνονται μικρές μετατοπίσεις ως προς την μείωση αυτού του μεγέθους καθώς το 2018 καταγράφηκε στο 4,34% ενώ ακολουθεί σταθερή πτωτική πορεία η κοινωνική ομάδα των εργοδοτών που αποδεικνύει της συνέπειες των μνημονίων αφήνοντας το διαχρονικό αποτύπωμα στην κοινωνική δομή της Πορτογαλίας. Επι της ουσίας διακρίνουμε τον καθοριστικό ρόλο των μνημονίων για την διάβρωση του μεγέθους των εργοδοτών, αυτό αποτελεί μια συνέπεια των μέτρων λιτότητας που διαμορφώνει κυρίως δυο ομάδες που βρίσκονται σε αντιθετικούς πόλους και οξύνει της αντιθέσεις και την ανισότητα. Όσον αφορά σε σύγκριση με την Ελλάδα παρατηρούμαι παρόμοια μείωση όμως στην περίπτωση της Πορτογαλίας οι εργοδότες αποτελούν μικρότερο μέγεθος ενώ ακολουθεί σε χρονική διάρκεια σταθερή μείωση χωρίς να υπάρχει η ένδειξη αυξομειώσεων.

Η περίπτωση της Ιρλανδίας αποδεικνύει της ανισότητες που αναπλάθονται στο εσωτερικό των κοινωνιών καθώς από το 2006 πριν την κρίση οι εργοδότες αποτελούσαν το 5,43%, ενώ τα μνημόνια λειτούργησαν ως αποσταθεροποιητικός και ενισχυτικός παράγοντας της αποδόμησης της κοινωνικής δομής. Συγκεκριμένα παρατηρούμαι συνεχής πτώση του μεγέθους των εργοδοτών ενώ το 2018 καταγράφηκε στο 4.34%, η σταθερή μείωση αποτυπώνει της συνέπειες των μέτρων λιτότητας αν και

η Ιρλανδική κοινωνική δομή είχε την ροπή προς μια άνιση κοινωνία με κατά κύριο λόγο αυξημένη την μισθωτή εργασία. Αξίζει να σημειωθεί πως η Πορτογαλία και η Ιρλανδία παρουσιάζουν παρόμοια εικόνα σχετικά με το μέγεθος των εργοδοτών, ενώ σε σύγκριση με την Ελλάδα παρατηρούμαι διαφοροποιήσεις τόσο στην αποτύπωση της κοινωνικής δομής αλλά και στις διακυμάνσεις κατά την περίοδο των μνημονίων.

Εν κατακλείδι μέσα από την παραπάνω παρουσίαση των διαγραμμάτων σχετικά με την αποδόμηση της κοινωνικής δομής ιδιαίτερα κατά την περίοδο της κρίσης ώστε να αποσαφηνιστεί οι συνέπειες και ο ρόλος των μνημονίων στην διαμόρφωση των καθεστώτων εργασίας αντιλαμβανόμαστε με βεβαιότητα την αλλοίωση της κοινωνικής δομής. Σε κάθε περίπτωση διαφέρει το εύρος αλλοίωσης των κοινωνικών ομάδων όπως για παράδειγμα η Ιρλανδική κοινωνική δομή πλησιάζει της αντίστοιχες περιπτώσεις των πιο αναπτυγμένων κρατών που αποτυπώνουν μεγάλη κοινωνική πολωση και ανισότητα. Παράλληλα κατά την περίοδο των μνημονίων και των μέτρων λιτότητας παρουσιάζει τόνωση αυτών των στοιχείων και της προϋπάρχουσας τάσης και μπορούμε να καταλήξουμε στον ρόλο που είχε για την αποδιοργάνωση ώστε να αυξηθεί η ανισότητα. Όσον αφορά την Ελλάδα αποτελεί μια ιδιάζουσα περίπτωση καθώς αντανακλά μια κοινωνική δομή με αρκετά μεγάλο μέρος αυτοαπασχολούμενων και εργοδοτών σε σύγκριση με της πιο αναπτυγμένες χώρες. Όμως παρατηρούμαι πως τα μνημονια στην ουσία υπονόμισαν και λειτούργησαν καθοριστικά για την αλλοίωση και την διόγκωση των ανισοτήτων καθώς υποβοηθούν στην αύξηση των μισθωτών και παράλληλα την μείωση των εργοδοτών ώστε να δημιουργηθεί μια κοινωνία δυο πόλων. Επιπλέον η Πορτογαλία παρουσιάζει ιδιαίτερη εικόνα καθώς να συντελούνται οι περισσότερες αλλαγές στην κοινωνική δομή της. Συγκεκριμένα φαίνονται απτά οι συνέπειες των μνημονίων να έχουν επηρεάσει την δομή καθώς παρατηρούνται οι μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις στην ομάδα των μισθωτών και των αυτοαπασχολούμενων και παράλληλα μικρή μείωση των εργοδοτών, τα μνημόνια επι της ουσίας οδήγησαν στην ταχύτατη όξυνση των ανισοτήτων.

4.2 Ανάλυση της επιχειρηματικότητας

Στο σημείο αυτό έχουμε ως βασική προσήλωση να συγκρίνουμε και να αναλύσουμε την επιχειρηματικότητα με βάση το μέγεθος των επιχειρήσεων σε μορφή ποσοστών ώστε να αποτυπωθούν τα χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας σε κάθε χώρα αλλά την διαβρωτική πορεία σε χρονική διάρκεια κατά την περίοδο της κρίσης προκειμένου να κατανοήσουμε τον ρόλο των μνημονίων. Παράλληλα έχουμε ως στόχο να παρατηρήσουμε την διαφορετική επιχειρηματική δομή μεταξύ των χωρών ώστε να κατανοήσουμε της διάφορες και της ιδιομορφίες τους.

Διάγραμμα 4.1: Επιχειρήσεις με 1-9 εργαζόμενους %

ΠΗΓΗ: ΟΟΣΑ

Το παραπάνω διάγραμμα αποτυπώνει τις επιχειρήσεις με 1-9 εργαζομένους και βασικός στόχος είναι η αποτύπωση των αλλαγών που διαμορφώνονται μέσα στην περίοδο της κρίσης ώστε να αποφανθούμε αν ήταν καθοριστικός λόγος τα μέτρα λιτότητας για την αναδιαμόρφωση της επιχειρηματικής και κοινωνικής δομής. Μας δίνει την δυνατότητα να συγκρίνουμε τις χώρες μεταξύ τους ώστε να γίνουν αντιληπτές οι ιδιομορφίες μέσα στα πλαίσια των επιχειρήσεων.

Στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούμαι πως το μεγαλύτερο μέρος της επιχειρηματικότητας εντοπίζεται κυρίως στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, δηλαδή σε αυτές που έχουν 1 έως 9 εργαζομένους. Αρχικά στην παρούσα περίπτωση παρατηρούμαι να κυμαίνονται οι πολύ μικρές επιχειρήσεις μέχρι το 2013 στο 95% της συνολικής επιχειρηματικότητας, αυτό βέβαια οφείλεται στις ιδιομορφίες της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Η αίτια που έχει οδηγήσει στο φαινόμενο των μικρών επιχειρήσεων στην Ελλάδα να είναι το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρήσεων είναι ο υψηλός δείκτης ακίνητης ιδιοκτησίας από τους κατόχους των επιχειρήσεων. Επιπρόσθετα από 2014 ακολουθεί πτωτική πορεία ώστε να καταγραφεί το 2017 στο 91,87%. Η μείωση των πολύ μικρών επιχειρήσεων κατά την διάρκεια των μνημονίων μας αποδεικνύει της συνέπειες των μέτρων λιτότητας για τους μικροϊδιοκτήτες αλλά και τον διαβρωτικό χαρακτήρα για την επιχειρηματική δυνατότητα που διαμορφώνεται στα χρόνια της κρίσης. Παράλληλα μπορούμε να απαντήσουμε με βεβαιότητα πως ο ρόλος των μνημονίων κατά την περίοδο της κρίσης είχε καθοριστικό χαρακτήρα για την απορρύθμιση των οικονομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της Ελλάδας, καθώς όπως διαφαίνεται η σταθερή μείωση των πολύ μικρών επιχειρήσεων αποδεικνύει την αδυναμία να δημιουργηθεί μια επιχειρηματική δράση και από μη ανωτέρα οικονομικά στρώματα. Η καθίζουσα τάση που παρατηρείται στην ουσία ενισχύει την ανισότητα και την πόλωση που εντείνεται κατά την περίοδο της κρίσης. Επι της ουσίας η επιχειρηματική δομή στην Ελλάδα απαρτίζεται κατά κύριο λόγο από την μικροϊδιοκτησία ενώ παρατηρούμαι με ανησυχία την διαβρωτική πορεία που παράγεται κατά την περίοδο των μνημονίων.

Όσον αφορά την Πορτογαλία εντοπίζουμε να διαμορφώνει ως προς της πολύ μικρές επιχειρήσεις μια σταθερότητα, δηλαδή το 2008 καταγράφεται στο 82,14% ενώ ακολουθεί μικρές αυξομειώσεις ώστε να καταλήξει με μικρή μείωση το 2017 στο 81.56%. Στην προκειμένη περίπτωση διαπιστώνουμε πως τα μνημόνια δεν επηρέασαν σημαντικά τους μικροϊδιοκτήτες καθώς δεν παρατηρούμαι μεγάλες αποκλίσεις κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Έτσι οι συνέπειες των μέτρων λιτότητας δεν καθρεφτίζονται στην διάβρωση της παρούσας επιχειρηματικής δομής αλλά αυτό δεν αποκλείει να έπληξε τον τρόπο διαχείρισης και επιβίωσης αυτών των επιχειρήσεων. Παράλληλα αξίζει να σημειώσουμε πως οι πολύ μικρές επιχειρήσεις και σε αυτήν την περίπτωση αποτελούν την κύρια ομάδα της επιχειρηματικής δομής, ωστόσο σε

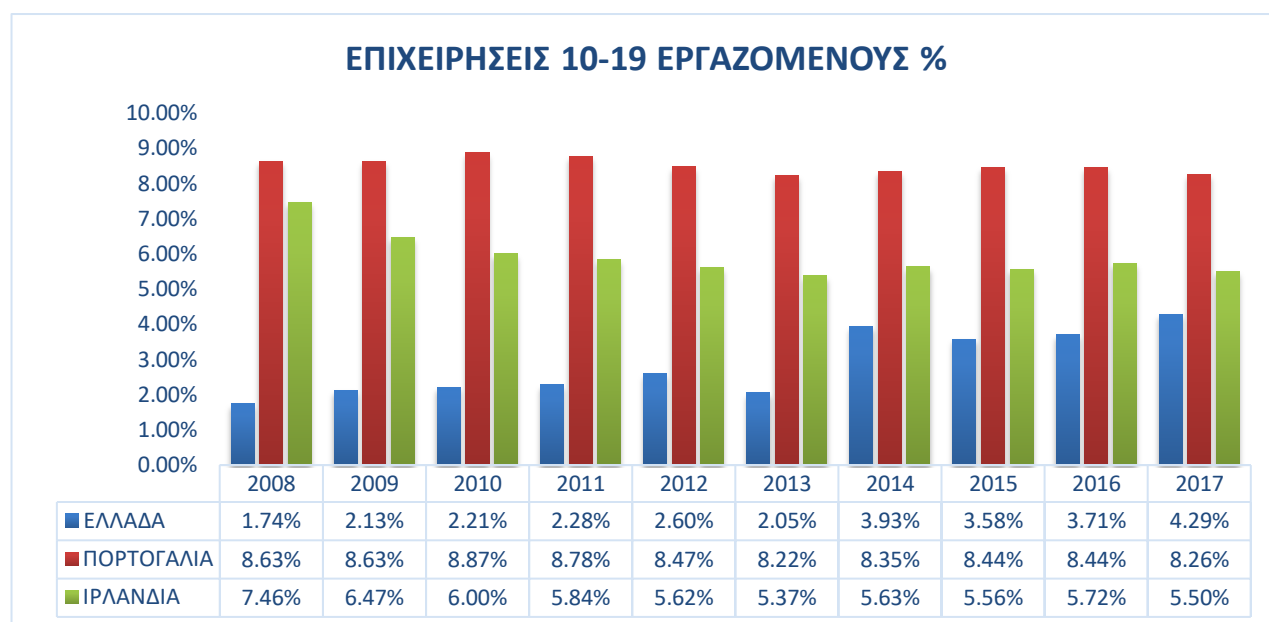

σύγκριση με την Ελλάδα υστερούν ακόμα και την περίοδο που μειώνεται και επηρεάζεται ραγδαία η ελληνική μικροιδιοκτησία.

Παράλληλα στην Ιρλανδία οι πολύ μικρές επιχειρήσεις φαίνεται να μην επηρεάζονται από την κρίση και τα μνημόνια καθώς σημειώνει σημαντική αύξηση. Όπως αποφαίνεται η παραπάνω επιχειρηματική ομάδα το 2008 καταγράφεται στο 81,35% μέσα στα χρόνια της κρίσης σημειώνει σταθερή αύξηση ώστε να καταλήξει το 2017 στο 85,99%. Η εικόνα που δημιουργείται και προβάλλεται στην επιχειρηματικότητα ως προ την συγκεκριμένη κατηγορία είναι η απουσία των συνεπειών της κρίσης καθώς αυτήν την περίοδο καταγραφεί αύξηση, συγκεκριμένα απαρτίζει το 85,99 % της συνολικής επιχειρηματικής πρακτικής. Αξίζει να σημειωθεί πως δεν καταφέρνει να φτάσει τα επίπεδα μικροιδιοκτησία της Ελλάδας παρά την σημαντική άνοδο που παρατηρείται, αυτό αποδεικνύει το τεράστιο χάσμα που διαχώριζε της δυο χώρες πριν τα μνημόνια και συνεχίζει να υπάρχει. Βέβαια αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι δεν κατέχει σημαντικό μέρος της επιχειρηματικότητας οι μικροϊδιοκτήτες στην Ιρλανδία. Σε σύγκριση με την Πορτογαλία σκιαγραφείται αρχικά παρόμοια εικόνα ωστόσο κατά την διάρκεια της κρίσης παρατηρούμαι την αύξηση των Ιρλανδικών επιχειρήσεων στην παρούσα κατηγορία, έτσι καταγράφεται μια αποκλίνουσα πορεία όπου στην περίπτωση της Πορτογαλίας οι συνέπειες της κρίσης είχε ως αποτέλεσμα την στασιμότητα των πολύ μικρών επιχειρήσεων και την έλλειψη δυνατότητας να ανοίξουν νέες επιχειρήσεις από ανθρώπους που δεν ανήκουν στα ανώτερα οικονομικά στρώματα.

Τα παραπάνω στοιχεία αποδεικνύουν και αποδομούν της αντιλήψεις που αναπαράγονται την περίοδο της κρίσης όπως ότι τα μνημόνια θα λειτουργήσουν αποδοτικά στην οικονομία και την κοινωνία. Η μικροιδιοκτησία πριν την κρίση αποτελούσε την μεγαλύτερη επιχειρηματική ομάδα ωστόσο ακολουθεί μείωση ως αναμενόμενη συνέπεια των μνημονίων. Επι της ουσίας ο ρόλος και ο σκοπός των μνημονίων ήταν η διόγκωση της ανισότητας και της πόλωσης, καθώς η μείωση στην προκείμενη περίπτωση αποτυπώνει την έλλειψη δυνατότητας από μικρομεσαίες ομάδες να δημιουργήσουν επιχειρήσεις και αυτό μας ωθεί στο συμπέρασμα ότι οξύνεται ανησυχητικά η ανισότητα και η πόλωση.

Διάγραμμα 4.2: Επιχειρήσεις με 10-19 εργαζόμενους %

ΠΗΓΗ: ΟΟΣΑ

Το παραπάνω διάγραμμα αποτυπώνει της επιχειρήσεις με 10-19 εργαζομένους σε ποσοστιαία μορφή ώστε να μπορούμε να παρατηρήσουμε της διαφοροποιήσεις που καταγράφονται μέσα στα χρόνια της κρίσης, παράλληλα μας προσφέρει την δυνατότητα να συγκρίνουμε την επιχειρηματική δομή στις επιλεγμένες χώρες για να κατανοήσουμε της επιπτώσεις των μνημονίων.

Αξίζει να σημειωθεί πως στην Ελλάδα οι επιχειρήσεις με 10-19 εργαζομένους καταγράφουν σταθερή αύξηση ως προ την συνολική επιχειρηματικότητα. Ενδεικτικά το 2008 εντοπίζεται στο 1,74% ενώ σημειώνεται συνεχή αύξηση με την ανώτερη τιμή να καταγράφεται το 2017 στο 4,29%. Επιπλέον εντοπίζουμε σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία ότι κομβικό σημείο για την αύξηση και την διάβρωση της συγκεκριμένης ομάδας είναι το 2014 καθώς μέχρι εκείνη την περίοδο παρατηρούμαι μικρές αυξήσεις. Οι επιπτώσεις της κρίσης και των μνημονίων διαφαίνονται στις μικρές μετατοπίσεις μέχρι το 2013, αλλά σε σχέση την παρούσα επιχειρηματική ομάδα μπορούμε να αποφανθούμε πως δεν επηρεάζονται αρνητικά κατά την περίοδο εργαλειοποίησης των μέτρων λιτότητας.

Όσον αφορά την Πορτογαλία παρατηρούμαι μικρές αυξομειώσεις αλλά αυτό που κρίνεται ανησυχητικό είναι η στασιμότητα. Συγκεκριμένα το 2008 εντοπίζεται στο

8,63% ενώ ακολουθούν μικρές αυξομειώσεις και το 2017 καταγράφεται στο 8,26%. Η μικρή αυτή διαφοροποίηση με συνδυασμό την μικρή μείωση αποτυπώνουν της επιπτώσεις της κρίσης στην συγκεκριμένη επιχειρηματική πρακτική. Βέβαια δεν αποτελεί σημαντική η διαβρωτική πορεία που καταγράφεται ως επίπτωση των μνημονίων αλλά αποφαίνεται σαν λειτουργεί ως ένας παράγοντας στασιμότητας των καταστάσεων χωρίς δυνατότητα ανέλιξης. Επιπρόσθετα σε σύγκριση με την εικόνα που αναπλάθεται στην Ελλάδα παρατηρούμαι πως είναι ιδιαίτερα ενισχυμένες οι επιχειρήσεις με 10-19 εργαζομένους στην αρχή της κρίσης, ενώ ακολουθούν διαφορετική διαβρωτική πορεία καθώς στην περίπτωση της Ελλάδας σημειώνεται αύξηση, ενώ παράλληλα η πορτογαλία καταγραφεί στασιμότητα. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί πως παρόλο της μετατοπίσεις μέσα σε αυτό το διάστημα οι αντίστοιχες επιχειρήσεις στην Ελλάδα δεν κατάφεραν να προσεγγίσουν αυτό το μέγεθος.

Η περίπτωση της Ιρλανδίας την περίοδο των μνημονίων παρουσιάζει συνεχή μείωση των επιχειρήσεων με 10-19 εργαζομένους, δηλαδή το 2008 οριοθετείτε στο 7,46% με φθίνουσα τάση όπου το 2017 καταγράφεται στο 5,50%, ενώ η χαμηλότερη τιμή παρατηρείται το 2013 με 5,37%. Οι συνέπειες και οι επιπτώσεις της κρίσης και των μνημονίων αποφαίνονται στην Ιρλανδική επιχειρηματική δομή στην παραπάνω ομάδα καθώς ακολουθεί σημαντική μείωση, έτσι μπορούμε να απαντήσουμε με βεβαιότητα πως η διαβρωτική πορεία έρχεται σε απολυτή συσχέτιση με την χρήση των μέτρων λιτότητας. Αξίζει να αναφερθεί πως σε σύγκριση με της υπόλοιπες επιλεγμένες χώρες η Ιρλανδία παρουσιάζει μείωση στην συγκεκριμένη κατηγορία ενώ αντίθετα η Ελλάδα αύξηση με ενδεικτικό το γεγονός πως παρόλο την σημαντική διαφορά που καταγράφεται το 2008 κατάφερε μέχρι το 2017 να μειωθεί στις 1,21% ποσοστιαίες μονάδες. Σε σχέση με την Πορτογαλία παρατηρούμαι να έχουν παρόμοια ποσοστιαία κατανομή πριν την κρίση ωστόσο ακολουθεί σημαντική διαφοροποίηση ως αποτέλεσμα των μνημονίων. Συγκεκριμένα κατά την πορεία των μνημονίων τα δυο αυτά μεγέθη μεταξύ των χωρών κατέγραψαν αντίρροπη πορεία αφού οι Ιρλανδικές επιχειρήσεις με 10-19 εργαζόμενους αλλοιώθηκαν αρνητικά από την κρίση ενώ αντίθετα η Πορτογαλία ακολούθησε μια σταθερή πορεία.

Διάγραμμα 4.3: Επιχειρήσεις με 20-49 εργαζόμενους %

ΠΗΓΗ: ΟΟΣΑ

Στο σημείο αυτό το παραπάνω διάγραμμα απεικονίζει τις επιχειρήσεις που έχουν 20-49 εργαζόμενους. Ο βασικός στόχος είναι η αποσαφήνιση στο ερώτημα αν τα μνημόνια επηρέασαν αρνητικά την επιχειρηματική δομή κατά την περίοδο της κρίσης, παράλληλα να παρατηρήσουμε της διακυμάνσεις ώστε να κατανοήσουμε τον τρόπο που οριοθετείτε η επιχειρηματικότητα και να συγκρίνουμε της περιπτώσεις μεταξύ τους προκειμένου να αποσαφηνιστεί η διαφορετικότητα.

Κατ' αρχάς στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούμαι πριν την κρίση το 2008 να καταγραφεί της επιχειρήσεις που κατέχουν 20-49 εργαζόμενους στο 1,67%, η πορεία της συγκεκριμένης επιχειρηματικής ομάδας ακολουθείτε απο μικρή αύξηση καταλήγοντας το 2017 στο 2,40%. Από τα στοιχεία που προβάλλονται κατανοούμε πως δεν επηρεάστηκε αρνητικά η συγκεκριμένη επιχειρηματική πρακτική από την κρίση και τα μνημόνια, βέβαια η αύξηση που παρατηρείται είναι μικρή. Επιπλέον αξίζει να αναφέρουμε πως οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις στην παρούσα περίπτωση απαρτίζουν το μικρότερο μέρος του επιχειρηματικού συνόλου και αυτό αποφαίνεται από τα παραπάνω στοιχεία. Καταδεικνύεται με βεβαιότητα πως το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρήσεων στην Ελλάδα αποτελείται από πολύ μικρές επιχειρήσεις. Η μικρή αύξηση των συγκεκριμένων επιχειρήσεων εκ πρώτης όψεως υποδηλώνει την απουσία

των συνεπειών των μέτρων λιτότητας στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, όμως σε συνδυασμό με την ραγδαία μείωση των πολύ μικρών επιχειρήσεων αποδεικνύει την ανισότητα και την πόλωση που παράγεται μέσα από τα μνημονια καθώς δείχνει την αδυναμία πλέον της ελληνικής κοινωνίας να δημιουργήσει μια μικρή επιχείρηση από άτομα των μεσαίων και κατωτέρων στρωμάτων. Η παράλληλη αύξηση μικρή βέβαια των υπολοίπων επιχειρήσεων που είναι μεγαλύτερες σημαίνει μεγαλύτερο κόστος δημιουργίας και παραγωγής, αυτό ταυτίζεται με τα ανώτερα στρώματα διότι αυτοί κατέχουν το απαιτούμενο χρηματικό κεφάλαιο.

Η Πορτογαλία παρατηρούμαι να ακολουθεί μια σταθερή πορεία στην προκείμενη περίπτωση με μικρές αυξομειώσεις. Ενδεικτικά το 2008 καταγράφεται στο 6,01% ενώ κατά την διάρκεια της εφαρμογής των μνημονίων και των μέτρων λιτότητας παρατηρήθηκαν μικρές αυξομειώσεις όπου το 2017 κατέγραψε μικρή άνοδος φτάνοντας στο 6,38%. Όσον αφορά την επιχειρηματική ομάδα των 20-49 εργαζόμενους κατανοούμε πως δεν διαβρώθηκε από τα μνημονια στην συγκεκριμένη περίπτωση. Ωστόσο αν αναλογιστούμε με βάση τα παραπάνω στοιχεία για την ανάλυση των καθεστώτων εργασίας αντιλαμβανόμαστε πως οι εργοδότες δεν επηρεάστηκαν σημαντικά κατά την περίοδο των μνημονίων αλλά αντίθετα οι μισθωτοί και οι αυτοαπασχολούμενοι αποτέλεσαν κύριοι αποδέκτες των μέτρων λιτότητας καθορίζοντας την πορεία της ζωής τους. Η απάντηση στην σταθερή πορεία που καταγραφεί η επιχειρηματικότητα στην Πορτογαλία οφείλεται στο γεγονός ότι αποδομήθηκε αυτήν την περίοδο η αυτοαπασχόληση. Επιπρόσθετα σε σχέση με την Ελλάδα καταγραφεί στην συγκεκριμένη επιχειρηματική πρακτική μια διαφορετική εικόνα καθώς αποδεικνύει την διαφορετική επιχειρηματική διάσταση μεταξύ των χωρών αφού στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούμαι μια ισχυρή επιχειρηματική δράση στην παρούσα ομάδα ενώ αντίθετα η Πορτογαλία καταγραφεί ένα σημαντικό μέγεθος.

Όσον αφορά την Ιρλανδία παρατηρούμαι να παρουσιάζει σταθερή μείωση κατά την διάρκεια της κρίσης. Οι συνέπειες των μνημονίων αποτυπώνονται μέσα από την συνεχή μείωση των επιχειρήσεων στην παρούσα περίπτωση και μπορούμε να την ταυτίσουμε ως αποτέλεσμα των μνημονίων. Συγκεκριμένα το 2008 καταγράφεται στο 6,25% με σταθερή πτωτική πορεία όπου το 2017 έφτασε στο 4,39%. Παράλληλα κατανοούμε πως η επιχειρηματική δομή της Ιρλανδίας έχει διαβρωθεί κατά την διάρκεια της κρίσης καθώς παρουσιάζει αύξηση των πολύ μικρών επιχειρήσεων και

αντίστοιχα μείωση των μεγαλύτερων επιχειρηματικών δομών. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως ευεργετικό καθώς μπορούμε να θεωρήσουμε πως τα μνημόνια βοήθησαν να δημιουργηθούν περισσότερες επιχειρήσεις από μικροϊδιοκτήτες και να απαλύνει την ανισότητα, ωστόσο αυτή η εικόνα που αποτυπώνεται οφείλεται στην μείωση των εργαζομένων και την μετατόπιση σε μικρότερες μορφές επιχειρήσεων. Επι της ουσίας τα μνημόνια λειτουργήσαν αρνητικά καθώς διάβρωσαν την επιχειρηματική δράση. Σε σύγκριση με την Πορτογαλία φαίνεται να έχουν κοινή διαμόρφωση το 2008 ωστόσο κατά την περίοδο της κρίσης καταγράφεται διαφορετική πορεία που είναι απόρροια των μνημονίων, ενώ σε σύγκριση με την Ελλάδα αποφαινεται η ολιστική διαφορετική εικόνα.

Διάγραμμα 4.4: Επιχειρήσεις με 50-249 εργαζόμενους %

ΠΗΓΗ: ΟΟΣΑ

Το παραπάνω διάγραμμα απεικονίζει σε ποσοστιαία μορφή της επιχειρήσεις με 50 έως 249 εργαζομένους έχοντας ως βασικό στόχο να παρατηρήσουμε και να απαντήσουμε αν διαβρώθηκε η επιχειρηματικότητα εξαιτίας των μνημονίων. Παράλληλα αποτελούν στοιχεία που χρησιμοποιούνται για την σύγκριση των συγκεκριμένων χωρών προκειμένου να αποτυπωθεί η κατάτμηση της επιχειρηματικής δομής αλλά και η πορεία που ακολουθεί κατά την περίοδο της κρίσης.

Η παραπάνω επιχειρηματική ομάδα στην περίπτωση της Ελλάδας παρουσιάζει κατά την περίοδο της κρίσης αρκετές αυξομειώσεις και παράλληλα μικρή αύξηση. Αξίζει να σημειώσουμε πως οι μεγάλες επιχειρήσεις στην Ελλάδα δεν αποτελούν σημαντικό μέρος του επιχειρηματικού συνόλου καθώς είναι ένα ισχύον μέγεθος. Αυτό υποδηλώνει την γενικότερη ροπή που σκιαγραφείται στην επιχειρηματικότητα σε συνδυασμό το μεγάλο μέρος τον πολύ μικρών επιχειρήσεων φανερώνει την μορφή των επιχειρήσεων που υπερισχύει. Ενδεικτικά το 2008 οι παραπάνω επιχειρήσεις καταγράφηκαν να αποτελούν το 0,83% ενώ ακολουθεί μια πορεία με αυξομειώσεις καταλήγει το 2017 στο 1,22%. Η μικρή αύξηση που παρατηρείται αποτελεί αντικείμενο διττής ερμηνείας, καθώς όπως αποφαίνεται τα μηνόμια και τα μετρά λιτότητας όχι μόνο δεν μείωσαν την επιχειρηματικότητα στην προκείμενη περίπτωση αλλά αντίθετα παρουσιάζει και αύξηση δείχνοντας την απουσία των συνεπειών της κρίσης. Παράλληλα αυτό αποδεικνύει και απαντάει στο ερώτημα που τίθεται αν τα μηνόμια ωθούν στην όξυνση των αντιθέσεων και της ανισότητας στο εσωτερικό της κοινωνίας, διότι η έλλειψη των συνεπειών στις πολύ μεγάλες επιχειρήσεις σε συνδυασμό με την μείωση των πολύ μικρών επιχειρήσεων αποσαφηνίζει την πόλωση που δημιουργείται και αναπαράγεται και κρίνεται ανησυχητικό.

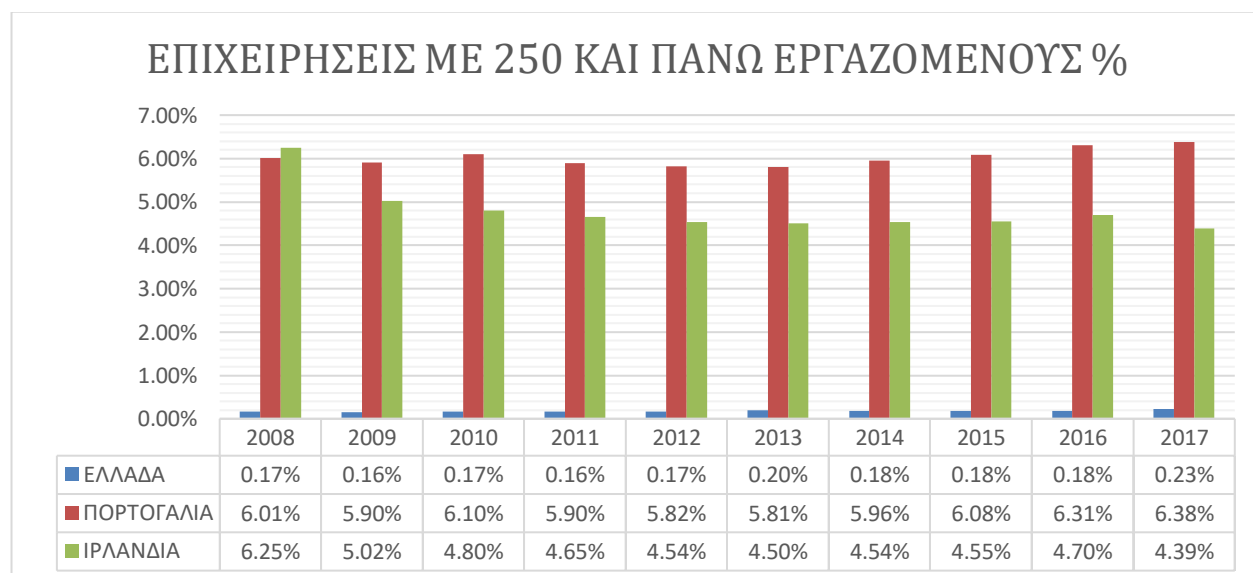
Όσον αφορά την περίπτωση της Πορτογαλίας παρατηρούμαι μέσα στα χρόνια της κρίσης να παρουσιάζει σταθερότητα και παράλληλα μικρή αύξηση των μεγάλων επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα το έτος 2008 στην αρχή της παγκόσμιας κρίσης καταγράφηκε 2,89% ενώ ακολούθησε μια περίοδο με μικρές αυξομειώσεις που αποδεικνύει την απουσία των επιδράσεων της λιτότητας και της κρίσης, ώστε το 2017 να φτάσει στο 3,36%. Αρχικά αξίζει να σημειώσουμε πως σε σύγκριση με την Ελλάδα η μεγάλη επιχειρηματικότητα στην Πορτογαλία παρουσιάζεται τρεις φορές μεγαλύτερη. Η διαφορετική επιχειρηματική δομή που παρατηρούμαι αποτελεί τεκμήριο του μεγέθους της πόλωσης μεταξύ των χωρών αλλά και των τροπών που κατανέμεται η οικονομία τους. Η αύξηση της μεγάλης επιχειρηματικότητας κατά την περίοδο των μηνονίων αποδεικνύει πως τα μέτρα λιτότητας ενισχύουν την πόλωση και την ανισότητα καθώς διευρύνεται το χάσμα μέσα από την μείωση των πολύ μικρών επιχειρήσεων και την παράλληλη αύξηση των μεγάλων.

Η περίπτωση της Ιρλανδίας αντίθετα παρουσιάζει κατά την περίοδο της κρίσης σταθερή μείωση των μεγάλων επιχειρήσεων, καθώς το 2008 καταγραφεί το υψηλότερο μέγεθος με 4,00% ενώ έπειτα από πτωτική πορεία που παρουσιάζει το 2017

υπολογίζεται στο 3,13%. Η επιχειρηματική δομή της Ιρλανδίας φαίνεται να ταυτίζεται με της Πορτογαλίας κυρίως την περίοδο που έχουν εφαρμοστεί τα μνημόνια και έχουν επέλθει οι συνέπειες και η διάβρωση της επιχειρηματικότητας. Αντίθετα σε σύγκριση με την Ελλάδα αποφαίνονται οι διάφορες καθώς οι πολύ μεγάλες επιχειρήσεις αποτελούν ένα ισχύο μέγεθος. Η κρίση και τα μέτρα λιτότητας στην Ιρλανδία φαίνεται να επηρέασαν της μεγάλες επιχειρήσεις καθώς αποτυπώνεται η διαβρωτική πορεία ωστόσο η μείωση αυτή στην ουσία λειτουργεί ως ένα ελατήριο εξισορροπητικό στο εσωτερικό της κοινωνίας για την απομείωση της ανισότητας και της πώλωσης. Είναι ενδεικτικό βέβαια στην συγκεκριμένη περίπτωση πως η κρίση επηρέασε κυρίως της μεγάλες επιχειρήσεις όπου αποδεικνύει την διαφορετική μορφή μνημονίων που εφαρμόστηκαν αλλά και την διαφορετική οικονομική δομή.

Μέσα από τα παραπάνω στοιχεία μπορούμε να αποδημήσουμε τα αφηγήματα που χρησιμοποιήθηκαν ότι τα μνημόνια θα λειτουργήσουν ευεργετικά για την οικονομία και το κοινωνικό σύνολο καθώς στην περίπτωση της Ελλάδας αποδεικνύεται πως η μείωση των πολύ μικρών επιχειρήσεων με παράλληλη αύξηση των μεγάλων λειτουργεί αποσταθεροποιητικά δημιουργώντας μια πιο άνιση και πολωμένη κοινωνία.

Διάγραμμα 4.5: Επιχειρήσεις με 250 και πάνω εργαζόμενους %

ΠΗΓΗ: ΟΟΣΑ

Το παραπάνω διάγραμμα αποτυπώνει την κατανομή των επιχειρήσεων με 250 εργαζόμενους και πάνω κατά την περίοδο της κρίσης, έχοντας ως βασική προσήλωση την παρατήρηση και την κατανόηση των διαβρώσεων προκειμένου να αποσαφηνιστούν οι συνέπειες των μνημονίων, παράλληλα η σύγκριση της επιχειρηματικής δομής μεταξύ των χωρών ώστε να διαπιστωθούν οι διαφορές στην οικονομική και κοινωνική δομή.

Κατά την περίοδο της κρίσης και των μνημονίων η Ελλάδα παρουσιάζει σταθερή πορεία με μικρή αύξηση των πολύ μεγάλων επιχειρήσεων, βέβαια αξίζει να σημειώσουμε πως αποτελεί ένα πολύ μικρό μέρος της συνολικής επιχειρηματικότητας αποδεικνύοντας την μορφή που έχει αναπλάθει μέσα στο πέρασμα των χρόνων. Το 2008 καταγράφεται η πολύ μεγάλες επιχειρήσεις στο 0,17% ώστε να καταλήξει το 2017 έπειτα από μικρές αυξήσεις στο 0,23%. Αρχικά σε σχέση με το ερώτημα που τίθεται αν επηρεάστηκε από τα μνημόνια η παρούσα ομάδα επιχειρήσεων, μπορούμε να πούμε πως είναι αμυδρή καθώς η μετατόπιση που παρατηρείται είναι ελάχιστη. Αξίζει να αναφέρουμε πως οι συνέπειες της μέτρων λιτότητας δεν αποφέραν μείωση αλλά αντίθετα φανερώνει την απουσία επιρροής καθώς διέπετε με σταθερότητα και μικρή άνοδος η συγκεκριμένη επιχειρηματική ομάδα. Βεβαια αυτή η ροπή είναι μια αναμενομένη συνέχεια καθώς οι πολύ μεγάλες επιχειρήσεις διέπονται από μεγάλα κεφάλαια και δεν διαβρώνονται. Επιπρόσθετα το πολύ χαμηλό μέγεθος που παρατηρείται υποδηλώνει πως η ανισότητα και η πόλωση στην συγκεκριμένη κοινωνία διατηρείται σε χαμηλά επίπεδα καθώς η επιχειρηματικότητα οριοθετείται από άτομα που κατέχουν μικρό κεφάλαιο.

Στην περίπτωση της Πορτογαλίας παρατηρούμαι οι πολύ μεγάλες επιχειρήσεις να παρουσιάζουν διακυμάνσεις με αρκετές αυξομειώσεις δείχνοντας έτσι την αστάθεια και την ανασφάλεια που προκαλούν τα μνημόνια στην οικονομία. Συγκεκριμένα το 2008 καταγράφεται στο 6,01% ενώ μετα απο συνεχής διακυμάνσεις το 2017 παρουσιάζει αύξηση φτάνοντας στο 6,38%. Επι της ουσίας η διαφορά που παρουσιάζει κατά την περίοδο της κρίσης είναι μικρή όμως το μέγεθος των πολύ μεγάλων επιχειρήσεων αξιολογείται αρκετά μεγάλο και αποσαφηνίζει την ανισότητα και την πόλωση που ενυπάρχει στο εσωτερικό της κοινωνίας. Αρχικά κατανοούμε πως ουσιαστικά δεν επηρεάστηκε η παραπάνω μορφή επιχειρηματικότητας από τα μέτρα λιτότητας αλλά αντίθετα σε βάθος χρόνου παρουσιάζει αύξηση αποσαφηνίζοντας πως τα μνημόνια έχουν καταλυτικό χαρακτήρα για την αποδόμηση της επιχειρηματικής

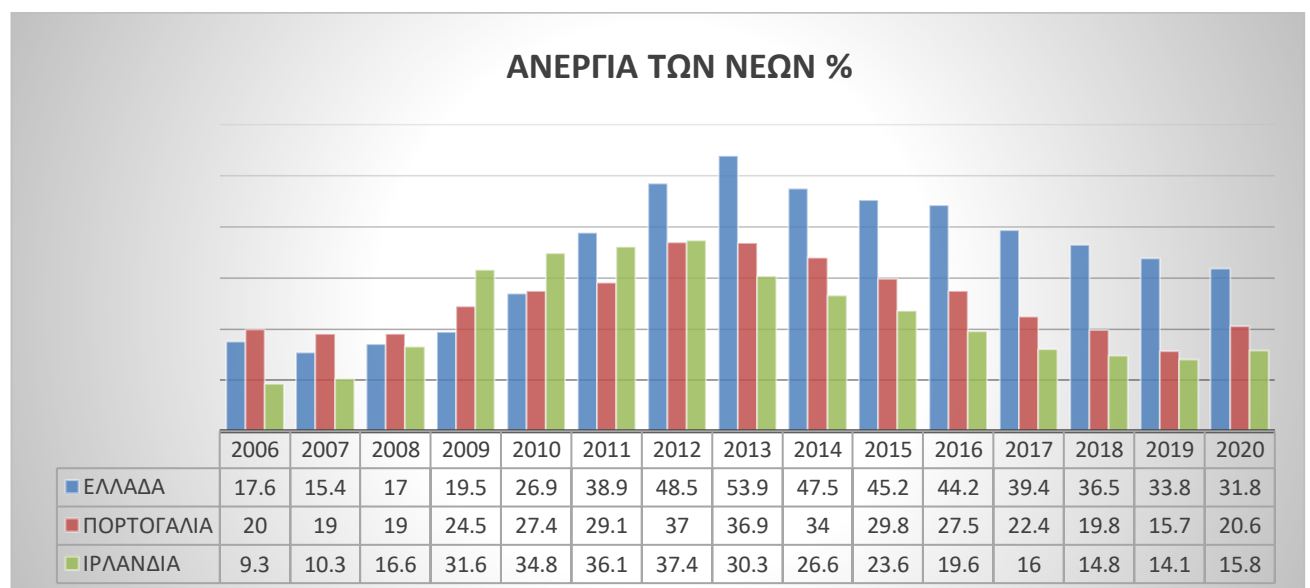
δομής ανατροφοδοτώντας με αυτό τον τρόπο την πόλωση. Κρίνεται ιδιαίτερα ανησυχητικό η μεγάλη ποσοστιαία μονάδα που καταγράφονται για της πολύ μεγάλες επιχειρήσεις ιδιαίτερα αν το συγκρίνουμε με το αντίστοιχο της Ελλάδας κατανοούμε την διαφορετική δομή που αναπλάθεται και την πόλωση που αναπαράγεται μέσα από αυτήν.

Όσον αφορά την Ιρλανδία παρατηρούμαι να καταγραφεί μια αντίθετη εικόνα καθώς παρουσιάζει πτωτική πορεία κατά την διάρκεια της κρίσης. Στην αρχή της κρίσης το 2008 οι πολύ μεγάλες επιχειρήσεις φτάνουν στο 6,25% ενώ παρουσιάζει συνεχή πτώση του μεγέθους ώστε το 2017 να καταγραφεί στο 4,39%. Όπως αποφαίνεται από τα τεκμήρια τα μνημόνια σε αυτήν την περίπτωση λειτούργησαν ως παράγοντας που επέδρασε σημαντικά ώστε να επηρεάσει και να μειώσει της πολύ μεγάλες επιχειρήσεις. Σαφώς η διάβρωση που αποτυπώνεται έχει διττό ρόλο καθώς πέραν την μείωση λειτουργεί και για την σταθεροποίηση της κοινωνίας και την απομείωση της πόλωσης. Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινίσουμε πως τα μνημόνια στην παρούσα περίπτωση επηρέασαν καθοριστικά στις πολύ μεγάλες επιχειρήσεις σε αντίθεση με την Πορτογαλία που την ενίσχυσε, ενώ σε σύγκριση με την Ελλάδα αποτυπώνεται απτά η διαφορετική επιχειρηματική δομή που διαμορφώνεται. Η μείωση των πολύ μεγάλων επιχειρήσεων από μονή της αποδεικνύει την αναπροσαρμογή της επιχειρηματικότητας στην Ιρλανδία καθώς παρουσιάζει την μετατόπιση της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε μικρότερες μορφές. Βέβαια αυτό σημαίνει την άμβλυνση της ανισότητας όμως σε συνδυασμό με προηγούμενα στοιχεία κατανοούμε πως βρίσκεται σε ιδιαίτερη αυξημένη κοινωνική πόλωση ακόμα και πριν την κρίση καθώς αποτελείται από μεγάλο μέρος μισθωτών ενώ η ομάδα των εργοδοτών παρουσιάζει μείωση.

4.3 Η ανεργία των νέων

Η ανεργία των νέων κατά την περίοδο της κρίσης και των μνημονίων αποτελεί βασικό στόχο ανάλυσης προκειμένου να λειτουργήσει ως πρόσθετο στοιχείο για την κατανόηση της διαβρωτικής πορείας που ακολούθησε το κοινωνικό σύνολο ως άμεση συνέπεια των μνημονίων. Αξίζει να σημειώσουμε πως η εργαλειοποίηση αυτών των στοιχείων γίνεται για την ευρύτερη κατανόηση και σύγκριση των επιπτώσεων της κρίσης στις χώρες που εξετάζουμε ώστε να δημιουργηθεί ολοκληρωμένη εικόνα, παράλληλα παρέχουν την δυνατότητα να συγκρίνουμε την διαφορετική πορεία που διαμορφώνει κάθε χώρα προκειμένου να αποσαφηνιστεί και να αποτυπωθεί το μέγεθος των επιπτώσεων των μνημονίων.

Διάγραμμα 5.1: Η Ανεργία των νέων %, του εργατικού δυναμικού των νέων

ΠΗΓΗ: ΟΟΣΑ

Το παραπάνω διάγραμμα αποτυπώνει σε ποσοστιαία μορφή την ανεργία των νέων την περίοδο της κρίσης ώστε να αποτυπωθεί η διαβρωτική πορεία και ο ρόλος των μνημονίων. Συγκεκριμένα στην περίπτωση της Ελλάδας καταγράφεται απτά ο καθοριστικός ρόλος των μνημονίων καθώς περισσότεροι από τους μισούς νέους την περίοδο της κρίσης βρισκόταν σε καθεστώς ανεργίας. Το 2007 καταγράφεται η

χαμηλότερη ένδειξη με 15,4% ενώ έπειτα από την εφαρμογή των μνημονίων παρουσιάζει δραστική αύξηση φτάνοντας το 2013 στο 53,9% ενώ στην συνέχεια παρουσιάζει σταθερή πτωτική πορεία, ωστόσο δεν κατάφερε να επανέλθει στην κανονικότητα προ κρίσης. Όπως αποφαίνεται από τα στοιχεία καταγράφεται με σαφήνεια η αρνητική επίδραση των μνημονίων στην δυνατότητα εργασίας των νέων καθώς ιδιαίτερα κατά την περίοδο εφαρμογής των μνημονίων η ανεργία αυξάνεται ταχύτατα. Τα παραπάνω στοιχεία αποσαφηνίζουν την κατάσταση και λειτουργούν επικουρικά προκειμένου να κατανοήσουμε της επιπτώσεις που έχει υποστεί το κοινωνικό σύνολο καθώς στην προκειμένη περίπτωση η αύξηση της ανεργίας των νέων είναι ραγδαία υποδηλώνοντας με αυτό τον τρόπο την καθοριστική επίδραση των μνημονίων καθώς λειτουργεί ως αποσταθεροποιητικός παράγοντας. Αξίζει να σημειώσουμε πως η ανεργία των νέων παραμένει ιδιαίτερα αυξημένη παρά την πτωτική πορεία που παρατηρείται αυτό αποδεικνύει τον καίριο ρόλο που ήταν διαβρωτικός για την κοινωνική και οικονομική δομή και την επιβίωση.

Όσον αφορά την Πορτογαλία παρατηρούμαι η ανεργία των νέων να αυξάνεται και να κορυφώνεται την περίοδο της κρίσης εξαιτίας των μέτρων λιτότητας που εφαρμόστηκαν. Η αύξηση της ανεργίας των νέων αποδεικνύει την διάβρωση της κοινωνικής δομής αλλά και της συνέπειες που αφορούν κατά βάση τους νέους καθώς η έλλειψη θέσεων εργασίας τους καθιστά αυτόματα αποξενωμένους από το κοινωνικό σύνολο. Ενδεικτικά το 2008 η ανεργία των νέων καταγράφηκε στο 19% ενώ την περίοδο που εφαρμόστηκαν τα μέτρα λιτότητας όπου αποδήμησαν την κοινωνική και οικονομική δομή η ανεργία κορυφώθηκε το 2012 στο 37%, στην συνέχεια παρατηρούμαι να επανέρχεται στην κατάσταση πριν την κρίση ενώ το 2019 φτάνει να βρίσκεται στο 15,7%, δηλαδή παρατηρούμαι να μειώνεται σε σύγκριση με το διάστημα πριν την κρίση. Βέβαια η ραγδαία αύξηση της ανεργίας των νέων αποτελεί ένα αναπόσπαστο μέρος των συνεπειών των μνημονίων που λειτουργεί στην αποδόμηση της κοινωνικής δομής. Σε σύγκριση με την Ελλάδα παρατηρούμαι να υπάρχουν διαφορές ως προ το μέγεθος του προβλήματος που διαμορφώνεται, δηλαδή η ανεργία των νέων στην Ελλάδα παρουσιάζει μεγαλύτερη αύξηση ενώ τα μέτρα λιτότητας είχαν καθοριστικό ρόλο για την αποδόμηση της κοινωνικής δομής καθώς παρουσιάζει αδυναμία να επανέλθει στην κατάσταση πριν την κρίση σε αντίθεση με την Πορτογαλία που κατάφερε παρά την αύξηση να επανέλθει η δυνατότητα εργασίας των νέων. Επιπρόσθετα κατανοούμε μέσα από τα στοιχεία πως η Πορτογαλία

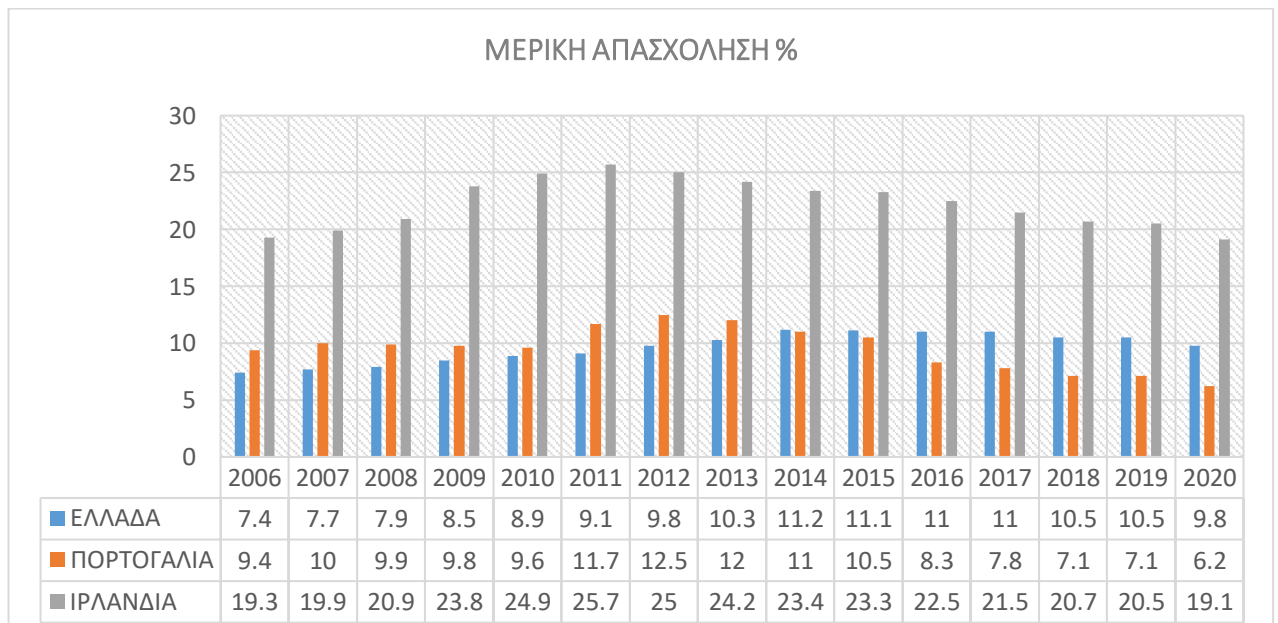
παρουσιάζει μια σταθερή και ομαλή αύξηση της ανεργίας των νέων και την αδυναμία εύρεσης απασχόλησης, αυτό υποδηλώνει πως τα μνημόνια διαδραμάτισαν λιγότερο αποσταθεροποιητικό ρόλο στην κοινωνική δομή σε σύγκριση με την Ελλάδα. Οφείλουμε να τονίσουμε πως το 2019 καταγράφηκε στην Πορτογαλία η ανεργία των νέων στο 15,7%, δηλαδή κατάφερε όχι μόνο να επανέλθει η κανονικότητα προ κρίσης αλλά να παρουσιαστεί μειωμένη αυτό αποδεικνύει πως τα μέτρα λιτότητας δεν είχαν καταλυτικό χαρακτήρα μακροπρόθεσμα ώστε να αποδημήσουν την δομή απασχόλησης.

Η Ιρλανδία παρουσιάζει πριν την κρίση το χαμηλότερο ποσοστό νέων που είναι άνεργοι σε σχέση με της υπόλοιπες χώρες που εξετάζουμε. Ωστόσο κατά την περίοδο της κρίσης ακολουθείτε ραγδαία αύξηση φτάνοντας το 2012 στο 37,4%, αυτό αποτυπώνει της σημαντικές συνέπειες και τον ρόλο των μνημονίων καθώς επηρεάστηκε άμεσα η συσχέτιση εργασίας με τους νέους αλλά και την διάβρωση της κοινωνικής δομής. Παράλληλα παρατηρούμαι σταδιακά να επανέρχεται η ανεργία των νέων στο πλαίσιο προ κρίσης, δηλαδή το 2019 καταγράφεται στο 14,1%. Τα παραπάνω στοιχεία αποτυπώνουν και ολοκληρώνουν την διάβρωση του κοινωνικού ιστού την περίοδο της κρίσης ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι συνέπειες ήταν μακροχρόνιες. Το διάστημα 2008-2013 αποτελεί για την Ιρλανδία το πρόβλημα επαγγελματικής αποκατάστασης των νέων καθώς όπως αντιλαμβανόμαστε παρουσιάζει απότομη αύξηση ως απόρροια της κρίσης και των μέτρων λιτότητας. Επιπρόσθετα σε σύγκριση με την Πορτογαλία παρατηρούμαι να ακολουθούν μια παρόμοια πορεία οι διακυμάνσεις των μεγεθών ωστόσο στην Ιρλανδία η ανεργία των νέων είναι μικρότερη. Παράλληλα όσον αφορά σε σύγκριση με την Ελλάδα παρατηρούμαι το 2020 να είναι διπλάσια η ανεργία, ενώ αντιλαμβανόμαστε πως το πρόβλημα της εργασιακής δυνατότητας των νέων στην περίπτωση της Ελλάδας να είναι αρκετά μεγαλύτερο. Επι της ουσίας η κοινή συνισταμένη μεταξύ αυτών των χωρών είναι η αρνητική επίδραση που είχαν τα μνημόνια αφού κατάφεραν να επηρεάσουν και να διαβρώσουν την κοινωνική δομή.

4.4 Ανάλυση μερικής απασχόλησης

Σε αυτό το σημείο θα αναλύσουμε και θα ερμηνεύσουμε τον τρόπο που διαμορφώνεται η μερική απασχόληση κατά την διάρκεια της κρίσης ώστε να αποσαφηνιστούν οι συνέπειες των μέτρων λιτότητας. Παράλληλα βασικός στόχος των στοιχείων που θα παραθέσουμε είναι να παρατηρήσουμε την διαβρωτική πορεία αλλά και να απαντήσουμε στο ερώτημα αν τα μνημόνια είχαν καθοριστικό ρόλο στην αλλοίωση των μορφών απασχόλησης, δηλαδή αν η κρίση είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της μερικής απασχόλησης και άλλων ευέλικτων μορφών εργασίας που δημιουργούν την εργασιακή φτώχεια. Επιπρόσθετα η σύγκριση των περιπτώσεων πραγματοποιείται για να κατανοήσουμε της συνέπειες σε κάθε χώρα και τον βαθμό που επηρέασαν τα μνημόνια την αγορά εργασίας. Η εργαλειοποίηση των στοιχείων πραγματοποιείται ώστε να παραχθεί συνεκτική εικόνα των συνεπειών των μνημονίων και την αποκαθήλωση της στρεβλής οπτικής που ανατροφοδοτείται ότι τα μνημόνια θα έχουν θετικές επιδράσεις στην οικονομία και το κοινωνικό σύνολο.

Διάγραμμα 5.2: Μερική απασχόληση %

ΠΗΓΗ: ΟΟΣΑ

Στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούμαι η μερική απασχόληση πριν την κρίση να αποτελεί ένα ισχνό μέγεθος της συνολικής απασχόλησης, συγκεκριμένα το 2006 καταγράφεται στο 7,4%. Αξίζει να σημειώσουμε ότι την διάρκεια των μνημονίων παρουσιάζει σταθερή αύξηση φτάνοντας μάλιστα το 2014 στο 11,2%, βέβαια αποτυπώνεται πως τα μέτρα λιτότητας λειτούργησαν ως γνώμονας αποσταθεροποίησης της πλήρης απασχόλησης καθώς όπως αποφαίνεται τα μέτρα λιτότητας που χρησιμοποιήθηκαν επηρέασαν την οικονομία και την κοινωνία. Επιπλέον κατανοούμε την εμφανή επίδραση των μνημονίων σε βάθος χρόνου αφού δεν κατάφερε να επανέλθει στα επίπεδα πριν την κρίση, ενδεικτικά το 2020 καταγράφηκε η μερική απασχόληση στο 9,8%. Η αύξηση της μερικής απασχόλησης και η σταθεροποίηση που παρατηρείται αποτελεί συνέπεια των μνημονίων που προκαλεί την εργασιακή φτώχεια και την αδυναμία των ανθρώπων να βιοποριστούν. Η εργαλειοποίηση των παραπάνω στοιχείων αποδεικνύουν με σαφήνεια την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας εξαιτίας της κρίσης ενώ τα μέτρα που λήφθηκαν που υποτίθεται ότι θα είχαν ευεργετικές επιρροές δεν μπορεί να ευσταθεί. Επι της ουσίας μπορούμε να πούμε ότι τα μνημόνια λειτούργησαν ως παράγοντας αποσταθεροποίησης των μορφών εργασίας και απομυθοποιεί αυτά που αναφέρονται σχετικά με την θετική επίδραση των μέτρων λιτότητας.

Η μερική απασχόληση στην Πορτογαλία κατά την περίοδο που εξετάζουμε παρουσιάζει αύξηση μέχρι το 2013 ενώ έπειτα αποφαίνεται να μειώνεται φτάνοντας να βρίσκεται σε μικρότερη διάσταση σε σχέση πριν την κρίση. Αρχικά η ευέλικτη μορφή απασχόλησης που αναλύουμε το 2006 καταγράφεται στο 9,4% ενώ κατά την διάρκεια των μνημονίων παρουσιάζει μικρές αυξήσεις με την μεγαλύτερη ένδειξη το 2012 στο 12,5%. Αυτό που είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι η μείωση της μερικής απασχόλησης ώστε να επανέλθει στην κατάσταση πριν την κρίση ενώ παράλληλα διαφαίνεται να μειώνεται φτάνοντας το 2020 στο 6.2%. Επιπρόσθετα όλες αυτές οι αυξομειώσεις που παρατηρούνται αποδεικνύουν την αποσταθεροποίηση της αγοράς εργασίας εξαιτίας των μέτρων λιτότητας. Παράλληλα η αύξηση της μερικής απασχόλησης την διάρκεια της έξαρσης των μνημονίων αποτυπώνει την άμεση επίδραση στην εργασία, ωστόσο δεν αφήνει μακροχρόνιες συνέπειες καθώς φαίνεται να επανέρχεται και να μειώνεται. Σε σύγκριση με την Ελλάδα παρατηρούμαι να διαφοροποιούνται στις συνέπειες και το αποτύπωμα που άφησε σε βάθος χρόνου, δηλαδή στην Πορτογαλία κατάφερε να επανέλθει η αγορά εργασίας στα πρότυπα της πλήρης απασχόλησης ενώ στην Ελλάδα

τα μνημόνια διάβρωσαν την οικονομία καθώς υπάρχει τόνωση των ευέλικτων μορφών εργασίας. Βέβαια παρατηρούμαι κατά την διάρκεια της κρίσης τα μεγέθη μεταξύ των χωρών να συγκλίνουν συνεχώς κάτι που αποδεικνύει την ριζική αναμόρφωση των μορφών εργασίας στην Ελλάδα. Τα παραπάνω στοιχεία ολοκληρώνουν της κοινωνικές συνέπειες της κρίσης και αποδεικνύουν τον κομβικό ρόλο για την αποδιοργάνωση της αγοράς εργασίας.

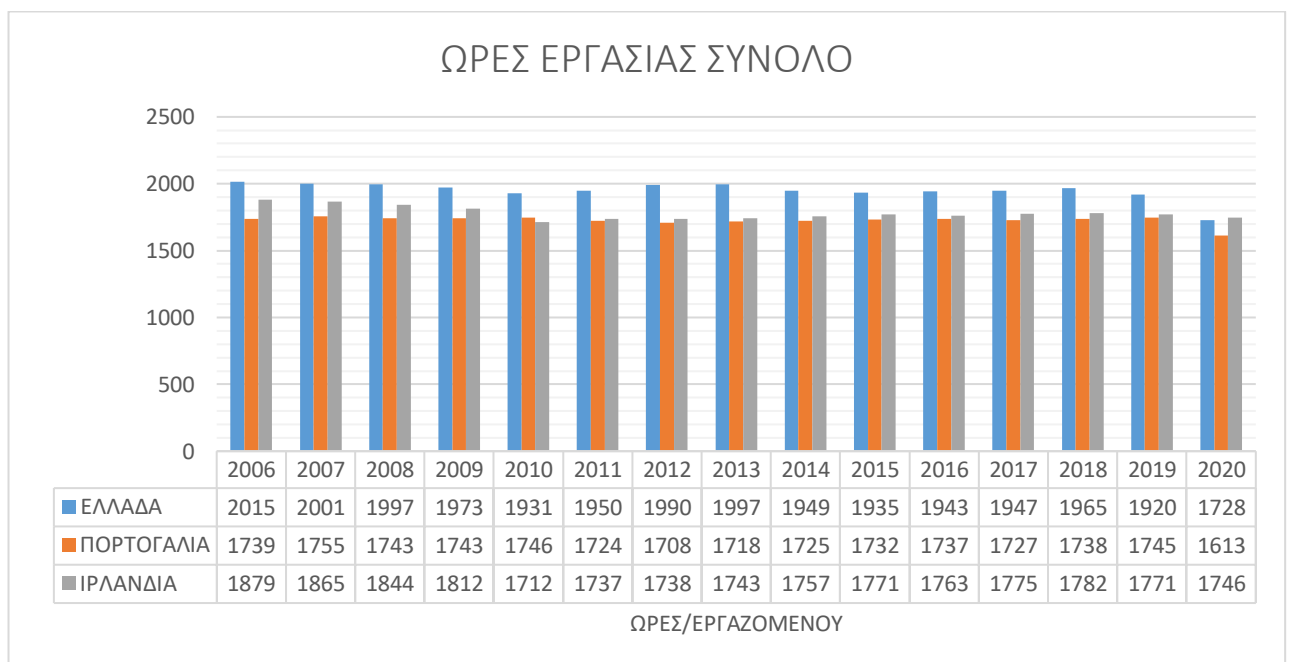
Ιδιαίτερα ενδιαφέρων παρουσιάζει η μερική απασχόληση της Ιρλανδίας καθώς πριν την παγκόσμια κρίση καταγράφεται αρκετά μεγάλη ενώ τα μνημόνια κατάφεραν να διογκώσουν και να αλλοιώσουν την μορφή απασχόλησης. Συγκεκριμένα το 2006 καταγράφεται στο 19,3% αυτό αποτυπώνει την μορφή εργασίας και την οικονομική δομή της Ιρλανδίας καθώς πρόκειται για αρκετά μεγάλο μέρος της εργασίας που απασχολούνται με ευέλικτους τρόπους. Παράλληλα τα μνημόνια ενίσχυσαν την γενικότερη ροπή της μερικής απασχόλησης καθώς το 2011 αποτελούσαν το ¼ της συνολικής εργασίας, δηλαδή καταγράφεται στο 25,7%. Ωστόσο παρουσιάζει μείωση όπου το 2020 έφτασε στα επίπεδα πριν την κρίση δηλαδή 19,1% όμως αποτελεί ένα μεγάλο μέρος της απασχόλησης. Οι συνέπειες των μέτρων λιτότητας είχαν πρόσκαιρη επίδραση στην μερική απασχόληση ενώ στην ουσία επιτάχυναν την ιδιαίτερη αγορά εργασίας που διαμορφωνόταν. Επιπρόσθετα σημαντικό είναι να αναφέρουμε συγκριτικά με της υπόλοιπες χώρες παρουσιάζεται ιδιαίτερα αυξημένη η μερική απασχόληση καθώς σε σχέση με την Ελλάδα αποτελεί το διπλάσιο μέγεθος ενώ σε σχέση με την Πορτογαλία είναι τριπλάσιο το μέγεθος το 2020. Αυτά τα στοιχεία αποδεικνύουν την αποσταθεροποίηση της αγοράς εργασίας και την δημιουργία εργασιακής φτώχειας μέσα από την ενίσχυση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης.

4.5 Οι ώρες εργασίας

Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να παρατηρήσουμε το σύνολο των ωρών εργασίας των εργαζομένων την περίοδο της κρίσης προκειμένου να αποδημήσουμε το αφήγημα που χρησιμοποιήθηκε, δηλαδή ότι αίτια της κρίσης αποτελεί η αργόσχολη κοινωνία που οικοδομήθηκε πριν την κρίση. Το παραπάνω επιχείρημα χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα στην Ελλάδα για να αιτιολογηθεί η εργαλειοποίηση των μνημονίων ως κατάλληλη μέθοδος εξόδου από την κρίση.

Διάγραμμα 5.3: Ωρες εργασίας

ΠΗΓΗ: ΟΟΣΑ

Αρχικά παρατηρούμαι μεταξύ των χωρών που εφαρμόστηκαν τα μέτρα λιτότητας στην Ελλάδα οι εργαζόμενοι να κατέχουν της περισσότερες ώρες εργασίας. Σύμφωνα με τον παραπάνω διάγραμμα αποδεικνύεται η αποδόμηση των αφηγημάτων που εργαλειοποιήθηκαν σχετικά με την νομιμοποίηση των μνημονίων εξαιτίας της αργόσχολης κοινωνίας στην περίπτωση της Ελλάδας, ωστόσο όπως αποφαίνεται το 2006 οι ώρες εργασίας ήταν 2.015 ενώ κατά την πορεία της κρίσης παρατηρούμαι μικρές αυξομειώσεις με μοναδική εξαίρεση το 2020 όπου καταγράφηκε στις 1.728 που πιθανόν οφείλετε στην παγκόσμια υγειονομική κρίση.

Αξίζει να σημειωθεί πως αποφαίνεται με σαφήνεια η απομυθοποιήσει επιχειρημάτων που χρησιμοποιήθηκαν στην περίπτωση της Ελλάδας καθώς ακόμα και πριν την κρίση οι ώρες εργασίας είναι περισσότερες κάτι που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στην Ελλάδα οι ώρες των εργαζομένων είναι αρκετές ώστε να αποδομηθεί ως μια από τις αιτίες που καταλήξαμε στην κρίση. Παράλληλα δεν μπορεί να ευσταθεί με βάση τα παραπάνω στοιχεία ότι η ελληνική κοινωνία αποτέλεσε αργόσχολη καθώς συγκριτικά με της υπόλοιπες χώρες που εφαρμόστηκαν τα μνημόνια παρουσιάζει μεγαλύτερη ένδειξη ωρών εργασίας. Επιπρόσθετα η Ιρλανδία παρουσιάζει περισσότερες ώρες εργασίας σε σύγκριση με την Πορτογαλία ενώ και στις τρεις περιπτώσεις παρατηρούμαι την περίοδο της κρίσης να ακολουθούν μικρή πτώση των ωρών εργασίας που πιθανόν οφείλετε στην κρίση και τα μέτρα λιτότητας.

Επίλογος

Βασικός στόχος όπως έχουμε ήδη αναφέρει παραπάνω της παρούσας εργασίας είναι η ανίχνευση και η κατανόηση δια μέσου της σύγκρισης των χωρών που εφαρμόστηκαν τα μνημόνια, δηλαδή στην Ελλάδα, την Πορτογαλία και την Ιρλανδία οι επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας και της οικονομική κρίσης.

Πιο συγκεκριμένα τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν προς διερεύνηση είναι η ανάλυση των καθεστώτων εργασίας ώστε να διαπιστώσουμε και να κατανοήσουμε της επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας και βέβαια αν ο ρόλος τους ήταν καθοριστικός για την αποσύνθεση της κοινωνικής δομής. Παράλληλα ο εντοπισμός των συγκλίσεων η αποκλίσεων μεταξύ των επιμέρους χωρών θεωρείται απαραίτητος καθώς είναι αναγκαίο να αποτυπωθούν οι διαφοροποιήσεις. Επιπρόσθετα η παράθεση των στοιχείων σε ποσοστιαία αναλογία αλλά και σε απόλυτους αριθμούς λειτουργεί επικουρικά για την σταχυολόγηση των συνεπειών της οικονομικής κρίσης στο ζήτημα της διάβρωσης της κοινωνικής δομής αλλά και στην σύγκριση των επιμέρους χωρών.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως έχουμε ως στόχο να αποσαφηνίσουμε και να διαπιστώσουμε αν αναπαράγεται η κοινωνική πόλωση την περίοδο της εφαρμογής των μέτρων λιτότητας μέσα από την διάβρωση των μορφών απασχόλησης και της μικρομεσαίας επιχειρηματικότητας. Ακόμα σημαντική είναι η απομυθοποίηση αφηγημάτων που εργαλειοποιήθηκε από τους φορείς που εφάρμοσαν τα μνημόνια για την προσπάθεια δημιουργίας ψευδής εικόνας όσον αφορά της θετική επίδραση των μεταρρυθμίσεων στο κοινωνικό σύνολο.

Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στις επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας στην επιχειρηματικότητα προκειμένου να αποτυπωθεί η δομή τους πριν την κρίση για να κατανοήσουμε την διαβρωτική πορεία, ενώ η σύγκριση των χωρών βοηθάει στην διαπίστωση των διαφορών τόσο πριν την κρίση όσο και τον κομβικό ρόλο των μνημονίων στις επιμέρους περιπτώσεις. Παράλληλα τίθεται υπό διερεύνηση η ανάλυση της ανεργίας των νέων την περίοδο της κρίσης καθώς είναι αναγκαίο να διαπιστώσουμε της επιπτώσεις των μνημονίων για την δημιουργία ολοκληρωμένης εικόνας. Ακόμα η ανάλυση των επιπτώσεων των μεταρρυθμίσεων στην απορρύθμιση της αγοράς εργασίας μέσα από την παρατήρηση της πορείας της μερικής απασχόλησης αποδίδει συνεκτική εικόνα των συνεπειών και την διάβρωση του τρόπου εργασίας. Η

αποτύπωση του συνόλου εργασίας σε κάθε χώρα πραγματοποιείται για την αποδόμηση αφηγημάτων που χρησιμοποιήθηκαν για την αιτιολόγηση της επιβολής των μνημονίων.

Από την συγκριτική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε προκύπτει πως η οικονομική κρίση και τα μνημόνια που εφαρμόστηκαν επηρέασαν αρνητικά τα ζητήματα που ερευνήθηκαν και στις τρεις χώρες, ωστόσο διαφορετική ήταν η ένταση και το βάθος των συνεπειών. Συγκεκριμένα όσον αφορά την συγκριτική ανάλυση των καθεστώτων εργασίας διαπιστώσαμε πως στην περίπτωση της Ελλάδας η μισθωτή εργασία διαβρώθηκε πιο έντονα σε σχέση με της υπόλοιπες χώρες, ενώ οι συνέπειες των μέτρων λιτότητας είχαν διαχρονικές συνέπειες καθώς δεν κατάφερε να επανέλθει στα επίπεδα προ κρίσης, σε αντίθεση με της Πορτογαλία και την Ιρλανδία. Βέβαια η αριθμητική αύξηση των μισθωτών τα τελευταία χρόνια δεν σημαίνει απαραίτητα την αντίστοιχη επαναφορά της ποιοτικής ζωής πριν την κρίση, παράλληλα αν αναλογιστούμε την αντίστοιχη μείωση των υπολοίπων καθεστώτων εργασίας (αυτοαπασχολούμενοι, εργοδότες) κατανοούμε την κοινωνική πόλωση που δημιουργείται και αναπαράγεται μέσα στην περίοδο των μνημονίων. Χαρακτηριστικό στοιχείο που υποδεικνύει την βαθιά οικονομική κρίση στην Ελλάδα είναι πως μέσα στο διάστημα 2008-2013 χάθηκαν 780.000 θέσεις εργασίας αντίστοιχα και στα υπόλοιπα καθεστώτα εργασίας παρατηρήθηκε μείωση, αυτό καταδεικνύει το τεράστιο πρόβλημα και το έντονο μεταναστευτικό κύμα στο εξωτερικό.

Αξίζει να σημειώσουμε πως στην Πορτογαλία την περίοδο που εξετάζουμε η μορφή εργασίας που αποτύπωσε την μεγαλύτερη διαβρωτική συνθήκη ήταν οι αυτοαπασχολούμενοι. Ενδεικτικό της απόρροιας των συνεπειών είναι σε σχέση με την Ελλάδα διαβρώθηκαν τρεις φορές περισσότερο η συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, αυτό αποδεικνύει τον αποσταθεροποιητικό παράγοντα των μέτρων λιτότητας για την κοινωνική δομή.

Παράλληλα παρατηρείται στις τρεις χώρες που εξετάζουμε την διάβρωση των εργοδοτών με διαφορετική ένταση σε κάθε περίπτωση. Αυτό που αξίζει να αναφερθεί είναι πως αν συνυπολογίσουμε και την αντίστοιχη μείωση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων την περίοδο της οικονομικής κρίσης αντιλαμβανόμαστε πως βασικός αποδέκτης των μέτρων λιτότητας ήταν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις καθώς όπως είναι λογικό δεν κατέχουν το απαιτούμενο κεφάλαιο για να ανταποκριθούν σε δύσκολες

περιόδους, έτσι αυτή ριζική μείωση της εργοδοτικής δυνατότητας αντιπροσωπεύεται κυρίως μέσα από της μικρές επιχειρήσεις. Καταδεικνύεται με βεβαιότητα ο αποσταθεροποιητικός ρόλος των μνημονίων και η απομυθοποίηση κατά περιόδους κάποιον ακριτομυθιών για της θετικές επιδράσεις των μεταρρυθμίσεων στην οικονομία.

Επιπρόσθετα με βάση τα στοιχεία που παράχθηκαν από την ποσοστιαία κατανομή της μισθωτής εργασίας παρατηρούμαι τον διαβρωτικό ρόλο των μνημονίων και παράλληλα την κοινωνική πόλωση που παράγει. Ενδεικτικό είναι στην περίπτωση της Πορτογαλίας παρατηρούμαι την μεγαλύτερη αύξηση της μισθωτής εργασίας, καθώς ακολουθεί την τάση δημιουργίας της κοινωνίας δυο ταχυτήτων και το παράδειγμα των πιο αναπτυγμένων κρατών, δηλαδή το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού να κατέχει εξαρτημένη εργασία χωρίς την δυνατότητα να ορίσει τον τρόπο εργασίας όπως επιθυμεί η βούληση του. Στην περίπτωση αυτή μπορούμε να αποφανθούμε τον διαβρωτικό ρόλο που είχε η οικονομική κρίση καθώς αποτυπώνεται με βεβαιότητα η ραγδαία τροπή της κοινωνικής δομής. Σε σύγκριση με την Ιρλανδία αποτυπώθηκε μικρή αύξηση όμως συνεχίζει στον ίδιο δρόμο της αναπαραγωγής μια κοινωνίας ανισοτήτων, αντίθετα η Ελλάδα που αποτέλεσε ο αποδέκτης της πιο έντονης διάβρωσης των συνεπειών παρατηρούμαι να σημειώνει μικρή αύξηση, ωστόσο συγκριτικά με της αναπτυγμένες χώρες παρουσιάζει η διάπλαση της κοινωνικής δομής μια ιδιάζουσα κατάσταση.

Παρόμοια εικόνα αναπλάθεται και στην ποσοστιαία κατανομή των αυτοαπασχολούμενων, δηλαδή η μεγαλύτερη διαφοροποίηση παρατηρείται στην Πορτογαλία και αποφαίνεται ο ρόλος των μέτρων λιτότητας για την αποσταθεροποίηση της κοινωνικής δομής. Αξίζει να αναφερθεί πως στην περίπτωση της Ιρλανδίας παρατηρείται πριν την κρίση ο καθορισμός της κοινωνικής δομής με όρους ανισότητας, βέβαια με την εφαρμογή των μνημονίων φαίνεται να ενισχύει την προϋπάρχουσα κατάσταση.

Όσον αφορά τους εργοδότες παρατηρούμαι μικρές διαβρώσεις ενώ αυτό που αξίζει να αναφερθεί είναι πως στην Ελλάδα καταγράφεται το μεγαλύτερο ποσοστό εργοδοτών κάτι που ενισχύει την ιδιάζουσα περίπτωση κοινωνικής δομής, ωστόσο στην περίοδο της κρίσης παρατηρείται μείωση της παρούσας ομάδας που οφείλεται στην διαβρωτικό ρόλο και την δημιουργία μιας κοινωνίας ανισοτήτων. Αντίθετα η

Πορτογαλία και η Ιρλανδία παρουσιάζουν παρόμοια πορεία με χαμηλό μέγεθος εργοδοτών και παράλληλα σταθερή πτώση που αποδεικνύει την διάβρωση και την δημιουργία μια νέας πραγματικότητας.

Στο σημείο αυτό όσον αφορά την διάβρωση της επιχειρηματικότητας και τα χαρακτηριστικά της δομής τους αντιλαμβανόμαστε πως στην περίπτωση της Ελλάδας το μεγαλύτερο μέρος αντιπροσωπεύεται από της πολύ μικρές επιχειρήσεις, ενώ αυτές αποτέλεσαν ο κύριος αποδέκτης των συνεπειών των μνημονίων με την μεγαλύτερη διάβρωση. Αντίθετα στα υπόλοιπα μεγέθη της επιχειρηματικότητας παρατηρούμαι μικρές αυξήσεις. Παράλληλα στην Πορτογαλία κατανοούμε πως το μεγαλύτερο μέρος κατέχουν οι πολύ μικρές επιχειρήσεις ωστόσο αξιοσημείωτο μέρος κατέχουν και τα υπόλοιπα μεγέθη εκτός από της επιχειρήσεις με 50-249 εργαζομένους. Στην περίπτωση της Ιρλανδίας παρατηρούμαι την περίοδο της κρίσης την αύξηση των πολύ μικρών επιχειρήσεων και παράλληλα την σταδιακή μικρή μείωση των υπολοίπων μεγεθών της επιχειρηματικότητας όπου αποδεικνύει πως οι μεταρρυθμίσεις που χρησιμοποιήθηκαν επηρέασαν αρνητικά αυτό το μέρος της επιχειρηματικότητας.

Όσον αφορά την παράθεση και επεξεργασία στοιχείων για την ανεργία των νέων και την μερική απασχόληση μας βοηθάει να κατανοήσουμε το μέγεθος των συνεπειών και την αποδιοργάνωση του κοινωνικού ιστού. Συγκεκριμένα αποφαίνεται η διαφορά των περιπτώσεων στην ένταση και το βάθος, καθώς στην περίοδο της οικονομικής κρίσης καταγράφεται η κορύφωση της ανεργίας των νέων αλλά και της αποδιοργάνωσης της απασχόλησης με την αύξηση των ευέλικτων μορφών εργασίας. Ενδεικτικό είναι πως στην ανεργία των νέων στην Ελλάδα παρατηρείται το 2013 στο 53,9% η υψηλότερη ένδειξη ενώ στην μερική απασχόληση η περίπτωση της Ιρλανδίας καταγράφεται το 2011 στο 25,7%.

Μέσα από τα στοιχεία που παράχθηκαν και επεξεργάστηκαν για την μερική απασχόληση και την ανεργία των νέων κατανοούμε πως η οικονομική κρίση και τα μέτρα που εφαρμόστηκαν λειτούργησαν ως προς την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων. Επι της ουσίας τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν είναι η αποδυνάμωση της σταθερής και πλήρης απασχόλησης, η αποδιοργάνωση του τρόπου καθορισμού των μισθών, η απορρύθμιση της νομοθεσίας για την προστασία της απασχόλησης, ο αποσυντονισμός των συλλογικών διαπραγματεύσεων και η αδυναμία στο σύστημα κοινωνικής προστασίας των ανέργων. Όσον αφορά την απορρύθμιση του τρόπου

διαμόρφωσης του μισθού και του αποσυντονισμού των συλλογικών διαπραγματεύσεων και στις τρεις χώρες την περίοδο της κρίσης τα καθεστάτα καθορισμού του κατώτατου μισθού καθορίζονται από τον νόμο.

Εν κατακλείδι κατανοούμε ότι προώθηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και η καθιέρωση των κατωτάτων μισθών αναπαράγει την ανισότητα και την εργασιακή φτώχεια. Επιπλέον μέσα από την συγκριτική μελέτη που παράχθηκε αντιλαμβανόμαστε τον διαβρωτικό ρόλο των μνημονίων την περίοδο της κρίσης καθώς αν και διαφέρει ο βαθμός και η ένταση μεταξύ των περιπτώσεων είναι καταλυτική η αλλοίωση των καθεστώτων απασχόλησης. Παράλληλα τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν αποδεικνύουν την κοινωνική πόλωση που δημιουργούν τα μέτρα λιτότητας ενώ λειτουργούν καθοριστικά για την απομυθοποίηση αφηγημάτων που προσπαθούν να επιβάλουν τα μνημόνια ως την μόνη ουσιαστική λύση. Αυτό που αποφαίνεται είναι η έντονη σε πολλές περιπτώσεις διαβρώσεις των καθεστώτων εργασίας, ενώ καθοριστικό είναι η μη επαναφορά των καταστάσεων πριν την κρίση κάτι που αποδεικνύει την ριζική αλλαγή και μετάβαση σε ένα δυσοίωνα μέλλον.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Λύτρας Ανδρέας Ν., *Κοινωνία και εργασία, ο ρόλος των κοινωνικών τάξεων*. Αθήνα: Παπαζήση, 2000

Μαρξ Καρλ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Τρίτος, μτφ Παναγιώτη Μαυρομμάτη. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1978

Μαρξ Καρλ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Πρώτος, μτφ Παναγιώτη Μαυρομμάτη. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2002

Μηλιός Γιάννης, *Ο Μαρξισμός ως σύγκρουση τάσεων*. Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις, 1996

Μηλιός Γιάννης, Δημήτρης Δημούλης και Γιώργος Οικονομάκης, *Η Θεωρία του Μαρξ για τον Καπιταλισμό: Πλευρές μιας θεωρητικής και πολιτικής ρήξης*. Αθήνα: Νήσος, 2005

Όμιλος Μαρξιστικών Ερευνών, *Ο Μαρξισμός και η Ελληνική Οικονομική Κρίση*, επιμ. Μάγδα Κλαυδιανού. Αθήνα: Gutenberg, 2013

Πουλαντζάς Νίκος, *Οι Κοινωνικές τάξεις στον σύγχρονο καπιταλισμό*. Αθήνα: Θεμέλιο, 2008

Σακελλαρόπουλος Σπύρος, *Κρίση και κοινωνική διαστρωμάτωση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Τόπος, 2014

Ξενόγλωσση

Carchedi Guglielmo, *On the economic identification of social classes*. London: Routledge, 1977

Wright Erik Olin, *Class Structure and Income Determination*. London: Academic Press, 1979

Ηλεκτρονικές πηγές

Γαλενιανός Μανόλης, "Η Ελληνική Κρίση: Αίτια και Επιπτώσεις", *ΕΛΙΑΜΕΠ*, 2015

http://crisisobs.gr/wp-content/uploads/2015/01/%CE%95%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF_16_Manolis-Galenianos-GR.pdf

Τελευταία πρόσβαση 21/06/2022

Μητσός Μιχάλης, Λιναρδάτου Οντίν, "Ξένες επενδύσεις, παιδεία και εξωστρέφεια: Πως σώθηκε η Ιρλανδία", *διαΝΕΟσις*, 2019

<https://www.dianeosis.org/2019/06/ireland-fdi/>

Τελευταία πρόσβαση 23/07/2022

Παπανδρόπουλος Αθανάσιος Χ, "Πώς η Ιρλανδία έγινε κοινωνία της γνώσης", *Ναυτεμπορική*, 2007

<https://m.naftemporiki.gr/story/156511>

Τελευταία πρόσβαση 22/07/2022

Τσακλόγλου Π., Γ. Οικονομίδης, Γ. Παγουλάτος, Χ. Τριαντόπουλος, Α. Φιλιππόπουλος, "Πως έφτασε η Ελλάδα στα Μνημόνια;", *διαΝΕΟσις*, 2016

https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/

Τελευταία πρόσβαση 20/06/2022

ΙΟΒΕ, "Η επίδραση του τουρισμού στην ελληνική οικονομία", 2012
http://iobe.gr/docs/research/res_05_e_01092012rep_gr.pdf

Τελευταία πρόσβαση 5/7/2022

ΙΟΒΕ, "Βιομηχανία Τροφίμων και Ποτών Facts & Figures", 2018
http://iobe.gr/docs/research/RES_05_B_05042019_REP_GR.pdf

Τελευταία πρόσβαση 3/7/2022

ΙΟΒΕ, "Η συνεισφορά των εισροών στην αγροτική παραγωγή και το μέλλον του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα" 2020

http://iobe.gr/docs/research/RES_05_F_21102020_REP_GR.pdf

Τελευταία πρόσβαση 7/7/2022

ΙΝΣΕΤΕ, "Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2017", 2018
https://sete.gr/media/10888/2018_symvolhtourismou-2017.pdf

Τελευταία πρόσβαση 5/7/2022

Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στην Λισσαβόνα, "Η οικονομία της Πορτογαλίας και οι διμερείς οικονομικές-εμπορικές σχέσεις Ελλάδας-Πορτογαλίας", Ετήσια Έκθεση 2012

<http://sev4enterprise.org.gr/wp-content/uploads/2014/05/AGORES-STOXOI-3.pdf>

Τελευταία πρόσβαση 13/7/2022

Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων , Πρεσβεία της Ελλάδος στην Λισσαβόνα, "Η οικονομία της Πορτογαλίας και οι διμερείς οικονομικές-εμπορικές σχέσεις Ελλάδας-Πορτογαλίας" , Ετήσια Έκθεση 2018

<https://agora.mfa.gr/infofiles/%CE%95%CF%84%CE%AE%CF%83%CE%B9%CE%B1%20%CE%95%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7%20%CE%A0%CE%BF%CF%81%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1%202018%202%20pt.pdf>

Τελευταία πρόσβαση 13/7/2022

Clarke Simon, *Marx's Theory of Crisis*. London: Macmillan, 1994

<https://doi.org/10.1007/978-1-349-23186-7>

Τελευταία πρόσβαση 23/05/2022

Cunha Jorge and Braz Cláudia Rodrigues, "Portugal's fiscal policy in a context of low growth and macroeconomic imbalances", *Banca d'Italia*, 2013

https://www.bancaditalia.it/publicazioni/altri-atti-convegni/2013-fiscal-policy/Cunha_Braz.pdf

Τελευταία πρόσβαση 10/7/2022

Éltető Andrea, "Portugal and Spain: Causes and Effects of the Crisis", *Baltic Journal of European Studies*, Vol 1, issue 2, (2011)

https://www.ies.ee/iesp/No10/bjes_no10.pdf

Τελευταία πρόσβαση 12/07/2022

Honohan Patrick, "What went wrong in Ireland?", *Trinity College Dublin*, 2009

<https://www.tcd.ie/Economics/staff/phonohan/What%20went%20wrong.pdf>

Τελευταία πρόσβαση 16/7/2022

João Carlos Graça, João Carlos Lopes, Rafael Marques, "The European sovereign debt crisis: The Portuguese case", *economic sociology the European electronic newsletter*, Vol. 12, Iss. 3, (2011)

<http://hdl.handle.net/10419/155976>

Τελευταία πρόσβαση 12/7/2022

McGowan Padraid, "Ireland - experiences in EMU", 2000

<https://www.bis.org/review/r001208b.pdf>

Τελευταία πρόσβαση 20/7/2022

Whelan Karl, "Ireland's sovereign debt crisis", *UCD Centre for Economic Research Working Paper Series*, No. WP11/09, 2011, page 4
<http://hdl.handle.net/10419/72203>

Τελευταία πρόσβαση 14/07/2022

World Bank, ΑΕΠ

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2020&locations=GR-IE-PT&start=2006&view=chart>

Τελευταία πρόσβαση 9/09/2022

OECD, Δημόσιο χρέος % του ΑΕΠ

OECD (2022), General government debt (indicator). doi: 10.1787/a0528cc2-en (Accessed on 09 September 2022)

World Bank, Γεωργία, δασοκομία και αλιεία % του ΑΕΠ

<https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?view=chart>

Τελευταία πρόσβαση 9/09/2022

World Bank, Βιομηχανία % του ΑΕΠ

<https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?view=chart>

Τελευταία πρόσβαση 9/09/2022

OECD, Η Ανεργία των νέων %, του εργατικού δυναμικού των νέων

OECD (2022), Youth unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/c3634df7-en (Accessed on 10 September 2022)

OECD, Μερική απασχόληση %

OECD (2022), Part-time employment rate (indicator). doi: 10.1787/f2ad596c-en (Accessed on 10 September 2022)

OECD, Ώρες εργασίας

OECD (2022), Hours worked (indicator). doi: 10.1787/47be1c78-en (Accessed on 10 September 2022)

ILO, Employment by Sex and Status in Employment

<https://ilostat.ilo.org/topics/employment/#>

Τελευταία πρόσβαση 10/09/2022

OECD, Επιχειρήσεις με προσωπικό

OECD (2022), Enterprises by business size (indicator). doi: 10.1787/31d5eeaf-en (Accessed on 10 September 2022)

Παράρτημα
Διαγράμματα

Διάγραμμα 1.1: ΑΕΠ US \$	33
Διάγραμμα 1.2: Δημόσιο χρέος % του ΑΕΠ	39
Διάγραμμα 1.3: Γεωργία, δασοκομία και αλιεία % του ΑΕΠ	45
Διάγραμμα 1.4: Βιομηχανία % του ΑΕΠ.....	46
Διάγραμμα 2.1: Μισθωτοί.....	48
Διάγραμμα 2.2: Αυτοαπασχολούμενοι	51
Διάγραμμα 2.3: Εργοδότες	53
Διάγραμμα 3.1: Μισθωτοί %.....	55
Διάγραμμα 3.2: Αυτοαπασχολούμενοι %.....	58
Διάγραμμα 3.3: Εργοδότες %.....	60
Διάγραμμα 4.1: Επιχειρήσεις με 1-9 εργαζόμενους %.....	62
Διάγραμμα 4.2: Επιχειρήσεις με 10-19 εργαζόμενους %.....	65
Διάγραμμα 4.3: Επιχειρήσεις με 20-49 εργαζόμενους %.....	67
Διάγραμμα 4.4: Επιχειρήσεις με 50-249 εργαζόμενους %.....	69
Διάγραμμα 4.5: Επιχειρήσεις με 250 και πάνω εργαζόμενους %.....	71
Διάγραμμα 5.1: Η Ανεργία των νέων %, του εργατικού δυναμικού των νέων.....	74
Διάγραμμα 5.2:Μερική απασχόληση %.....	77
Διάγραμμα 5.3:Ωρες εργασίας	80